

Uluslararası İktisada Dayalı Güncel Araştırmalar ve Uygulamalar

Editör: Prof. Dr. Haktan SEVİNÇ

ÖZGÜR
YAYINLARI

Uluslararası İktisada Dayalı Güncel Araştırmalar ve Uygulamalar

Editör:

Prof. Dr. Haktan SEVİNÇ

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozguryayinlari.com

✉ info@ozguryayinlari.com

Uluslararası İktisada Dayalı Güncel Araştırmalar ve Uygulamalar

Editör: Prof. Dr. Haktan SEVİNÇ

Language: Turkish-English

Publication Date: 2024

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-625-95522-7-9

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub591>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>
This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Sevinç, H. (ed) (2024). *Uluslararası İktisada Dayalı Güncel Araştırmalar ve Uygulamalar*. Özgür Publications.

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub591>. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozguryayinlari.com/>

Ön Söz

Değerli Okuyucular,

“Uluslararası İktisada Dayalı Güncel Araştırmalar ve Uygulamalar” isimli bu kitapta, “Uluslararası İktisat” bilimi özelinde ele alınan konuların teorik ve uygulamalı olarak analizleri yapılmıştır.

Ekonomi bilimindeki hızlı gelişmeler ve değişimlere paralel bir şekilde uluslararası iktisatta da birçok yeni kavram ve konu ortaya çıkmıştır. Söz konusu bu kavram ve konularla ilgili çok çeşitli araştırmalar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir.

Editörlüğünü üstlendiğim bu kitap çalışmasında temel anlamda yapılan çalışmalar gerek alana hakim olan, gerekse de alana ilgi duyan araştırmacıları odak noktasında koyarak özenle hazırlanmış ve yayına alınmıştır.

Bu bağlamda eserin bilim camiasına ve ilgi duyan tüm araştırmacılara faydalı olması temennisiyle...

İçindekiler

Ön Söz iii

Bölüm 1

Yüksek Teknolojili Sektörlerin Endüstri-İç Ticareti, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Eko-İnovasyon: Türkiye ve Güney Kore İçin Bir Nedensellik Analizi 1

Şahin Nas

Bölüm 2

Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ticari Dışa Açıklık Halk Sağlığını İyileştiriyor Mu? ASEAN Ülkeleri ve Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz 19

Hüseyin Çelik

Bölüm 3

Abrams Eğrisi Hipotezi'nin BRICS ve MIST Ülkeleri İçin Analizi 37

Şaduman Yıldız

Dilan Canpolat

Bölüm 4

Küresel Sorunlar ve Çözümler: Uluslararası Ekonomik, Mali, Siyasi Kuruluşların Etkinliğine Yönelik Reform Önerileri 53

Nida Günsan

Haluk Yergin

Bölüm 5

ABD Ekonomisinde Ekonomik Politika Belirsizliğinin Belirleyicileri: Para Politikası, Hükmet Harcamaları ve Ulusal Güvenlik Etkileri 71

Hayriye Taşcı

Finansal Gelişmenin Turizm Gelirleri Üzerine Etkisi: Kırılgan Beşli Ülkeleri
İçin Panel Veri Analizi

83

Tuğba Konuk

Yüksek Teknolojili Sektörlerin Endüstri-İçi Ticareti, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Eko-Inovasyon: Türkiye ve Güney Kore İçin Bir Nedensellik Analizi

Şahin Nas¹

Özet

Karşılaştırmalı üstünlükler ve faktör donatım teorisine dayalı endüstriler arası ticaret, ölçüğe göre sabit getiri, homojen ürünler ve tam rekabet gibi faktörlerden dolayı bir ekonominin ihracatçı veya ithalatçı şeklinde hareket ederek uluslararası ticaretten fayda sağlayabileceğini ileri sürmektedir. Ancak endüstri-içi ticaret teorisi ise, aksak rekabet, ölçüğe göre artan getiri ve farklılaştırılmış ürünler gibi faktörlerden dolayı bir ekonominin hem ihracatçı hem de ithalatçı olabileceğini ileri sürmektedir. Bu şekilde ekonomilerin uluslararası ticaretten daha fazla kazanç sağlayacaklarını belirtmektedir. Bu çerçevede çalışmanın temel amacı, 1990-2021 dönemi için Türkiye ve Güney Kore’de yüksek teknolojili sektörlerin endüstri-içi ticareti, doğrudan yabancı yatırımlar ve eko-inovasyon arasındaki nedensellik ilişkisini test etmektir. Nedensellik analizi için Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi kullanılmıştır. Bulgular, Türkiye’de, doğrudan yabancı yatırımlardan endüstri-içi ticarete doğru tek yönlü, eko-inovasyon ve endüstri-içi ticaret arasında ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Güney Kore’de ise endüstri-içi ticaretten eko-inovasyona doğru tek yönlü, doğrudan yabancı yatırımlar ve endüstri-içi ticaret arasında ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Sırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri, snas@sirnak.edu.tr, 0000-0003-3267-4432.

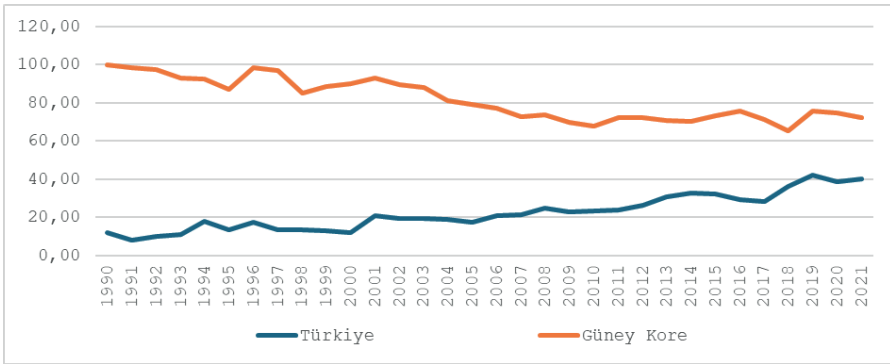
1. Giriş

Klasik ve neo-klasik uluslararası ticaret teorileri, ticaret yapan ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklere sahip oldukları mallarda üretim yapmaları ve bu alanda uzmanlaşmaları gerektiğini ileri sürer (Nguyen vd., 2020). Dolayısıyla ülkeler, karşılaştırılmalı üstünlükler ve faktör donatım teorisi gereği üretim faktörünün bol olduğu alanda üretim yapıp ihraç etmeli ve üretim faktörünün kısıtlı olduğu alanda ise üretim yapmaktan kaçınarak ithalat yoluna gitmelidir. Ülkeler bu şekilde uzmanlaşır ve uluslararası ticaretten fayda sağlarlar. Bu şekilde gerçekleşen ticarete endüstriler-arası ticaret (inter-industry trade) denilmektedir (Hoang, 2019; Aggarwal & Chakraborty, 2022). Klasik ve neo-klasik dış ticaret teorilerine dayanan (karşılaştırmalı üstünlük teorisi ve faktör donatım teorisi) endüstriler-arası ticaret, ölçüğe göre sabit getiri, tam rekabet ve homojen ürünler varsayımına dayanmaktadır (Kunroo & Ahmad, 2023). 19.yy.'ın ortalarından itibaren, yani küreselleşmenin ilk dalgasından itibaren, uluslararası ticaret klasik ve neo-klasik dış teorilerine dayalı endüstriler arası ticaret tarafından yönlendiriliyordu. Dolayısıyla, gelişmiş olan ülkeler geliştirmekte olan ülkelere ham madde ithal edip tekstil, giyim, gemi, demiryolu malzemeleri gibi sınai ürünleri ihraç ediyorlardı. Ancak II. Dünya Savaşı sonrası ikinci küreselleşme dalgasının yaşandığı dönemde ticari kalıplar büyük ölçüde değişim göstermiştir (Madeira, 2016). Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren, uluslararası ticaret sistemi karmaşık hale geldikçe, ülkeler kendi aralarındaki ticaret modellerini açıklamak için yeni teoriler geliştirmiştir. Dolayısıyla klasik (Smith ve Ricardo) ve neo-klasik (Heckscher-Ohlin) ticaret teorilerine dayalı endüstriler arası ticaret yerine modern dış ticaret teorilerine dayalı endüstri-İçi ticaret tartışılmaya başlanmıştır (Soo, 2016; Josic & Zmuk, 2020). Bunun nedeni de klasik ve neo-klasik teorilerin öne sürdüğü ölçüğe göre sabit getiri, tam rekabet ve homojen ürünler gibi varsayımların her zaman geçerli olmadığıdır. Endüstri-İçi ticaret ise, ölçüğe göre artan getiri, aksak rekabet ve ürün farklılaştırılması gibi faktörlerden dolayı bir ekonominin ihracatçı veya ithalatçı konumunda olamayacağını ileri sürer. Bu gibi faktörlerden dolayı bir ekonomi hem ihracatçı hem de ithalatçı durumunda olabileceğini öne sürer (Nguyen vd., 2020; Hoang, 2019).

Bu çalışmanın amacı da 1990-2021 döneminde Türkiye ve Güney Kore ekonomilerinde yüksek teknoloji ürünlerin endüstri-İçi ticaretinin gelişimini, doğrudan yabancı yatırımlar ve eko-inovasyon arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmektir. Dönemin 2021 yılı ile sonlandırılmasının nedeni ise, eko-inovasyon verisinin 2021 yılına kadar olmasıdır. Eko-inovasyon, kaynakların etkin kullanılması veya çevre üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılması yoluyla sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen her türlü inovasyon biçimini ifade etmektedir (Gallucci vd., 2019). Literatür kısmında da vurgulandığı üzere,

yüksek teknolojlili ürünlerin endüstri-içi ticareti, doğrudan yabancı yatırımlar ve eko-inovasyon ilişkisini inceleyen çalışmaların sınırlı olması nedeniyle bu çalışmanın literatüre katkı sunması beklenilmektedir.

Şekil 1’de 1990-2021 döneminde Türkiye ve Güney Kore’nin yüksek teknolojlili ürünlerin endüstri-içi ticaret endeksi gösterilmektedir. Endüstri-içi ticaret endeksi², literatürde en sık kullanılan, Grubel ve Lloyd’un (1975) önermiş olduğu yöntem yardımıyla hesaplanmıştır. Şekil 1 incelendiğinde, yıllar itibariyle endüstri-içi ticaret endeksinin Güney Kore ekonomisinde daha yüksek olduğu görülmektedir. Güney Kore’de endüstri-içi ticaret düşme eğiliminde iken Türkiye’de artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Türkiye’nin yüksek teknolojlili ürünlerin endüstri-içi ticaret endeksi 1990 yılında %12,23 iken, 2021 yılında bu endeks %40,13’e yükselmiştir. 1990-2021 döneminde endüstri-içi endeksinin ortalaması ise %22,28’dir. Dönem itibariyle Türkiye’nin yüksek teknolojlili ürünlerde endüstri-içi ticaretin $0 < IIT_i^{G-L} < 0.5$ aralığında olduğu ve bu da endüstri-içi ticaretin zayıf olduğunu göstermektedir. Güney Kore’nin yüksek teknolojlili ürün grubunda endüstri-içi ticaret endeksi 1990 yılında %99,97 iken, 2021 yılında bu oran %72,52’dir. Dönem itibariyle Güney Kore’nin yüksek teknolojlili ürünlerde endüstri-içi ticaret endeksi $0.5 < IIT_i^{G-L} < 1$ arasında olduğu görülmektedir ve bu da endüstri-içi ticaretin güçlü olduğunu göstermektedir.

Şekil 1: Türkiye ve Güney Kore endüstri-içi ticaret endeksi, 1990-2020

Kaynak: Comtrade veri tabanından yararlanılarak hesaplanmıştır.

- 2 Endüstri-içi ticaret endeksi Grubel & Lloyd (1975) tarafından önerilen aşağıdaki formül yardımı ile hesaplanır:

$$IIT_i^{G-L} = \frac{(X_i + M_i) - |X_i - M_i|}{X_i + M_i} = 1 - \frac{|X_i - M_i|}{X_i + M_i}$$
 $0 \leq IIT_i^{G-L} \leq 1$, Burada $(X_i$ ve M_i sırasıyla yüksek teknolojlili ürünlerde ihracat ve ithalat miktarını göstermektedir. Endeks, 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır, eğer $IIT_i^{G-L} = 0$ ise endüstri-içi ticaret yoktur, $IIT_i^{G-L} = 1$ ise endüstri-içi ticaret vardır. Eğer endeks değeri $0.5 < IIT_i^{G-L} < 1$ arasında ise endüstri-içi ticaret derecesinin güçlü olduğu, $0 < IIT_i^{G-L} < 0.5$ arasında ise endüstri-içi ticaretin zayıf olduğu anlamına gelir (Petrovic and Mirovic, 2018; Neuman and Tebrizy, 2021).

Şekli 2, Türkiye ve Güney Kore'de doğrudan yabancı yatırımları göstermektedir. Şekil 2'ye göre 1990-2021 döneminde Güney Kore ekonomisine doğrudan yabancı yatırım girişleri sürekli artış göstermiştir. Buna göre 1990 yılında Güney Kore'de doğrudan yabancı yatırımların girişi 5.186 milyon dolar iken, 2021 yılında 284.146 milyon dolardır. Güney Kore ekonomisinde 1990-2021 döneminde doğrudan yabancı yatırımların girişi yaklaşık %98 oranında artış sağladığı görülmektedir. Türkiye ekonomisinde doğrudan yabancı yatırımlar farklı bir eğilim göstermektedir. 2002 yılına kadar doğrudan yabancı yatırımlar yatay bir seyir izlerken, 2002 yılından sonra ciddi bir gösterdiği görülmektedir. Buna göre 1990 yılında Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım girişi 11.150 milyon dolar iken 2021 yılında 156.537 milyon olarak gerçekleşmiştir. Türkiye ekonomisinde 1990-2021 döneminde doğrudan yabancı yatırımların girişi yaklaşık %92 oranında artış sağladığı görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırım girişleri Türkiye ekonomisinde daha kırılgan olduğu görülmektedir.

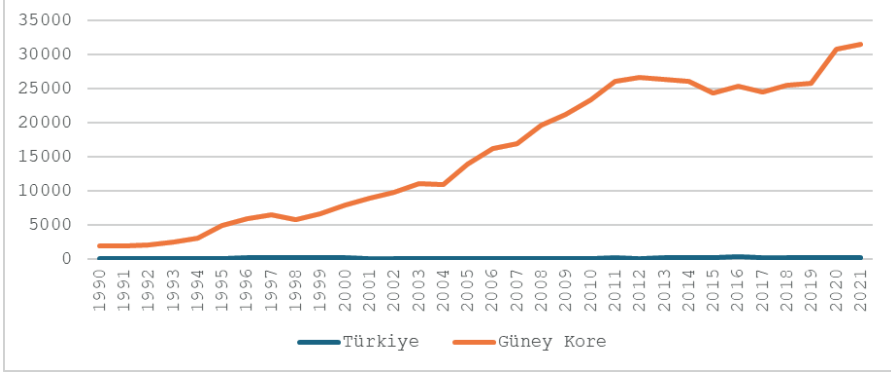

Şekil 2: Türkiye ve Güney Kore'de doğrudan yabancı yatırımlar, 1990-2021 (milyon dolar, cari fiyatlar)

Kaynak: UNCTAD (2024)

Şekil 3'te ise Türkiye ve Güney Kore ekonomilerinde eko-inovasyon verileri yer almaktadır. Eko-inovasyon verileri çevre ile ilgili teknolojiler alanında alınan patentleri göstermektedir. Şekil 3'e göre, eko-inovasyon bakımından Güney Kore ve Türkiye arasında ciddi bir fark görülmektedir. Buna göre Güney Kore ekonomisinde çevre ile ilgili teknolojilerde alınan patent sayıları ciddi bir şekilde artarken, Türkiye'de ise sabit bir şekilde hareket ettiği görülmektedir. Güney Kore'de 1990 yılından eko-inovasyon alanında alınan patent sayısı 1.892 iken, 2021 yılında ise bu sayı 31.433'e

çıktığı görülmektedir. Bu anlamda Güney Kore’de ciddi bir artış gözlenmiştir. Türkiye’de ise 1990 yılında eko-inovasyon alanında alınan patent sayısı 65 iken, 2021 yılında bu sayının 212 olduğu görülmektedir.

Şekil 3: Türkiye ve Güney Kore’de Eko-inovasyon (patent, 1990-2021)

Kaynak: UNCTAD (2024), OECD (2024).

Bu çalışmada, Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi uygulayarak Türkiye ve Güney Kore ekonomilerinde yüksek teknoloji ürünlerin endüstri-içi ticareti, doğrudan yabancı yatırımlar ve eko-inovasyon arasındaki nedensellik ilişkisi test edilmiştir. Bu çerçevede çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, genel hatlarıyla konunun önemini anlattığı giriş kısmı yer almaktadır. İkinci bölümde, konu ile ilgili yapılmış olan ampirik çalışmaların özeti yer almaktadır. Üçüncü bölümde, çalışmanın yöntemi ve veri seti yer almaktadır. Dördüncü bölümde ise çalışmanın sonuç kısmı yer almaktadır.

2. Literatür Özeti

Liu vd. (2024) dış ekonomik politika belirsizliği ve yurt içi endüstri-içi ticaretin Çin’in 23 ticaret ortağına yaptığı mekanik ve elektrikli ürün ihracatı üzerindeki etkisini araştırmıştır. Yazarlar bu çalışmalarında analiz için havuzlamış en küçük kareler (EKK) yöntemini kullanmıştır. Analiz sonuçları, endüstri-içi ticaretin mekanik ve elektrikli ürün ihracatını artırdığını ancak dış ekonomik politika belirsizliğinin ise mekanik ve elektrikli ürün ihracatını azalttığını göstermektedir. Tayyar (2024) Türkiye’de balıkçılık sektöründe endüstri-içi ticaretin küresel iklim değişikliğinden nasıl etkilendiğini analiz etmiştir. Çalışmanın bulguları, 1985-2017 döneminde Karadeniz, Marmara, Akdeniz ve Ege denizlerinin yüzey sıcaklıkları ile balıkçılık sektöründeki

endüstri-İçi ticaret arasında uzun dönemli bir eşbütünlüşme ilişkisi olduğunu göstermektedir. Buna göre uzun dönemde, Ege, Marmara ve Akdeniz denizlerinin yüzey sıcaklıkları arttığında endüstri-İçi ticaret olumsuz etkilenmektedir. Ancak Karadeniz denizinin yüzey sıcaklığı arttığında ise endüstri-İçi ticaret artmaktadır. Türkiye için yapılan bir diğeri çalışması ise Şentürk (2023) tarafından yapılmıştır. Yazar çalışmasında 1995-2020 dönemi için doğrudan yabancı yatırımlar ve endüstri-İçi ticaret ilişkisini analiz etmiştir. Uygulamış olduğu Johansen eşbütünlüşme testi sonuçları değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Aynı zamanda çalışmanın bulguları, uzun dönemde endüstri-İçi ticaretin doğrudan yabancı yatırımları artırdığını, sermaye malları sektöründe ise endüstri-İçi ticaretin doğrudan yabancı yatırımları azalttığını göstermektedir. Nedensellik test sonucu ise, endüstri-İçi ticaretten doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü bir nedenselliğinin olduğunu göstermektedir.

Kunroo ve Ahmad (2023) küresel ölçekte Heckscher-Ohlin teorisini ve modern ticaret teorisini karşılaştırmıştır. Yaptıkları analiz sonucunda küresel ölçekte endüstri-İçi ticaretten ziyade Heckscher-Ohlin teorisinin geçerli olduğunu ileri sürmektedir. Pawlak ve Lukasiewicz (2022) dünya narenciye ticaretinde endüstri-İçi ticaretin karşılaştırmalı üstünlükleri nasıl etkilediğini analiz etmiştir. Yazarlar, endüstri-İçi ticaretin artması bir ülkenin küresel narenciye ihracatındaki üstünlüğünü zayıflattığını belirtmektedir. Yılmaz (2022) Birleşik Krallık ve Birleşik Devletler arasındaki endüstri-İçi ticareti etkileyen faktörleri ARDL yöntemi ile analiz etmiştir. ARDL yönteminin bulguları, 1993-2019 döneminde doğrudan yabancı yatırımların endüstri-İçi ticareti pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkilediğini, kişi başına düşen gelir farklılığı ve ticari açıklığın ise endüstri-İçi ticareti negatif ve istatistiksel olarak anlamlı etkilediğini göstermektedir. Leitao vd. (2022) ise İspanya ve Portekiz arasındaki endüstri-İçi ticaretin, doğrudan yabancı yatırımların ve yenilenebilir enerjinin karbon dioksit emisyonu üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Çalışmada uygulanan ARDLden elde edilen bulgular, endüstri-İçi ticaretin ve doğrudan yabancı yatırımlarının Portekiz karbon dioksit emisyonunu negatif etkilediğini göstermektedir. Brkic vd., (2021) Bosna Hersek ve Avrupa Birliği arasında gerçekleşen tarımsal gıda ürünlerindeki endüstri-İçi ticaretin belirleyicilerini araştırmıştır. Çalışmanın bulguları, ticaret yapan ülkelerin büyüklükleri ve ortak sınırları endüstri-İçi ticareti pozitif etkilediğini, coğrafi uzaklığın ve tarımsal verimlilik farklılıklarının ise endüstri-İçi ticareti negatif etkilediğini göstermektedir. Najafi vd. (2021) İran'ın 20 sektöründe endüstri-İçi ticaret ve inovasyon arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yazar, 2000-2016 döneminde inovasyon ve endüstri-İçi ticaret arasında ters-U şeklinde bir ilişkinin olduğunu belirtmektedir.

Aggarwal ve Chakraborty (2020) GMM yöntemini kullanarak Hindistan imalat sanayi sektörlerinde endüstri-içi ticaret, vasıflı işgücü, verimlilik, doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari açıklığın mutlak istihdam değişimleri üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Buna göre, 2001-2015 döneminde belirtilen değişkenlerin mutlak istihdam değişimlerini pozitif etkilediği belirtilmektedir. Nguyen vd. (2020) Vietnam ve Trans Pasifik Ortaklığı (TPP) ekonomileri arasında gerçekleşen endüstri-içi ticaretin belirleyicilerini analiz etmiştir. Çalışmada, 2000-2014 arasında Vietnam'ın endüstri-içi ticaretinin, ülke büyüklüğü ile pozitif, gelir farklılığı, ticari açıklık ve coğrafi uzaklık ile negatif ilişkili olduğunu belirtilmektedir. Kashiwagi vd. (2020) Akdeniz ülkeleri için yaptıkları analizde, 1998-2016 döneminde endüstri-içi ticaretin artmasıyla bu ülkelerde zeytin yağı ticaretini önemli derecede artırdığını ileri sürmektedir. Josic & Zmuk (2020) Hırvatistan ve 24 önemli ticaret ortağı ülke için endüstri-içi ticaret endeksi hesaplamıştır. Bununla birlikte çalışmada, endüstri-içi ticaretin belirleyicileri de analiz edilmiştir. Buna göre, GSYH, Avrupa Birliği üyeleriyle ortak sınır endüstri-içi ticareti önemli derecede artırmaktadır. Leitao & Balogh (2020) Avrupa birliğinde endüstri-içi ticaretin karbon dioksit emisyonuna etkisini analiz etmiştir. Çalışmada uygulanan GMM sonuçları, 2000-2014 döneminde, tarım sektöründe endüstri-içi ticaretin karbon dioksit emisyonunu negatif etkilediğini göstermektedir. Lyu & Blandford (2019) Çin'de doğrudan yabancı yatırımlar ve endüstri-içi ticaret ilişkisini analiz etmiştir. Bulgular, uzun dönemde tarım, imalat ve hizmet sektörlerinde bu iki değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu ve bu ilişkinin negatif olduğunu göstermektedir. Granger nedensellik testi sonuçları da doğrudan yabancı yatırımlardan endüstri-içi ticarete doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Feng (2018) Çin imalat sanayisinde endüstri-içi ticaret ve işgücü kalitesi ilişkisini test etmiştir. 27 sektör için yapılan analizden elde edilen bulgular, 2001-2008 döneminde endüstri-içi ticaretin azalmasıyla işgücü kalitesinin arttığını göstermektedir. Ancak 2009-2011 döneminde endüstri-içi ticaret ile işgücü kalitesi arasındaki ilişkinin pozitif olduğu ileri sürülmektedir. Galucci vd. (2019) Avrupa Birliği ülkelerinde eko-inovasyon ve endüstri-içi ticaret ilişkisini araştırmıştır. Yazarlar, Avrupa Birliği ülkelerinde endüstri-içi ticaret ile eko-inovasyonun yakından ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre, eko-inovasyon, uluslararası ticareti, çevre dostu teknolojileri benimsemeye teşvik eden endüstri-içi ticaret seviyesini önemli derecede etkilemektedir. Ambroziak (2016) AB'ye yeni üye olan altı ülkenin (Çekya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya) otomotiv sektöründe doğrudan yabancı yatırımların endüstri-içi ticarete etkisini analiz etmiştir. Yazarlar,

otomotiv sektöründe doğrudan yabancı yatırım girişlerinin endüstri-İçi ticareti önemli bir şekilde etiketlediğine yönelik bulgular sunmaktadır. Ayrıca çalışmada, otomotiv sektöründe endüstri-İçi ticaretin artması bu altı ülkedeki üretici ve tüketicinin uluslararası ticaretten daha fazla yararlanmasını sağladığı vurgulanmaktadır. Grancay vd. (2016) çekim modelinin kullanarak Visegrad ülkeleri için yaptıkları çalışmada, Linder hipotezinin yani endüstri-İçi ticaretin geçerli olduğunu ileri sürmektedir. Mendoza (2016) Meksika, Çin ve ABD arasındaki endüstri-İçi ticareti ve açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri araştırmıştır. Analiz bulguları, piyasa yapısının endüstri-İçi ticareti negatif etkilediğini, karşılaştırmalı üstünlüklerin ise endüstri-İçi ticareti artırdığını göstermektedir. Kom ve Cho (2015) Güney Kore'nin imalat sektörünün Çin, ABD ve Japonya ile endüstri-İçi ticaretinin değiştiğini analiz etmiştir. Buna göre, 1994-2011 döneminde Güney Kore'nin ABD, Çin ve Japonya ile olan endüstri-İçi ticareti, ölçek ekonomileri, doğrudan yabancı yatırımlar ve AR-GE yoğunluğuyla artığı ileri sürülmektedir. Salim vd. (2015) Güneydoğu Asya ülkeleri için yaptıkları çalışmada, ASEAN ülkeleri arasında endüstri-İçi ticaret, GSYH'nin büyüklüğü, coğrafi yakınlık ve kişi başına düşen GSYH benzerlikleri nedeniyle endüstri-İçi ticaretin teşvik edildiğini vurgulamaktadır.

Yapılan ampirik literatür taraması sonucunda, Türkiye ve Güney Kore ekonomilerinde yüksek teknolojili ürün grubunda endüstri-İçi ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve eko-inovasyon arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle çalışmanın literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

3. Yöntem ve Veri Seti

Çalışmanın temel amacı, Türkiye ve Güney Kore ekonomileri için 1990-2021 döneminde endüstri-İçi ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve eko-inovasyon değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisini incelemektir. Bu çerçevede analizlerde kullanılan değişkenler Tablo 1'de yer almaktadır. Tablo 1'deki *eit*, endüstri-İçi ticaret endeksini ifade etmektedir. Endüstri-İçi ticaret endeksini hesaplayabilmek için, Birleşmiş Milletler (BM) Comtrade veri tabanından yüksek teknoloji içeren ürün ihracat ve ithalat verileri alınarak hesaplanmıştır. Hesaplanan bu endeks 0 ile 100 arasında bir değer almaktadır. Benzer şekilde Tablo 1'deki *dyy*, doğrudan yabancı yatırımları ifade etmektedir ve UNCTAD veri tabanından alınmıştır, *ekoimv* ise eko-inovasyonu ifade etmektedir ve OECD veri tabanından alınmıştır. Modelde, doğrudan yabancı yatırımlar ve eko-inovasyon değişkenlerin doğal logaritması alınırken, endüstri-İçi ticaret değişkeni endeks olduğu için doğal logaritması alınmamıştır.

Tablo 1: Analizde Dahil Edilen Veriler

Değişken	Açıklama	Kaynak
eit	Endüstri-içi ticaret endeksi	Comtrade (https://comtradeplus.un.org)
dyy	Doğrudan yabancı yatırımlar	UNCTAD (https://unctadstat.unctad.org/datacentre)
ekoinv	Eko-innovasyon	OECD (https://data-explorer.oecd.org)

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmek için Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi uygulanmıştır. Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi, seriler farklı derecelerde durağan olsa bile, yani durağanlık seviyelerine bakılmaksızın uygulanabilmektedir. Ancak bu test, serilerin gecikmelerini de dikkate alarak VAR modeline dayalı bir nedensellik analizi yapmaktadır (Çatalbaş, 2022). Toda-Yamamoto (1995) testi, bilgi kaybını önlemek amacıyla değişkenlerin düzey değerleri analize dahil edilmektedir ve ayrıca değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini dikkate almamaktadır (Aktop, 2024). Vektör Otoregresif (VAR) modeline dayalı Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi $k + d_{max}$ boyutunda tahmin edilmelidir. Burada, k optimal gecikme uzunluğunu, d_{max} ise değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesini göstermektedir. Ayrıca testin uygulanabilmesi için $d_{max} \leq k$ olmalıdır. Bu nedenle, nedensellik analizi yapılmadan önce optimal gecikme uzunluğu ve maksimum bütünleşme derecesi belirlenmelidir (Atabey & Karakuş, 2023; Yay & Ezanoğlu, 2023).

Dolayısıyla, çalışmada Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi uygulamak için öncelikle VAR modeli ile optimal gecikme uzunlukları (k) tahmin edilmiştir. Hem Türkiye hem de Güney Kore için tahmin edilen optimal gecikme uzunlukları (k) Tablo 2'de yer almaktadır. Buna göre, Türkiye ekonomisi için Akaike Bilgi Kriteri (AIC)'ne göre uygun optimal gecikme uzunluğu 2'dir ($k=2$). Güney Kore ekonomisinde ise, Akaike Bilgi Kriteri (AIC)'ne göre uygun optimal gecikme uzunluğu 3'tür ($k=3$).

Tablo 2: Optimal Gecikme Uzunlukları

Ülke	Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
Türkiye	0	-157.3705	NA	12.76217	11.06003	11.20148	11.10433
	1	-83.2386	127.8137	0.143683	6.568176	7.133953*	6.745370
	2	-69.3889	21.01328*	0.105319*	6.233717*	7.223827	6.543807*
	3	-66.4607	3.836982	0.169862	6.652460	8.066904	7.095446
Güney Kore	0	-116.2645	NA	0.749455	8.225141	8.366585	8.269439
	1	-36.70722	137.1678*	0.005804	3.359118	3.924896*	3.536313
	2	-26.85119	14.95397	0.005603	3.300082	4.290193	3.610173
	3	-14.33585	16.39941	0.004665*	3.057645*	4.472089	3.500631*

Optimal gecikme uzunluğu tespit edildikten sonra, ikinci aşamada maksimum bütünleşme derecesi (d_{max}) tespit edilir (Koca & Yıldırım, 2021; Doru & Düşünceli, 2021). Maksimum bütünleşme derecesi (d_{max}) için birim kök testlerinden yararlanılır. Bunun için, Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) birim kök testleri uygulanmıştır. Analize dahil edilen değişkenlerin durağanlık dereceleri farklı olabilir ve bu durumda durağanlık seviyesi en yüksek olan, maksimum bütünleşme derecesini verir. Birim kök test sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır. Tablo 3'te yer alan ADF ve KPSS test sonuçlarına göre hem Türkiye hem de Güney Kore için yapılacak analizde maksimum bütünleşme derecesi 1'dir ($d_{max} = 1$). Çünkü değişkenlerin hepsi birinci faktörlerde I(1) durağandır.

Tablo 3: Birim Kök Test Sonuçları

		ADF			
		Sabit		Sabit ve Trendli	
Değişkenler		I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
Türkiye	cit	-0.401978 (0.8969)	-6.836887 (0.0000)	-1.553031 (0.7857)	-6.70532 (0.0000)
	lnfid	-1.010896 (0.7364)	-7.478115 (0.0000)	-0.839229 (0.9502)	-7.433540 (0.0000)
	lneko	-2.478662 (0.1305)	-3.592713 (0.0123)	-2.998406 (0.1491)	-3.522810 (0.0555)
Güney Kore	cit	-1.673788 (0.4342)	-5.815007 (0.0000)	-2.542799 (0.3070)	-6.003889 (0.0002)
	lnfid	-2.013774 (0.2797)	-6.166731 (0.0000)	-1.892344 (0.6343)	-5.700808 (0.0004)
	lneko	-2.625056 (0.0989)	-4.025383 (0.0042)	-0.976122 (0.9330)	-4.863145 (0.0026)

		KPSS			
Türkiye	cit	0.866482	0.108981***	0.273927	0.096475***
	lnfid	0.831120	0.186829***	0.219126	0.089320***
	lneko	1.050435	0.084296***	0.259061	0.082993***
Güney Kore	cit	0.810976	0.341239***	0.321940	0.033558***
	lnfid	0.856337	0.309042***	0.225898	0.031402***
	lneko	0.850249	0.406310***	0.259296	0.054091***
Not:					
1-) ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu göstermektedir					
2-) KPSS birim kök testi için kritik değerler: sabit için %1'de 739000, %5'te 0.463000 ve %10 ise 0.347000'dir, sabit ve trendli için %1'de 0.211210, %5'te 1460000 ve %10'da ise 0.119000'dir.					

Optimal gecikme uzunluğu (k) ve maksimum bütünleşme dereceleri (d_{max}) tespit edildikten sonra VAR modeline dayalı Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi tahmin edilir. Kurulacak olan VAR modeli, $k + d_{max}$ gecikme ile tahmin edilir (Toda & Yamamoto, 1995). Tablo 2 ve Tablo 3'te elde edilen bulgular çerçevesinde, Türkiye için kurulan VAR modeli 3 gecikme ($k + d_{max} = 3$) ile tahmin edilirken, Güney Kore için kurulan VAR modeli 4 gecikme ($k + d_{max} = 4$) ile tahmin edilmiştir. Her iki ülke için elde edilen Toda-Yamamoto (1995) nedensellik test sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Elde edilen bulgulara göre, Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlardan endüstri-içi ticarete doğru %5 seviyesinde bir nedensellik ilişkisi varken, endüstri-içi ticareten doğrudan yabancı yatırımlara doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur. Dolayısıyla, endüstri-içi ticaret ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında, doğrudan yabancı yatırımlardan endüstri-içi ticarete doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır. Bu da doğrudan yabancı yatırımların endüstri-içi ticareti artırdığını göstermektedir. Türkiye'de eko-inovasyon ve endüstri-içi ticaret ilişkisine bakıldığında, bulgular çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Eko-inovasyondan endüstri-içi ticarete doğru %5 düzeyinde bir nedensellik ilişkisi tespit edilirken, endüstri-içi ticareten eko-inovasyona doğru %10 düzeyinde bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu da eko-inovasyondan endüstri-içi ticarete doğru nedensellik ilişkisinin daha güçlü olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgular çerçevesinde Türkiye ekonomisi için bir değerlendirme yapıldığında, doğrudan yabancı yatırımlardan ve eko-inovasyondan endüstri-içi ticarete doğru güçlü bir nedensellik ilişkisi olduğu ileri sürülebilir.

Güney Kore ekonomisinde, doğrudan yabancı yatırımlar ve endüstri-içi ticaret arasında güçlü çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Buna göre, doğrudan yabancı yatırımlar ve endüstri-içi ticaret arasında %1 düzeyinde çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinde olduğu gibi, Güney Kore ekonomisinde de doğrudan yabancı yatırımlar endüstri-içi ticareti artırmaktadır. Ancak Güney Kore’de, Türkiye’den farklı olarak eko-inovasyon ve endüstri-içi ticaret arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Buna göre, eko-inovasyondan endüstri-içi ticarete doğru bir nedensellik ilişkisi yok iken, endüstri-içi ticaretten eko-inovasyona doğru %1 düzeyinde bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Dolayısıyla Güney Kore’de endüstri-içi ticaret eko-inovasyonu artırmaktadır.

Tablo 4: Toda-Yamamoto (1995) Nedensellik Test Sonuçları

Ülke	Nedensellik Yönü	Ki-Kare Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Karar
Türkiye	lnfdi → eit	7.664093	0.0216**	Nedensellik Var
	eit → lnfdi	1.974005	0.3727	Nedensellik Yok
	lneko → eit	7.990905	0.0184**	Nedensellik Var
	eit → lneko	4.665217	0.0970*	Nedensellik Var
Güney Kore	lnfdi → eit	18.61979	0.0000***	Nedensellik Var
	eit → lnfdi	25.14774	0.0000***	Nedensellik Var
	lneko → eit	5.631750	0.1310	Nedensellik Yok
	eit → lneko	25.42170	0.0000***	Nedensellik Var
***,**, * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu göstermektedir.				

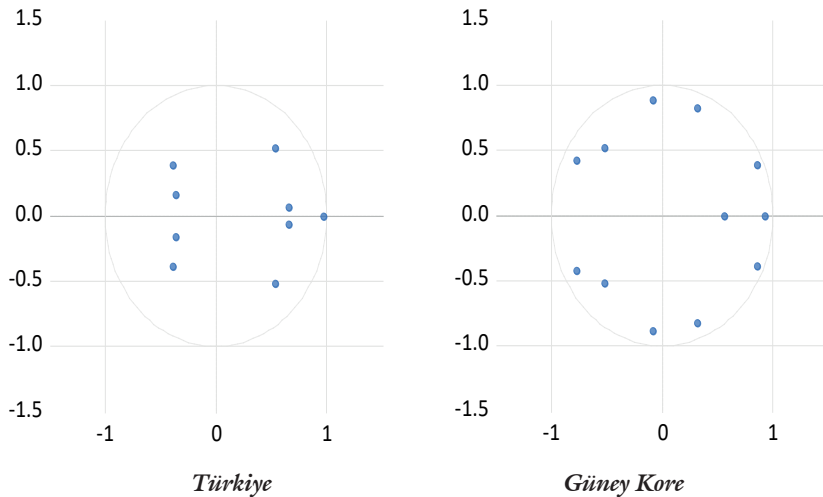
Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi tahmin edildikten sonra, kurulan VAR modelinde değişen varyans ve otokorelasyon sorunun olup olmadığı test edilmiştir. Değişen varyans ve otokorelasyon sorunu için elde edilen bulgular Tablo 5’te yer almaktadır. Tablo 5’teki bulgular her iki ülke için kurulan modelde değişen varyans ve otokorelasyon sorunun olmadığını göstermektedir.

Tablo 5: Değişen Varyans ve Otokorelasyon Testi

Ülke	Değişen Varyans	
		Ki-Kare Test İstatistiği
Türkiye	119.4895	0.2117
	Otokorelasyon	
	LM Test İstatistiği	Olasılık Değeri
	13.90256	0.1284
Güney Kore	Değişen Varyans	
	Ki-Kare Test İstatistiği	Olasılık Değeri
	142.9083	0.5100
	Otokorelasyon	
	LM Test İstatistiği	Olasılık Değeri
	5.797962	0.7635

Değişen varyans ve otokorelasyon testleri yapıldıktan sonra VAR modelinin durağan olup olmadığı test edilmiştir. AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri yardımıyla yapılan testin sonuçları Şekil 4'te yer almaktadır. Şekil 4'e göre her ülke için kurulan VAR modelinin istikrarlı olduğu görülmektedir. Çünkü her iki ülkede de kurulan VAR modelinde AR Karakteristik Polinomunun Ters Köklerinin tamamı çember içerisinde olduğu görülmektedir.

Grafik 1: AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

4. Sonuç

Birinci küreselleşme dalgasından itibaren, uluslararası ticarete klasik ve neo-klasik teorilerine dayalı endüstriler arası ticaret etkiliydi. Endüstriler arası ticaret karşılaştırmalı üstünlükler çerçevesinde, ölçüğe göre sabit getiri, tam rekabet ve homojen ürünler varsayımlarına dayalıdır. Ancak ikinci küreselleşme dalgasından itibaren, farklılaştırılmış ürünler, aksak rekabet ve ölçüğe göre artan getiri gibi faktörlerin ortaya çıkmasıyla modern dış ticaret teorilerinden endüstri-İçi ticaret teorisi tartışılmaya başlanmıştır. Karşılaştırmalı üstünlükler ve faktör donatım tersine dayalı endüstriler arası ticaret teorisi, bir ülkenin veya sektörün ya ihracatçı ya da ithalatçı olacağını ileri sürerken, endüstriler-arası ticaret teorisi ise, bir ülkenin veya sektörün hem ihracatçı hem de ithalatçı olabileceğini öne sürmektedir. Bu çalışmada da Türkiye ve Güney Kore ekonomilerinde yüksek teknoloji ürün grubunda endüstri-İçi ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve eko-inovasyon arasındaki nedensellik ilişkisi analiz edilmiştir. Nedensellik analiz için Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Türkiye ekonomisinde endüstri-İçi ticaret ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. Nedensellik yönü ise, doğrudan yabancı yatırımlardan endüstri-İçi ticarete doğrudur. Eko-inovasyon ve endüstri-İçi ticaret arasında ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. Güney Kore ekonomisinde, doğrudan yabancı yatırımlar ve endüstri-İçi ticaret arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır. Eko-inovasyon ve endüstri-İçi ticaret arasında ise tek yönlü bir nedensellik ilişkisi var ve nedensellik yönlü endüstri-İçi ticareten eko-inovasyona doğrudur. Dolayısıyla sonuç olarak Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım girişleri yüksek teknoloji ürünlerin endüstri-İçi ticaretini önemli derecede etkilemektedir, Güney Kore’de endüstri-İçi ticaret ve doğrudan yabancı yatırım girişleri karşılıklı birbirlerini etkilemektedir. Türkiye’de eko-inovasyon ve endüstri-İçi ticaret birbirlerini karşılıklı etkilerken, Güney Kore’de endüstri-İçi ticaret eko-inovasyonu etkilemektedir. Türkiye için genel bir değerlendirme yapılırsa, yüksek teknoloji ürünlerde dış ticaret açığı mevcuttur. Bunun için yüksek teknoloji ürünlerde dış ticaret açığını kapatmak ve ihracatı artırmak için ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımlar yüksek teknoloji sektörlerine yönlendirilmelidir. Ayrıca sektörel üretimin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için çevre ile ilgili teknolojilere yönelik teşvik politikaları üretilmelidir. Güney Kore’de yüksek teknoloji ürünlerde dış ticaret fazlası bulunmaktadır bu da doğrudan yabancı yatırımların önemli bir kısmının yüksek teknoloji sektörlerine yönlendirdiği ileri sürülebilir. Güney Kore’de de sektörel üretimin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla çevre teknolojilerine yönelik teşvik politikaları üretmelidir.

Kaynakça

- Aggarwal, S., & Chakraborty, D. (2020). Labour Market Adjustment and Intra-Industry Trade: Empirical Results from Indian Manufacturing Sectors. *Journal of South Asian Development*, 15(2), 238–269. 10.1177/0973174120954623
- Aggarwal, S., & Chakraborty, D. (2022). Which Factors Influence India's Intra-Industry Trade? Empirical Findings for Select Sectors. *Global Business Review*, 23(3), 729-755. 10.1177/0972150919868343
- Aktop, V. S. (2024). Genç İstihdamı, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme: Todo-Yamamoto Nedensellik Analizi. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(18). 10.29157/etused.1307096
- Ambroziak, Ł. (2016). FDI and Intra-industry Trade in the Automotive Industry in the New EU Member States. *International Journal of Management and Economics*(52), 23-42. 10.1515/ijme-2016-0025
- Atabey, A. Ö., & Karakuş, M. (2023). Savunma Harcamaları, İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Analizi: Türkiye Örneği. *Pamukkale Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(54), 39-55. 10.30794/pausbed.1130118
- Brkic, S., Kastratovic, R., & Salkica, M. A. (2021). Analysis of Intra-Industry Trade in Agri-Food Products between Bosnia and Herzegovina and the European Union. *South East European Journal of Economics and Business*, 16(2), 53-67. 10.2478/jeb-2021-0014
- Çatalbaş, N. (2022). 1980-2020 Döneminde Türkiye'de İhracat, İthalat Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eşbütünlüşme Ve Nedensellik İlişkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(73), 15-32. 10.51290/dpusbe.1034504
- Doru, Ö., & Düşünceli, F. (2021). Türkiye'de ticari dışa açıklık ve enflasyon ilişkisi: ARDL sınır testi ve nedensellik analizi. *KAÜİİBFD*, 12(23), 37-54. 10.36543/kauibfd.2021.003
- Feng, X. (2018). Effect of intra-industry trade on skill premium in manufacturing in China. *China Economic Review*(47), 206-218. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chieco.2017.08.011>
- Gallucci, T., Dimitrova, V., & Marinov, G. (2019). Interrelation between Eco-Innovation and Intra-Industry Trade—A Proposal for a Proxy Indicator of Sustainability in the EU Countries. *Sustainability*(11), 1-13. 10.3390/su11236641
- Grancay, M., Grancay, N., & Vveinhardt, J. (2016). Intra-Industry Trade in the Visegrad Countries: Does the Linder Hypothesis Hold? *Acta Oeconomica*, 66(2), 283-306. 10.1556/032.2016.66.2.5

- Grubel, H. G., & Lloyd, P. J. (1975). *Intra-Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products*. London: Macmillan Press.
- Hoang, V. (2019). The Dynamics of Agricultural Intra-Industry Trade: A Comprehensive Case Study in Vietnam. *Structural Change and Economic Dynamics*, 49, 74–82. <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2019.04.004>
- Josic, H., & Zmuk, B. (2020). Intra-industry Trade in Croatia: Trends and Determinants. *Croatian Economic Survey*, 22(1), 5-39. 10.15179/ces.22.1.1
- Kashiwagi, K., Erraach, Y., Arfa, L., & Zaibet, L. (2020). Growing Olive Oil Export and Intra-Industry Trade in Mediterranean Countries: Application of Gravity Model. *Sustainability*(12), 1-16. 10.3390/su12177027
- Kim, S. J., & Cho, B. T. (2015). Determinants of South Korea's Intra-Industry Trade With Her Major Trading Countries in the Manufacturing Sector. *The Singapore Economic Review*, 60(4), 1-28. 10.1142/S0217590815500915
- Koca, A., & Yıldırım, N. (2021). Türkiye Ekonomisinde Hizmet İhracatının Temel Belirleyicileri: Zaman Serisi Analizi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39(3), 441-458. 17065/huniibf.835921
- Kunroo, M. H., & Ahmad, I. (2023). Heckscher-Ohlin Theory or the Modern Trade Theory: How the Overall Trade Characterizes at the Global Level? *Journal of Quantitative Economics*(21), 151–174. doi:<https://doi.org/10.1007/s40953-022-00330-x>
- Leitao, N. C., & Balogh, J. M. (2020). The impact of intra-industry trade on carbon dioxide emissions: The case of the European Union. *Agricultural Economics*(5), 203-214. <https://doi.org/10.17221/312/2019-AGRICECON>
- Leitao, N. C., Koengkan, M., & Fuinhas, J. A. (2022). The Role of Intra-Industry Trade, Foreign Direct Investment, and Renewable Energy on Portuguese Carbon Dioxide Emissions. *Sustainability*(14), 1-21. <https://doi.org/10.3390/su142215131>
- Liu, D., ZhuI, X., & YuI, H. (2024). Economic policy uncertainty, intra-industry trade, and China's mechanical and electrical product exports. *PLoS ONE*, 19(1), 1-17. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0290866>
- Lyu, L., & Blandford, D. (2019). The Relationship between Intra-Industry Foreign Direct Investment and Intra-Industry Trade in China. *PANOECONOMICUS*, 66(2), 241-255. <https://doi.org/10.2298/PAN160726027L>
- Madeira, M. A. (2016). New trade, new politics: intra-industry trade and domestic political coalitions. *Review of International Political Economy*, 23(4), 677-711. 10.1080/09692290.2016.1218354
- Mendoza, J. E. (2016). Revealed comparative advantages and intra-industry trade changes between Mexico, China and the USA. *Portes, revista mexicana de estudios sobre la Cuenca del Pacifico*, 10(20), 9-41.

- Najafi, Z., Sameti, M., & Azarbaiejani, K. (2021). Iran`s Intra Industry Trade Based on a Schumpeterian Factor Endowment Model. *Iranian Journal of Management Studies (IJMS)*, 14(1), 209-243. 10.22059/ijms.2020.290967.673831
- Neumann, R., & Tabrizy, S. S. (2021). Exchange Rates and Trade Balances: Effects of Intra-Industry Trade and Vertical Specialization. *Open Economics Review*, 32, 613–647. <https://doi.org/10.1007/s11079-020-09612-4>
- Nguyen, H. M., Quan, B. Q., Le, H. V., & Tran, T. V. (2020). Determinants of Intra-Industry Trade between Vietnam and Countries in TPP. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(1), 123-129. 10.13106/jafeb.2020.vol7.no1.123
- OECD. (2024). *OECD Data Explorer*. OECD Data Explorer: <https://data-explorer.oecd.org/?lc=en&pg=0&snb=7>
- Pawlak, K., & Lukasiewicz, J. (2022). Does intra-industry specialisation enhance or limit comparative advantage? Evidence from the world citrus fruit trade. *Agricultural Economics*(9), 338–347. <https://doi.org/10.17221/163/2022-AGRICECON>
- Petrovic, V., & Mirovic, I. (2018). The Link of Intra-Industry Trade With Foreign Direct Investments. *Economic Themes*, 56(3), 357-368. 10.2478/ethemes-2018-0021
- Salim, R., Islam, A., & Bloch, H. (2015). Patterns and Determinants of Intra-Industry Trade in Southeast Asia: Evidence from the Automotive and Electrical Appliances Sectors. *The Singapore Economic Review*, 60(4), 1-19. 10.1142/S0217590815500836
- Soo, K. T. (2016). Intra-industry trade: A Krugman–Ricardo Model and Data. *Economica*(83), 338-355. 10.1111/ecca.12173
- Şentürk, C. (2023). An Analysis between Foreign Direct Investment and Intra-Industry Trade in Turkey: A VECM Approach. *OPUS– Journal of Society Research*, 20(51), 76-85. 10.26466//opusjsr.1152707
- Tayyar, A. E. (2024). Is Global Climate Change Affecting Intra-Industry Trade? Econometric Evidence for the Fisheries Sector in Turkey. *PANOECOMOMICUS*, 71(3), 455-478. <https://doi.org/10.2298/PAN200830003T>
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01616-8](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01616-8)
- UNCTAD. (2024). *UNCTAD*. UNCTAD Statistics: <https://unctad.org/statistics> adresinden alındı
- Yay, S., & Ezanoğlu, Z. (2023). Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme Birbiriyle İlişkili midir? Genel Değerlendirme ve Türkiye Üzerine Bir Analiz. *Fiscaoeconomia*, 7(2), 1334-1360. 10.25295/fsecon.1261507

Yılmaz, Ö. T. (2022). The Factors Affecting The Intra Industry Trade Between the United Kingdom and The United States: An ARDL Model Approach. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(63), 1-17. 10.18070/erciyesiibd.1057234

Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ticari Dışa Açıklık Halk Sağlığını İyileştiriyor Mu? ASEAN Ülkeleri ve Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz

Hüseyin Çelik¹

Özet

Ekonomik büyümenin arzu edilen şekilde gerçekleşmesi ülkelerin refah düzeyinin artışı beraber getirmesi beklenmektedir. Ancak ekonomik büyümenin gelir arttırıcı etkisi tüketimi arttırması yoluyla refaha katkı sağlarken, iktisadi faaliyetlerin insan sağlığı, toprak, hava ve su gibi çevre sağlığını da ne yönde etkilediği sürdürülebilir büyüme açısından önemli bir husustur. Buradan hareketle bu çalışmada doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticareti temsilen ticari dışa açıklığın halk sağlığı üzerindeki etkisi 2000-2022 dönemi ait veri seti ile ASEAN ülkeleri ve Türkiye için AMG katsayı tahmincisi ve Emirmahmutoğlu & Köse (2011) panel nedensellik testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre DYY'ler halk sağlığını negatif yönde etkilerken ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme için istatistiksel olarak anlamlı sonuç elde edilememiştir. Panel nedensellik testi ile ticari dışa açıklık ile halk sağlığı arasında çift yönlü; ekonomik büyümeden halk sağlığına doğru tek yönlü nedensellik elde edilirken DYY'ler için nedensellik ilişkisi elde edilememiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret ve iktisat politikalarının oluşturulurken halk sağlığına yönelik etkileri göz ardı edilmemelidir.

1. Giriş

Ekonomik büyüme gerçekleşirken birçok üretim faktörünün kullanımı söz konudur. Beşeri sermaye ise diğer üretim faktörlerinden farklı olarak iktisadi faaliyetleri hem gerçekleştiren hem de bu iktisadi faaliyetlerin sonuçlarından etkilenen bir iktisadi faktördür. Bu bağlamda ekonomik gelişme ve beşeri sermaye arasında çift yönlü bir etkileşim olduğu söylenebilir. Bunun için

1 Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, huseyincelik@dicle.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2455-9381

nitelikli bir büyümenin gerçekleşmesi beşeri sermaye niteliğine bağlıdır (Seyidoğlu, 2017). Beşeri sermaye kalitesinin artırılması bakımından beşeri sermaye yatırımları genel olarak sağlık ve eğitim alanında yapılan yatırımlar şeklinde ele alınmaktadır. Buna paralel olarak beşeri sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenirken çoğunlukla eğitim ve sağlıkla ilgili göstergelerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmektedir (Bayraktutan ve Alancioğlu, 2020; Tıraş ve Ağır, 2018; Eriçok ve Yılandı, 2013; Gövdeli, 2016). Ancak başta ekonomik büyüme olmak üzere iktisadi faaliyetlerin sağlık göstergeleri üzerindeki etkilerinin çok fazla ele alınmadığı ancak son yıllarda bu boşluğa yönelik çalışmaların arttığı gözlemlenmektedir (Dauda vd., 2022; Novignon vd., 2018). Özellikle ekonomik büyümenin gerçekleşmesiyle amaçlanan toplumsal refah artarken iktisadi faaliyetler sonucunda birey sağlığının yada daha genel bir ifade ile halk sağlığı da bu süreçten etkilenebilmektedir. Buradan hareketle iktisadi büyümenin gerçekleşmesi arzu edilirken, mutlak hedef sadece büyüme olmamalıdır. Ekonomik faaliyetler neticesinde ortaya çıkan dışsallıkların başta insan sağlığı olmak üzere ekolojik sonuçları da göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda son birkaç on yıldır iktisadi faaliyetlerin çevre kirliliği, sera gazı salınımları, iklim değişikliği üzerindeki etkilere sıkça tartışılır hale gelmiştir (Alancioğlu, 2021; Çelik ve Ertürkmen, 2021; Özkan ve Erdemli, 2017).

Ekonomik büyümede özellikle tasarruf eksikliğine bağlı olarak yatırım yetersizliği çeken ülkeler için doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) önemli bir kaynaktır. 20. Yüzyılın sonlarına doğru DYY'lerin önemli ölçüde arttığı, küresel dolaşımdaki sermayenin artışı söz konusudur. DYY'ler kar güdüsüyle küresel çapta dolaşırken ev sahibi ülkeler için istihdam, kurumsallaşma, gelir ve refah artışı, dış ticaret etkisi, teknoloji transferi vb. birçok konuda katkı sağlamaktadır. Nitekim DYY'lerin ev sahibi ülke ekonomileri üzerindeki etkileri birçok çalışmayla da sıklıkla ele alındığı görülmektedir (Ertürkmen, 2023; Santos, 2023; ; Şahbaz ve Mızrak, 2017; Yanar ve Oğuz, 2019). Ancak DYY'lerin ekonomik etkilerinin yanında sosyal, sağlık, çevre vb. birçok etkileri de beraberinde ortaya çıkmaktadır. Özellikle DYY'ler sağladığı istihdam ile ev sahibi ülkede hane halkının gelir düzeyinin yükselmesine bağlı olarak artan tüketim harcamaları yoluyla da dolaylı olarak halk sağlığı üzerinde olumlu etki yaptığı ifade edilebilir. Ayrıca yabancı yatırıma dayalı veya ortaklı sağlık hizmetlerinin artması da halk sağlığı açısından fayda sağlayabileceği belirtilmelidir. Ancak DYY'lerin halk sağlığı üzerinde negatif etkilere neden olduğuna yönelik çalışmalar da mevcuttur (Kutluer ve Çalışkan, 2024). Bu etkilerin tespiti, negatif dışsallıkların azaltılması noktasında önemlidir.

Halk sağlığı açısından önemli bir diğer iktisadi değişken ticari dışa açıklıktır. Teorik çerçevede ele alındığında ticari dışa açıklığın ekonomik

büyüme yoluyla direk gelir, tüketim ve yatırım düzeyi üzerinde dolaylı olarak da refah, yoksulluk, sağlık ve eşitsizliği etkilemektedir (Jawad vd., 2021). Ticari dışa açıklığın halk sağlığı üzerindeki etkisini Dithmer ve Abdulai (2020) üç şekilde ortaya çıktığını ifade etmektedir. Birincisi, sağlık ve ticaret arasındaki ilişki, bireylerin beslenme düzeyleriyle ilgili olup gıda temininin sağlanmasına yönelik katkı sağlaması açıklanmaktadır. Ülkedeki dış ticaret yaklaşım ve politikalarının gıda teminine yönelik olarak başta çocuk sağlığı olmak üzere halk sağlığını nasıl etkileyebileceği konusu birkaç nokta ile incelenmektedir. Dünyanın farklı ülkelerinde üretilen gıda miktarı ile tüketilen gıda miktarının birbirine eşit olmaması nedeniyle gıda arz bakımından yetersiz olan bölgelerde dış ticaret yoluyla gıda temini sağlanabilmektedir. Böylelikle dış ticaret yoluyla gıdadaki arz fazlası ve aşırı talep durumlarında dengeleyici bir rol oynayarak fiyat dalgalanmalarının da önüne geçmektedir.(Runge vd., 2003). Böylece gıda erişimi daha sağlıklı gerçekleşeceğinden dolayı halk sağlığı da olumlu yönde etkilenecektir.

İkincisi, dış ticaretin başta çocuk sağlığı olmak üzere halk sağlığı üzerindeki etkisi olup gıda dışı sağlık ürün ve ekipmanlarının sağlanması yoluyla ortaya çıkan etkidir. Farklı gelişmişlik düzeylerine sahip dünya ülkelerinde sağlık ürün ve ekipmanlarının üretimi de aynı değildir. Dolayısıyla ilgili sağlık ürünlerini üreten ülkelere üretemeyen ülkelere doğru ticaret yoluyla gerçekleşecek transfer de toplum sağlığı açısından önemli bir diğer noktadır (Dithmer ve Abdulai, 2020: 2511). Ekonomik gelişimlere ve ticaretteki ilerlemelere bağlı olarak daha yüksek gelir düzeylerinde temiz çevre, temiz su gibi kaynaklara erişimin artması sağlığı olumlu yönde etkileyecektir (Dollor, 2001). Diğer yandan ticaret, sağlıkla ilgili yeni bilgi ve teknolojilerin uluslararası aktarımını kolaylaştırmakta, görece olarak sağlık bilgi birikimi bakımından düşük düzeylerde olan bölgelere aktarımı sağlanarak böylece genel sağlık anlamında olumlu gelişmelerin kaydedilmesini hızlandıracaktır. Nitekim her ülke sağlık teknoloji ürünleri üretemiyor olup, gerekli sağlık ekipman ve teçhizatları ticaret vasıtasıyla sağlayabilmektedir (Frankel ve Rose, 2005; Dakshina ve Lee, 2017). Cutler vd., (2006). Çocuk ölüm oranlarının II. Dünya Savaşından sonra hızla azalmasının nedenini, gelişmiş ülkelerdeki temiz suya erişim olanakları, ilaç kullanımı, diğer sağlık ekipmanları gibi sağlık alanındaki gelişmelerin ve teknolojilerinin ticaret ile aktarılması olarak ifade etmektedir. Son olarak uluslararası ticaretin çocuk sağlığını olumlu yönde etkilediği diğer bir nokta ise ekonomik kalkınmaya bağlı olarak çevresel kirliliğin azaltılmasına yönelik politikaların önem kazanması ile kirliliğin çocuk sağlığı üzerindeki risklerinin azaltılmasıdır. Sağlıklı çevre koşullarının oluşturulması, tüm sağlık göstergeleri üzerindeki

gelişme ve iyileşmeler sağlayacağı gibi çocuk sağlığını da önemli ölçüde olumlu etkileyecektir (Acemoğlu ve Robinson, 2006).

Literatürde iktisadi değişkenlerin sağlık üzerindeki etkisi incelenirken sağlık göstergesi olarak genellikle çocuk ölümleri ve beklenen yaşam süresi alınmaktadır. Bu çalışmada da literatüre paralel şekilde sağlık göstergesi için doğumdan beklenen yaşam süresi kullanılmıştır. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari dışa açıklığın halk sağlığı üzerindeki etkisini 2000-2022 dönemi için ortaya koymaktır. Bu çalışmanın literatüre katkısı birkaç noktada ifade edilebilir. Öncelikle literatürdeki mevcut çalışmalarda yöntem olarak çoğunlukla OLS, regresyon analizi, GMM gibi yöntemler kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada literatürdeki çalışmalardan farklı olarak AMG katsayı tahmincisi ve Emirmahmutoglu & Köse panel nedensellik testi kullanılmıştır. İkinci olarak çalışmanın örneklem ülke grubunun ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri) ve Türkiye olması bakımından farklıdır.

Çalışma beş bölüm şeklinde organize edilmiştir. Birinci bölümde giriş, ikinci bölümde literatürdeki eserler, üçüncü bölümde çalışmanın veri seti ve yöntemi, dördüncü bölümde bulgular ve tartışma, son bölümde sonuç ve öneriler kısmına yer verilmiştir.

2. Literatür

Doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari dışa açıklığın sağlık değişkenleri üzerindeki etkisin ele alan çeşitli çalışmalar literatürde bulunmaktadır. Bu çalışmalar ülke bazında veya ülke gruplarına göre yapıldığı görülürken doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari dışa açıklığın halk sağlığı üzerinde genellikle olumlu etkiye sahip olduğu ancak negatif ilişki elde edilen eserler bulunmaktadır. Bu çalışmadaki sonuçların literatürle paralel olması beklenmektedir. İlgili çalışmalar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Literatür Taraması

Yazar(lar)	Ülke/Ülke Grubu Dönem	Bağımlı değişken	Yöntem	Bulgular
Ecevit ve Çetin	Türkiye 1960-2011	Bebek ölüm oranları	Eşbütünleşme Nedensellik	Ekonomik büyüme sağlığı olumlu yönde etkilemektedir.
Dauda vd. (2022)	Nijerya 1960-2017	Bebek ölüm oranları; Doğumdan beklenen yaşam süresi	ARDL Nedensellik	İstatistiksel olarak anlamlı sonuç elde edilememiş
Kammerlander ve Schulze (2023)	46 gelişmekte olan ülke	Bebek ve çocuk ölüm oranları	-	Ekonomik büyüme sağlığı olumlu yönde etkilemektedir.
Bul ve Moracha (2020)	Sahra Altı Afrika Ülkeleri	Bebek ölüm oranları	OLS	Ekonomik büyüme sağlığı olumlu yönde etkilemektedir.
Fotio vd. (2024)	Sahra Altı Afrika Ülkeleri 2000-2019	Bebek ölüm oranları	GLS	Ekonomik büyüme sağlığı olumlu yönde etkilemektedir.
Ou vd. (2023)	Çin 2000-2019	Bebek ölüm oranları; Doğumdan beklenen yaşam süresi	OLS	Ticari dışı açıklık sağlığı olumlu yönde etkilemektedir.
Manavgat (2020)	Üst ve orta gelir grubu ülkeleri 1990-2017	Bebek ölüm oranları; Doğumdan beklenen yaşam süresi	Regresyon analizi	Ticari dışı açıklık bebek ölüm oranlarını olumsuz, doğumdan beklenen yaşam süresini olumlu etkilemektedir.
Zhang vd. (2021)	12 Asya Ülkesi 1991-2019	Bebek ölüm oranları; Doğumdan beklenen yaşam süresi	FMOLS, DOLS	Ticari dışı açıklık bebek ölüm oranlarını olumsuz, doğumdan beklenen yaşam süresini olumlu etkilemektedir.
Novignon vd. (2018)	Sahra-altı Afrika Ülkeleri 1995-2013	Bebek ölüm oranları; Doğumdan beklenen yaşam süresi	GMM	Ticari dışı açıklık bebek ölüm oranlarını olumsuz, doğumdan beklenen yaşam süresini olumlu etkilemektedir.

Shah vd. (2024)	Çin 1960-2018	Doğumdan beklenen yaşam süresi	Regresyon analizi	Ticari dışa açıklık, doğumdan beklenen yaşam süresini olumlu etkilemektedir.
Erdemli ve Çelik (2022)	Yeni Sanayileşen Ülkeler 1981-2019	Bebek ölüm oranları	Panel veri analizi	Dış ticaretin bebek ölüm oranlarını olumlu yönde etkilemektedir.
Jawad vd. (2018)	MENA ülkeleri 1970-2015	Doğumdan beklenen yaşam süresi	Regresyon analizi	Ticari dışa açıklık, doğumdan beklenen yaşam süresini olumlu etkilemektedir.
Aytekin ve Çelik (2023)	BRICS-T ülkeleri 1990-2021	Çocuk Ölüm oranları	Panel Nedensellik	Çocuk ölüm oranlarından DYY doğru tek yönlü nedensellik görülmüştür.
Immurana vd. (2022)	Sahra-altı Afrika Ülkeleri 1980-2018	Bebek ölüm oranları	GMM	DYY bebek ölüm oranlarını olumsuz etkilemektedir.
Immurana (2022)	Gana 1975-2019	Ölüm oranları; Doğumdan beklenen yaşam süresi	OLS ve 2SLS	DYY, doğumdan beklenen yaşam süresini arttırmakta, ölüm oranlarını azaltmaktadır.
Golkhandan (2017)	Gelişmekte olan 25 ülke 1995-2014	Bebek ölüm oranları	Cup-FM	DYY bebek ölüm oranlarını olumlu etkilemektedir.
Kutluer ve Çalışkan (2024)	Türkiye 1975-2018	Doğumdan beklenen yaşam süresi	FMOLS	DYY doğumdan beklenen yaşam beklentisini oranlarını olumsuz etkilemektedir.
Aalipour vd. (2023)	İran 1981-2020	Doğumdan beklenen yaşam süresi	ARDL	DYY, doğumdan beklenen yaşam süresini olumlu etkilemektedir.

3. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı doğrudan yabancı yatırımların, ticari dışa açıklığın ve ekonomik büyümenin halk sağlığı üzerindeki etkisi ile incelemektir. Çalışmanın veri seti yıllık frekanslı olup 2000-2022 dönemini kapsamaktadır. Ampirik analizler ASEAN ülkeleri ve Türkiye'den oluşan ülke grubu için gerçekleştirilmiştir. ASEAN ülkeleri ve Türkiye gelişmekte olan ülkeler olup DYY'lerin odağında olduğundan ve dış ticaretleri dinamik bir yapıda olması

nedeniyle ampirik analizler söz konusu ülkeler için gerçekleştirilmiştir. Ayrıca ASEAN ülke grubu Güney Asya bölgesinde gelişmekte olan dinamik bir iktisadi yapıya sahip ülkelerdir. Bu ülkeler sahip olduğu dinamik ekonomik yapısı nedeniyle iktisadi faaliyetler sadece iktisadi büyüme açısından değil aynı zamanda beşeri sermaye gelişimi, halk sağlığı, çevresel etkileri de önemlidir. Değişkenler arasındaki ilişki AMG katsayı tahmincisi ve Emirmahmutoğlu & Köse (2011) nedensellik testi ile analiz edilmiştir. AMG tahmincisi ve Emirmahmutoğlu & Köse (2011) panel nedensellik testi panelin geneli ve paneli oluşturan her bir birim için ayrı ayrı sonuç verdiği için tercih edilmiştir. Çalışmanın değişkenleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı Bilgiler

Değişkenler	Kısaltmalar	Kaynak	Referans
Halk sağlığı (Doğumdan beklenen yaşam süresi, toplam)	LIFE	WB	Dauda vd. (2022), Ou vd. (2023), Manavgat (2020)
Doğrudan yabancı yatırımlar (Net giriş, %GSYH)	FDI	WB	Immurana (2022), Golkhandan (2017) Kutluer ve Çalışkan (2024)
Ticari dışa açıklık (İhracat+İthalat)/GSYH)	OPEN	WB	Novignon vd. (2018), Shah vd. (2024)
Ekonomik büyüme (Kişi başı GSYH, 2015 sabit)	GDP	WB	Lange ve Vollmer (2017), Eggog vd. (2015), Zhao ve Zhou (2021)

Çalışmanın yönteminde, AMG katsayı tahmincisi ve Emirmahmutoğlu & Köse (2011) panel nedensellik testinde iki ön koşul bulunmaktadır. Birincisi değişkenlerin yatay kesit bağımlılığına sahip olması ve ikincisi eğim katsayılarının heterojen dağılıma sahip olmasıdır. Bu ön koşulları incelemek amacıyla değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı ve heterojenlik sınamaları sırasıyla Peseran (2004) CD_{lm} yatay kesit bağımlılık testi, Delta heterojenite testi ile gerçekleştirilmiştir.

Peseran (2004) CD_{lm} yatay kesit bağımlılık testi, $T < N$ ve $N < T$ durumlarında etkili sonuçlar veren ve literatürde yaygın kullanılan bir testtir. Bu testte “yatay kesit bağımlılık yoktur” temel hipotezine karşı “yatay kesit bağımlılığı vardır” olan alternatif hipotezi sınanmaktadır. Testin hesaplanma prosedürü aşağıda Denklem 1’de gösterildiği şekildedir:

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T \hat{\rho}_{ij}^2 - 1)} \quad (1)$$

Panel veri analizlerinde paneli oluşturan birimlerin benzer veya farklı özellikte olup olmadıkları da önemli bir unsurdur. Diğer bir ifade ile birimler veya yatay kesitler farklı özellikte yani “heterojen” veya benzer özellikte “homojen” bir dağılıma sahip olabilirler. Heterojenlik veya homojenlik ön koşulu arayan testlerde heterojenitenin belirlenmesi önemlidir. Heterojenitenin belirlenmesi literatürde Swamy (1970) tarafından geliştirilen Delta testi ve daha sonra Peseran vd. (2008) tarafından Delta testinin geliştirilmiş hali olan Δ_{adj} testi kullanılmaktadır. Burada “katsayılar homojendir” temel hipotezine karşı “katsayılar heterojendir” olan alternatif hipotezi kullanılmaktadır. Testin hesaplanma prosedürü Denklem 2 ve Denklem 3’te ifade edilmiştir:

$$\Delta = \sqrt{N} \frac{N^{-1}\tilde{S} - k}{\sqrt{2k}} \quad (2)$$

$$\Delta_{adj} = \sqrt{N} \frac{N^{-1}\tilde{S} - k}{\sqrt{Var(t, k)}} \quad (3)$$

Panel veri analizlerinde nedensellik yaklaşımında farklı yöntemler kullanılmaktadır. Bu testler içinde literatürde sıklıkla kullanılan panel nedensellik testlerinden biri de Emirmahmutoglu & Köse (2011) panel nedensellik testidir. Bu test, heterojenlik ve yatay kesit bağımlılığı varsayımlarının geçerli olması durumunda kullanılabilir. Bu yöntemde paneli oluşturan her bir yatay kesit için VAR modeli hesaplanmaktadır. Bu yaklaşımda serilerin düzey halleri ile hesaplama yapılmaktadır. Testte birim kök testleri ile durağanlık düzeylerinin belirlenmesi gibi ön koşula yoktur.

Panelin geneline ait Granger nedensellik ilişkisini gösteren Fisher istatistiği ise aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$\lambda_i = -2 \sum_{i=1}^N \ln(p_i), i = 1, 2, 3, 4, \dots, N \quad (4)$$

Bu denklem, p_i , i. Birime ait Wald istatistiğinden elde edilen p değeridir. Fisher istatistiği $2N$ serbestlik dereceli ki-kare dağılımına sahiptir. Bu test istatistiğinde zaman boyutu sonsuza gittikçe sabit birim sayısı için geçerlidir (Emirmahmutoglu, 2011;99-104).

4. Bulgular ve tartışma

4.1. Yatay Kesit Bağımlılık ve Homojenite Test Sonuçları

Peseran (2004) CD_{lm} yatay kesit bağımlılık sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre çalışma kapsamında ele alınan değişkenlerin hepsinde %1 istatistiksel önem düzeyinde temel hipotez reddedilmekte “yatay kesit bağımlılığı vardır” şeklindeki alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yatay kesit bağımlılığının olması iktisadi olarak bir ülkedeki iktisadi göstergelerin başka bir ülkede meydana gelen şoktan etkilenmesi olarak ifade edilebilir. Elde edilen sonuçlar kullanılacak katsayı tahmincisi ve panel nedensellik testinin uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

	LIFE		FDI		OPEN		GDP	
	t-İst	Prob	t-İst	Prob	t-İst	Prob	t-İst	Prob
CD_{lm}	16.210 ^a	0.000	-2.814 ^a	0.004	2.288 ^a	0.003	18.292 ^a	0.000

^a, $p < 0.01$ istatistiksel önem düzeyini temsil etmektedir

İkinci aşamada değişkenlerin eğim katsayılarının homojenlik-heterojenlik durumları incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 4'te ifade edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre eğim katsayılarının %1 istatistiksel önem düzeyinde heterojen dağılıma sahip olduğu tespit edilmiştir. Heterojenliğin iktisadi olarak modeli oluşturan ülkelerin farklı özelliklere sahip olduğu ve bu kendilerine özgü özelliklerini modele yansıttığı şeklinde ifade edilebilir. Dolayısıyla katsayı tahmincisi ve nedensellik testi için ikinci ön koşulun da sağlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 4: Homojenlik-Heterojenlik Test Sonuçları

<u>Homojenlik-heterojenlik testleri:</u>	İstatistik	Olasılık
Delta	10.429 ^a	0.000
Delta _{adj}	42.085 ^a	0.000

Not: ^a, %1'i temsil etmektedir

4.2. AMG Katsayı Tahmin Sonuçları

Doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari dışa açıklığın halk sağlığı üzerindeki etkisi ilk olarak AMG katsayı tahmincisi ile incelenmiştir. Elde

edilen sonuçlar Tablo 5'te gösterilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların halk sağlığı üzerindeki etkisi paneli oluşturan tüm ülkeler için negatif yönlü olduğu ancak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Panelin geneline ait sonuçta ise %1 istatistiksel önem düzeyinde doğrudan yabancı yatırımların halk sağlığını negatif yani olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar Kutluer ve Çalışkan (2024) ile benzerdir.

Ticari dışa açıklığın halk sağlığı üzerindeki etkisine ait katsayı tahmin sonuçlarına göre Filipinler, Tayvan ve Türkiye için %1 ve %10 istatistiksel önem düzeylerinde anlamlı olduğu, Filipinler ve Türkiye için katsayının pozitif, Tayvan için negatif olduğu gözlemlenmiştir. Diğer ülkeler için istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde edilmemiştir. Panelin geneli için katsayının pozitif ancak istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmüştür. Bulgular Byaro vd. (2021), Manavgat (2020), Ou vd. (2023) ile aynı yöndedir. Ekonomik büyümenin halk sağlığı üzerindeki etkisi incelendiğinde Tablo 4'te tüm ülkeleri için katsayının istatistiksel olarak anlamlı ve Filipinler hariç diğer ülkeler için pozitif olduğu tespit edilmiştir. Hu ve Wang (2024), Niu vd. (2021) ile paraleldir.

Tablo 5: AMG Katsayı Tahmin Sonuçları

Ülkeler	FDI		OPEN		GDP	
	Katsayı	p-değeri	Katsayı	p-değeri	Katsayı	p-değeri
Endonezya	-0.001	0.310	0.011	0.443	0.075 ^a	0.000
Filipinler	-0.001	0.228	0.050 ^a	0.006	-0.062 ^a	0.003
Malezya	-0.001	0.257	0.011	0.291	0.033 ^a	0.009
Singapur	-0.001	0.308	0.018	0.179	0.046 ^a	0.000
Tayvan	-0.001	0.265	-0.024 ^c	0.092	0.140 ^a	0.000
Türkiye	-0.001	0.272	0.029 ^c	0.081	0.024 ^b	0.016
PANEL	-0.001 ^a	0.001	0.019	0.116	0.016	0.647

Not: ^a, ^b ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel önem düzeyini temsil etmektedir.

4.3. Emirmahmutoğlu & Köse (2011) Panel Nedensellik Sonuçları

Doğrudan yabancı yatırımları ile halk sağlığı arasındaki ilişkiye ait panel nedensellik sonuçları tablo 6'da gösterilmiştir. Malezya ve Singapur için halk sağlığından doğrudan yabancı yatırımları doğru; Tayvan için doğrudan yabancı yatırımlardan halk sağlığına doğru olmak üzere %5 önem düzeyinde tek yönlü bir nedensellik elde edilmiştir. Panelin geneli için nedensellik elde edilmemiştir.

Tablo 6: Panel Nedensellik Sonuçları (LIFE - FDI)

Ülkeler	Lag (k)	LIFE=>FDI		FDI=>LIFE	
		t-İst	Prob	t-İst	Prob
Endonezya	1	2.223	0.136	1.111	0.292
Filipinler	2	0.893	0.640	3.095	0.213
Malezya	3	8.586 ^b	0.035	2.534	0.469
Singapur	3	7.950 ^b	0.047	1.210	0.751
Tayvan	1	0.023	0.880	6.250 ^b	0.012
Türkiye	1	0.033	0.857	0.284	0.594
PANEL		18.248	0.108	17.465	0.133

Not: ^b, %5 istatistiksel önem düzeyini temsil etmektedir.

Ticari dışa açıklık ve halk sağlığı arasındaki nedensellik sonuçları da Tablo 7'de gösterilmiştir. Sonuçlar panelin geneli için ticari dışa açıklık ile halk sağlığı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi göstermektedir. Filipinler ve Türkiye için halk sağlığından ticari dışa açıklığa doğru; Endonezya Malezya ve Tayvan için ticari dışa açıklıktan halk sağlığına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.

Tablo 7: Panel Nedensellik Sonuçları (LIFE - OPEN)

Ülkeler	Lag (k)	LIFE=>OPEN		OPEN=>LIFE	
		t-İst	Prob	t-İst	Prob
Endonezya	1	1.995	0.158	6.110 ^b	0.013
Filipinler	2	4.949 ^c	0.084	0.214	0.899
Malezya	2	0.351	0.839	6.682 ^b	0.035
Singapur	3	4.592	0.204	0.486	0.922
Tayvan	1	0.024	0.876	7.721 ^a	0.005
Türkiye	3	35.560 ^a	0.000	5.633	0.131
PANEL		44.820 ^a	0.000	30.164 ^a	0.000

Not: ^a, ^b ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel önem düzeyini temsil etmektedir.

Ekonomik büyüme ve halk sağlığı arasındaki ilişkiye ait nedensellik sonuçları Tablo 8'de görülmektedir. Singapur için halk sağlığından ekonomik büyümeye doğru; Endonezya, Filipinler Malezya ve Tayvan için ekonomik büyümeden halk sağlığına doğru tek yönlü nedensellik elde edilmiştir. Panelin geneli için ekonomik büyümeden halk sağlığına doğru tek yönlü nedensellik elde edilmiştir.

Tablo 8: Panel Nedensellik Sonuçları (LIFE - GDP)

Ülkeler	Lag (k)	LIFE => GDP		GDP => LIFE	
		t-İst	Prob	t-İst	Prob
Endonezya	2	0.531	0.767	10.526 ^a	0.005
Filipinler	2	0.568	0.753	26.732 ^a	0.000
Malezya	2	0.968	0.616	97.662 ^a	0.000
Singapur	2	5.948 ^c	0.051	0.424	0.809
Tayvan	1	0.702	0.402	3.940 ^b	0.047
Türkiye	3	5.267	0.153	2.425	0.489
PANEL		13.587	0.328	142.885^a	0.000

Not: ^a, ^b ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel önem düzeyini temsil etmektedir.

5. Sonuç

Bu çalışmada doğrudan yabancı yatırımlar, ticari dışa açıklık ve ekonomik büyümenin halk sağlığı üzerindeki etkisi 2000-2022 dönemi için ASEAN ülkeleri ve Türkiye için araştırılmıştır. Bu çalışmada yöntem olarak AMG katsayı tahmincisi ve panel nedensellik testlerinden Emirmahmutoglu & Köse (2011) kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre doğrudan yabancı yatırımların halk sağlığını negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan ticari dışa açıklık ve ekonomik büyümenin halk sağlığı üzerindeki etkisi pozitif olmakla beraber istatistiksel olarak anlamlı değildir. Nedensellik sonuçları da ticari dışa açıklık ile halk sağlığı arasında çift yönlü, ekonomik büyümeden halk sağlığına doğru tek yönlü nedensellik elde edilirken doğrudan yabancı yatırımlar ile halk sağlığı arasında nedensellik elde edilmemiştir.

Ticari dışa açıklığın halk sağlığı üzerindeki olumlu etkisi, iki şekilde açıklanabilir. Birincisi, yurtiçinde üretilmeyen mal ve hizmetlerin ithalat yoluyla temin edilerek tüketilmesi ile ürün yelpazesinin genişlemesi. İkincisi yurtiçinde üretilen mal ve hizmetlerin talep fazlası olan kısmının ihracat edilmesi suretiyle ülkeye gelir sağlanması şeklinde ifade edilebilir. Dış ticarete konu olan malların üretim sürecinde doğacak negatif dışsalıkların minimize edilmesi ticari dışa açıklığın toplum sağlığı üzerindeki olası negatif etkilerini de bertaraf edecektir. DYY'lerin toplum sağlığı üzerindeki etkisi literatürde bazı ülkeler için olumlu yönde iken bazı ülkeler için olumsuz olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın sonucu da olumsuz etki ortaya koyan çalışmaları desteklemektedir. DYY'lerin toplum sağlığı üzerindeki etkisi ev sahipliği yapılan yatırımların muhteviyatıyla ilgili olarak açıklanabilir. Şöyle

ki faaliyetleri sırasında DYY'lerin sera gazı emisyonlarına neden olması çevresel kirliliğe neden olacağından halk sağlığı üzerinde olumsuz etkiye neden olabilir.

Elde edilen bulgular ve sonuçlardan hareketle birkaç politika önerisi ortaya çıkmaktadır. Birincisi, insan, iktisadi faaliyetleri hem gerçekleştiren hem de sonuçlarından etkilenen bir varlıktır. Hedeflenen iktisadi büyümenin iktisadi sonuçlarının yanında öncelikle insan sağlığı başta olmak üzere ekolojik denge, sürdürülebilir çevre üzerindeki etkileri hassasiyetle göz önünde bulundurulmalıdır. İkincisi, özellikle gelişmiş ülkelerden gelişmekte veya az gelişmiş ülkelere kayan yabancı yatırımların sağlık üzerindeki etkileri gözetilmektedir. Gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelere kayan yatırımların negatif dışsallıkları göz ardı edilmemelidir. Yabancı yatırımların gerçekleşmesi mevzuat düzenlemeleriyle bazı sağlık ve çevresel fizibilitelerin yapılması şartına bağlanabilir.

Kaynakça

- Aalipour, A., Hassanvand, D., Gharavi, M., & Behzadifar, M. (2023). The Effect of Foreign Direct Investment on Improving the Life Expectancy Index in Iran. *Health Tech Asmnt Act.*, 7(2). doi:10.18502/htaa.v7i2.13818
- Acemoğlu, D., & Robinson, J. (2006). *Economic origins of dictatorship and democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ağır, H., & Tıraş, H. (2018). Sağlık Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Nedensellik Analizi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(4), s. 1558-1573. doi:https://doi.org/10.21547/jss.444411
- Alancıoğlu, E. (2020). Analysis of Environmental Kuznets Curve Hypothesis with SD Model: The Case of the G8. *Dynamic Optics in Economics: Quantitative, Experimental and Econometric Analyses*. içinde Peter Lang GmbH.
- Aytekin, İ., & Çelik, H. (2023). Sanayileşme Çocuk Sağlığını Etkiler mi? BRICS-T Ülkeleri İçin Ampirik Bir Analiz. *8th International CEO Communication, Economics, Organization & Social Sciences Congress*, (s. 836-842). Lizbon-PORTEKİZ.
- Bayraktutan, Y., & Alancıoğlu, E. (2021). Sağlık Harcamaları-İktisadi Büyüme İlişkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri İçin Panel Bootstrap Granger Nedensellik Analizi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), s. 1-12.
- Bul, A. M., & Moracha, O. R. (2020). Effects of Economic Growth on Health Outcomes: A Panel Data Study of Sub-Saharan Africa. *International Journal of Science and Business*, 4(4), s. 35-60. doi:10.5281/zenodo.3736314
- Byaro, M., Nkonoki, J., & Mayaya, H. (2021). The contribution of trade openness to health outcomes in sub-Saharan African countries: A dynamic panel analysis. *Research in Globalization*, 3(2021). doi:https://doi.org/10.1016/j.resglo.2021.100067
- Cutler, D., Deaton, A., & Lleras-Muney, A. (2006). The determinants of mortality. *Journal of economic perspectives*, 20(3), 97-120.
- Çelik, H., & Ertürkmen, G. (2021). Ekonomik Büyüme ve İhracatın Co2 Salınımı Üzerindeki Etkisi: Seçili Mena Ülkeleri Örneği (1980-2016). *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), s. 1928-1947. doi:https://doi.org/10.33437/ksusbd.929324
- Çelik, H. (2021). Uluslararası ticaret ve çocuk sağlığı ilişkisi: OECD ülkeleri için heterojen panel nedensellik analizi. Ş. KARABULUT (Dü.) içinde, *Ekonomi Politika ve Uygulamalarının Ampirik Tahlili: İktisat, Finans, Maliye* (s. 55-70). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Dakshina, G. D., & Lee, S. (2017). Does the role of observer countries in the regional trade agreement matter for inter-regional trade? *Applied Economics*. doi:doi:10.1080/00036846.2017.1392005.

- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Testing for unit roots in seasonal time series. *Journal of the American Statistical Association*, 79, 355-367.
- Dithmer, J., & Abdulai, A. (2020). Trade openness and child health: a heterogeneous panel cointegration analysis. *Applied Economics*, 52(23), 2508-2525. doi:<https://doi.org/10.1080/00036846.2019.1693018>
- Dollar, D. (2001). Is globalization good for your health? *Bulletin of the World Health Organization*, 79(9), 827-833.
- Eberhardt, M. (2012). Estimating panel time-series models with heterogeneous slopes. *The Stata Journal*, 12(1), 61-71.
- Eberhardt, M., & Bond, S. (2009). Cross-section Dependence Nonstationary Panel Models: A Novel Estimator. *Munich Personal RePEcs*(17870).
- Eberhardt, M., & Teal, F. (2010). Productivity Analysis in Global Manufacturing Production. *Discussion Paper 515*,.
- Ecevit, E., & Çetin, M. (2016). Ekonomik Büyüme ve Çevre Kirliliğinin Sağlık Üzerindeki Etkisi: Türkiye İle İlgili Ampirik Kanıt. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(48), s. 83-98.
- Eggog, J., Houeninvo, H., & Sossou, G.-A. (2015). Education, Health And Economic Growth In African Countries. 40(1), s. 93-113.
- Emirmahmutoğlu, F., & Köse, N. (2011). Testing for granger causality in heterogeneous mixed panels. *Economic Modelling*, 28, 870-876.
- Erdemli, M., & Çelik, H. (2022). Uluslararası Ticaret ve Ekonomik Büyüme ile Çocuk Sağlığı İlişkisi: Yeni Sanayileşen Ülkeler İçin Ampirik Bir Analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(4), s. 1093-1108. doi:<https://doi.org/10.18037/ausbd.1225884>
- Eriçok, R., & Yılandı, V. (2013). Eğitim Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı. *Journal of Knowledge Economy and Knowledge Management*, 8(1), s. 87-101.
- Ertürkmen, G. (2023). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyümenin Tarım Sektörü Üzerine Etkisi: MIST Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 10(2), s. 283-291. doi:<https://doi.org/10.30910/turkjans.1219267>
- Fotio, H. K., Gouenet, R. M., & Tedga, P. N. (2024). Beyond the direct effect of economic growth on child mortality in Sub-Saharan Africa: does environmental degradation matter? *Sustainable Development*, s. 588-607. doi:10.1002/sd.2694
- Frankel, A. F., & Rose, A. K. (2005). Is trade good or bad for environment? Sorting out the causality. *Review of Economics and Statistics*, 87(1), 85-91.
- Gövdeli, T. (2016). Türkiye’de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yapısal Kırılmali Birim Kök Ve Eşbütünlük Analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3).

- Immurana , M., Iddrisu, A.-A., Owusu, S., & Yusif, H. (2023). Foreign Direct Investment and child health outcomes in Africa. *Cogent Economics & Finance*, 11(1). doi:<https://doi.org/10.1080/23322039.2022.2164565>
- Immurana, M. (2022). An empirical analysis of the effect of foreign direct investment on population health in Ghana. *International Social Science Journal*, 72(245), s. 513-943. doi:<https://doi.org/10.1111/issj.12356>
- Kammerlander, A., & Schulze, G. G. (2023). Local economic growth and infant mortality. *Journal of Health Economics*, 87(2023). doi:<https://doi.org/10.1016/j.jhealeco.2022.102699>
- Kutluer, S., & Çalışkan, Z. (2024). The Effect of Foreign Direct Investment and Economic Growth on Health: An Empirical Investigation for Türkiye. *Fiscaoeconomia*, 8(2), s. 517-540. doi:10.25295/fsecon.1423647
- Lange, S., & Vollmer, S. (2017). The effect of economic development on population health: a review of the empirical evidence. *British Medical Bulletin*(121), s. 47-60.
- Managat, G. (2020). Is Trade Openness Impact On Health Level Rising? Evidence From Panel Data Across Upper-Middle Income Countries+. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), s. 23-33. doi:10.29131/uiibd.730047
- Novignon, J., Atakorah, Y., & Djossou, G. (2018). How Does the Health Sector Benefit from Trade Openness? Evidence from Sub-Saharan Africa. *African Development Review*, 30(2). doi:<https://doi.org/10.1111/1467-8268.12319>
- Ou, J., Zheng, Z., & Zhang, N. (2023). A Study of the Effect of Trade Openness on Population Health: Empirical Evidence from China. *Sustainability*, 15(16). doi:<https://doi.org/10.3390/su151612571>
- Özkan , G., & Erdemli, M. (2017). Ekonomik büyüme ve enerji tüketiminin çevre kirliliğine etkisi: Panel veri analizi. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), s. 19-37. doi:<https://doi.org/10.30711/utead.342589>
- Pesaran, M. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Cambridge Working Papers in Economics*, No. 0435.
- Pesaran, M., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Pesaran, M., & Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Phillips, P. B., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Runge, C., Senaur, B., Pardey, G., & Rosegrant, M. W. (2003). *Ending hunger in our lifetime: Food security and globalization*. Washington, DC: International Food Policy Research Institute.

- Said, S., & Dickey, D. (1984). Testing for unit root in autoregressive moving average model of unknown order. *Biometrika*, 71(December), 599-607.
- Santos, E. (2023). FDI and Firm Productivity: A Comprehensive Review of Macroeconomic and Microeconomic Models. *Economies*, 11. doi:<https://doi.org/10.3390/economies11060164>
- Seyidoğlu, H. (2017). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Güzem Yayınevi.
- Shah, M., Ullah, I., Xingjian, Haipeng, H., Rehman, A., Zeeshan, M., & Afridi, F. A. (2021). Modeling Trade Openness and Life Expectancy in China. *Risk Manag Healthc Policy*(Apr 23), s. 1689-1701. doi:<https://doi.org/10.2147/RMHP.S298381>
- Şahbaz, A., & Mızrak, Z. (2017). Turizm gelirleri ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(32), s. 107-114.
- World Bank. (2024, 09 10). World Development Indicators: <https://databank.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS/1ff4a498/Popular-Indicators#> adresinden alındı
- Yanar, R., & Oğuz, D. (2019). Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Toplam Faktör Verimliliği İlişkisi: Türkiye Örneği. *Journal of International Trade and Economic Researches*, 3(2), s. 41-54. doi:<https://doi.org/10.30711/utead.663820>
- Zhang, X., Zhang, X., Yue, X.-G., & Mustafa, F. (2022). Assessing the Effect of Bilateral Trade on Health in the Asian Region: Does Digitization Matter? *Health Economics*(9). doi:<https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.802465>
- Zhao, J., & Zhou, N. (2021). Impact of human health on economic growth under the constraint of environment pollution. *Technological Forecasting and Social Change*, 169. doi:<https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.120828>

Abrams Eğrisi Hipotezi'nin BRICS ve MIST Ülkeleri İçin Analizi¹

Şaduman Yıldız²

Dilan Canpolat³

Özet

Maliye politikasının en önemli araçlarından bir tanesi kamu kesiminin büyüklüğünü ortaya koyan kamu harcamalarıdır ve kamu harcamalarının ekonominin durumuna göre birçok makroekonomik değişken üzerinde farklı etkisi söz konusudur. İşsizlik ise genellikle gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunları arasında yer almakta olup sosyo-ekonomik birçok etkisi olan bir olgudur. Bu bağlamda hem kamu kesimi büyüklüğü hem de işsizlik oranı önemli makroekonomik göstergeler arasında yer almakta olup bu değişkenler arasındaki ilişkiyi ampirik olarak inceleyen ilk kişi Abrams'tır. Abrams (1999), 20 OECD ülkesinde kamu sektörü büyüklüğü ile işsizlik oranları arasındaki ilişkiyi inceleyerek bu iki değişken arasında pozitif yönlü ilişki olduğu ve kamu kesimi büyüklüğünün işsizliği artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Söz konusu çalışmadan sonra kamu kesimi büyüklüğü ile işsizlik arasında elde edilen pozitif yönlü bu ilişki literatürde Abrams Eğrisi Hipotezi olarak ifade edilmeye başlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, gelişmekte olan ekonomilerden oluşan BRICS ve yeni yükselen ekonomilerden oluşan MIST ülke grupları için 1991- 2021 dönem aralığında yıllık veriler ile kamu kesimi büyüklüğü ile işsizlik arasındaki ilişkiyi inceleyerek çıkan sonuca göre Abrams Eğrisi Hipotezi'nin geçerli olup olmadığını ortaya koymaktır. Panel veri analizinin kullanıldığı bu çalışmada bağımlı değişken olarak işsizlik oranı kullanılırken bağımsız değişken olarak

- 1 Bu çalışma, TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri kapsamında ilk sıradaki yazarın danışmanlığında ikinci sıradaki yazar tarafından 1919B012315170 numaralı ve "Abrams Eğrisi Hipotezi'nin BRICS ve MIST Ülkeleri İçin Analizi" isimli araştırma projesinden türetilmiştir.
- 2 Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, İİBE, İktisat Bölümü, sayildiz@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9990-0628.
- 3 Lisans Öğrencisi, Bayburt Üniversitesi, İİBE, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, dilancanpolat648@gmail.com, ORCID: 0009-0009-6133-3099.

kamu kesimi büyüklüğünü temsilen kamu harcamalarının GSYH içindeki payı ve kontrol değişkeni olarak iktisadi büyüme oranını temsilen GSYH kullanılmıştır. Panel veri analizi kapsamında hem değişkenler hem de kurulan model için yatay kesit bağımlılığı, homojenlik ve durağanlık testleri yapılmıştır. Daha sonra eşbütünleşme ve nedensellik testleri ile kurulan model analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda BRICS ve MIST ülke gruplarında Abrams Eğrisi Hipotezi'nin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Giriş

Kamu kesimi büyüklüğünün ne olması gerektiği ile ilgili iktisatçılar arasında sürekli tartışmalar yapılmakta ve yapılan bu tartışmalar iktisat politikaları açısından önem arz etmektedir. Nitekim maliye politikasının önemli araçları arasında yer alan kamu harcamalarının artırılıp azaltılması şeklinde uygulanan iktisat politikası makro ekonomik değişkenler üzerinde önemli etkilere yol açmaktadır. Söz konusu etkiyi açıklamaya çalışan önemli hipotezlerden biri de Abrams Eğrisi Hipotezi'dir ve bu hipotez kamu kesimi büyüklüğünün işsizliği artırdığını ileri sürmektedir.

Abrams Eğrisi Hipotezi, dört nedene dayanılarak açıklanmaktadır. Birincisi kamu sektörü büyüklüğü arttıkça vergi oranları da artacaktır. Bu durumda yüksek vergi oranlarından dolayı bireyler boş zamanlarında da çalışmak için iş arayacaklar ve işsizlik oranı artacaktır. İkincisi kamu sektörü büyüklüğü arttıkça sağlık sigortası ve işsizlik ödeneği gibi uygulamalardan dolayı işsizliğin maliyeti azalacaktır. Üçüncüsü kamu hacmi büyüdükçe işgücü piyasalarında aksaklık olma ihtimali artacaktır. Dördüncü neden ise kamu kesimi büyüklüğü arttıkça özel sektör dışlanacağı için özel sektör küçülecektir. Nitekim Abrams'a göre bu nedenlerden dolayı işsizlik oranı artacaktır.

Bu çalışmanın amacı, gelişmekte olan ekonomilerden oluşan BRICS ve yeni yükselen ekonomilerden oluşan MIST ülke grupları için 1991-2021 dönem aralığında yıllık veriler ile kamu kesimi büyüklüğü ile işsizlik arasındaki ilişkiyi inceleyerek çıkan sonuca göre Abrams Eğrisi Hipotezi'nin geçerli olup olmadığını ortaya koyarak araştırma sonucuna göre politika önerilerinde bulunmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Panel veri analizinin kullanıldığı bu çalışmada bağımlı değişken olarak işsizlik oranı kullanılırken bağımsız değişken olarak kamu kesimi büyüklüğünü temsilen kamu harcamalarının GSYH içindeki payı ve kontrol değişkeni olarak iktisadi büyüme oranını temsilen GSYH kullanılmıştır. Panel veri analizi kapsamında hem değişkenler hem de kurulan model için yatay kesit bağımlılığı, homojenlik ve durağanlık testleri yapılmıştır. Daha sonra eşbütünleşme ve nedensellik testleri ile kurulan model analiz

edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda BRICS ve MIST ülkelerinde 1991-2021 dönem aralığında Abrams Eğrisi Hipotezi'nin geçerli olup olmaması durumuna bağlı olarak yani elde edilen analiz sonuçları doğrultusunda politika önerilerinde bulunulmuştur.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Abrams Eğrisi Hipotezi'ni ortaya koyabilmek için kamu kesimi büyüklüğü ile işsizlik arasındaki ilişki araştırılmıştır. İkinci bölümde Abrams Eğrisi Hipotezi ile ilgili olarak yapılan çalışmalar özetlenmiştir. Son bölümde ise Abrams Eğrisi Hipotezi'nin BRICS ve MIST Ülkelerinde geçerli olup olmadığını ortaya koymak için ekonometrik bir analiz yapılmıştır.

1. Kamu Kesimi Büyüklüğü ile İşsizlik Arasındaki İlişki

Ekonomide kamu kesiminin büyüklüğünün ne kadar olması gerektiği ve bu büyüklüğün makroekonomik değişkenler üzerine etkisi çok fazla tartışılan konular arasında yer almaktadır. Ayrıca genellikle gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunları arasında yer alan işsizlik, sosyo-ekonomik birçok etkiye yol açan bir olgudur. Bu bağlamda ülkeler işsizliği azaltabilmek için çeşitli politikalar yürütmektedirler. Bu politikalardan biri de kamu harcamalarının önemli bir araç olarak kullanıldığı maliye politikasıdır. Bu bağlamda kamu sektörü büyüklüğünün (kamu sektörü büyüklüğünü temsilen kamu harcamalarının GSYH içindeki payının) diğer bir değişle maliye politikasının işsizlik üzerindeki etkisini ortaya koyan ilk çalışma Abrams Eğrisi Hipotezi'dir. Abrams Eğrisi Hipotezi, kamu sektörü büyüklüğünde meydana gelen genişlemenin işsizlik oranında artışa neden olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, işsizlik probleminin önemli bir makroekonomik problem olduğu gelişmekte olan ekonomilerden oluşan BRICS ve yeni yükselen ekonomilerden oluşan MIST ülke grupları için 1991-2021 dönem aralığında yıllık veriler ile kamu kesimi büyüklüğü ile işsizlik arasındaki ilişkiyi inceleyerek çıkan sonuca göre Abrams Eğrisi Hipotezi'nin geçerli olup olmadığını ortaya koymaktır. Daha sonra elde edilen araştırma sonucuna göre politika önerilerinde bulunulması da amaçlanmaktadır. Yapılan literatür çalışmasında BRICS ve MIST ülkeleri üzerine yapılan bir çalışmaya rastlanılmamış olması ise çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Ekonomi içinde kamu kesimi büyüklüğünün ne kadar olması gerektiği iktisatçıların uzun yıllardır araştırdıkları konular arasında yer almaktadır. Tarihsel süreçte başlangıçta devletin ekonomiye çok fazla müdahale etmemesi gerektiği görüşü savunulurken ilerleyen süreçlerde aslında devletin ekonomide aktif bir şekilde rol alması gerektiği görüşü yaygınlaşmaya

başlamıştır. Bu bağlamda ön plana çıkan refah devleti anlayışı ile birlikte işsizlik ve istihdam politikaları da önemli olmaya başlamıştır.

İşsizlik problemi gelişmekte olan ülkelerin en önemli problemleri arasında yer alırken aynı zamanda bazı gelişmiş olan ülkeler için de hala sorun teşkil etmektedir. Bu ülkeler işsizlik sorununu ortadan kaldırmaya çalışarak işsizliğin yol açacağı psikolojik ve sosyo-ekonomik problemlere de çözüm bulmaya çalışmaktadırlar. Ancak yapılan bazı araştırmalar işsizliğe çözüm olması için ekonomide kamu kesimi büyüklüğünün artmasının işsizliği azaltmadığını aksine işsizlikte artışa neden olduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu çalışmalardan ilki 1999 yılında Abrams tarafından yapılmıştır. Abrams 1984-1993 dönem aralığında 20 OECD ülkesinde yapmış olduğu araştırmada, kamu sektörü büyüklüğünün artmasının işsizliği artıracığı sonucuna ulaşmıştır.

Abrams (1999) kamu sektörü büyüklüğündeki artışın işsizliği artırmasını aşağıda belirtilen dört nedene bağlamıştır (Abrams, 1999: 396):

- Ekonomide kamu hacmi arttıkça gelir vergisi oranları da artmaktadır. Bu durum, bireylerin çalışmayı boş zamana tercih etmelerine ve iş arama sürelerinin uzamasına neden olmaktadır.
- Kamu hacmi büyüdükçe sağlık sigortası ve işsizlik ödeneği gibi uygulamalara daha fazla kaynak aktarılacağı için işsizliğin maliyeti azalacaktır.
- Ekonomilerde kamu hacmi arttıkça işgücü piyasasında aksaklığa yol açacak düzenlemelerin sayısı artacaktır.
- Kamu hacmi büyüdükçe özel sektöre ayrılan yatırım kaynağı miktarının azalması sonucu özel sektör küçülecektir.

1999 yılında Abrams'ın yaptığı çalışmadan sonra Christopoulos ve Tsionas (2002) ile Christopoulos vd (2005) kamu kesimi büyüklüğü ile işsizlik arasındaki ilişkiyi Avrupa Birliği üyesi olan 10 tane gelişmiş ülke için incelemişler ve Abrams'ın elde ettiği sonucu destekler nitelikte sonuçlara ulaşmışlardır. Bu yüzden araştırmacılar kamu sektörü büyüklüğü ile işsizlik arasındaki pozitif yönlü ilişkiyi diğer bir ifadeyle kamu sektörü büyüklüğünün işsizliği artırması durumunu Abrams Eğrisi Hipotezi olarak ifade etmişlerdir.

Devletin ekonomideki payının ne olması gerektiği ile ilgili tartışmalar sürekli olarak yapılmış ve hala yapılmaktadır. Çünkü kamunun ekonomideki büyüklüğü ekonominin geneline etkilemektedir. Bu bağlamda kamu kesimi büyüklüğü ile işsizlik arasındaki ilişki de üzerinde durulan konular arasında yer almaktadır.

Kamu kesimi büyüklüğünün önemli iktisadi değişkenlerden olan işsizlik üzerindeki etkisi iktisat politikaları açısından çok önemlidir. Bu bağlamda söz konusu etki ile ilgili olarak iktisadi ekollar farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Nitekim Klasik iktisatçılar devletin ekonomiye müdahale etmesinin işsizliğe neden olacağını savunmaktadırlar. Diğer bir iktisadi akım olan Monetaristler de devletin ekonomiye müdahale ederek kamu harcamalarını artırmasının uzun vadede işsizlikte artışa neden olacağını ileri sürmektedirler. Söz konusu iktisadi ekollerle zıt görüşte olan Keynes ve onu destekleyen iktisadi ekollerde ise Klasik iktisatçıların aksine devletin ekonomiye müdahale ederek kamu harcamalarını artırmasının işsizliği azaltacağı görüşü savunulmaktadır. Daha sonra ortaya çıkan Reel Konjonktür teorisinde teknolojik şokların, Post Keynesyen yaklaşımda yatırım dalgalanmalarının ve Yeni Keynesyen yaklaşımda ise ücret-fiyat yapışkanlığının işsizliği artırdığı ileri sürülmektedir. Bu bağlamda Keynesyen iktisatta işsizliğin kamu harcama artışları ile çözüleceği görüşü savunulurken 1999 yılında Abrams'ın yaptığı çalışmada Keynesyen iktisadın aksine kamu sektörü büyüklüğünün işsizliği artıracığı ileri sürülmüştür (Yürük ve Acaroğlu, 2021: 97).

2. Literatür Özeti

Kamu kesiminin büyüklüğü ile işsizlik arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek için yapılan çalışmaları genel hatları ile özetleyecek olursak; Abrams (1999) 20 OECD ülkesinde, Demekas ve Kontolemis (2000) Yunanistan'da, Christopoulos ve Tsionas (2002) 10 Avrupa ülkesinde, Christopoulos vd (2005) 10 gelişmiş Avrupa ülkedesinde, Feldmann (2006) 19 gelişmiş ülkede, Feldmann (2009) 58 gelişmekte olan ülkede, Feldmann (2010) 52 gelişmekte olan ülkede, Aysu ve Dökmen (2011) 17 OECD ülkesinde, Sa (2011) 32 gelişmiş ve 51 gelişmekte olan ülkede, Wang ve Abrams (2011) 20 OECD ülkesinde, Fedeli ve Forte (2012) 19 OECD ülkesinde, Olofsson (2013) İsveç'te, Murwirapachena vd. (2013) Güney Afrika'da, Bayrakdar (2014) Türkiye'de, Kanca ve Bayrak (2015) Türkiye'de, Erdoğan vd. (2018) Türkiye'de, Başoğlu ve Kaya (2020) Türkiye'de, Özer (2020) Türkiye'de, Uçal (2021) 15 Avrupa ülkesinde, Nepram vd. (2021) Hindistan'da kamu kesimi büyüklüğünün işsizliği artırdığını ve bu bağlamda Abrams Eğrisi Hipotezi'nin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Diğer yandan Şahin ve Özenç (2007) Türkiye'de, Aslan ve Kula (2010) Türkiye'de, Durkaya ve Ceylan (2016) Türkiye'de, Rahmat ve Saeidi (2017) İran'da, Afonso vd (2018) 8 büyük gelişmekte olan ülkede, Holden ve Sparrman (2018) 20 OECD ülkesinde, Yürük ve Acaroğlu (2021) Türkiye'de, Altunakar ve Buyrukoğlu (2020) Türkiye'de, Özmen vd. (2024) Estonya ve Letonya'da Abrams Eğrisi Hipotezi'nin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

3. Ekonometrik Analiz

BRICS ve MIST ülke grupları için 1991- 2021 dönem aralığında yıllık veriler ile kamu kesimi büyüklüğü ile işsizlik arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için yapılan ekonometrik analiz kısmında veri seti, yöntem, yatay kesit bağımlılığı analizi, homojenlik testi analizi, panel durağanlık analizi, panel birim kök analizi ve panel eşbütünleşme analizine yer verilmiştir.

3.1. Veri Seti

BRICS ve MIST ülkelerinde kamu kesimi büyüklüğü ile işsizlik arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için yapılan çalışmada kullanılan veriler ile ilgili detaylı bilgilere Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1: Verilere Ait Bilgiler

Değişken	Değişkene Ait Açıklama	Veri Kaynağı
unemp	İşsizlik Oranı (Toplam İşgücü Yüzdesi)	World Bank, 2024
expen	Kamu Harcamalarının GSYH İçindeki Payı	World Bank, 2024
gdp	GSYH (Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, 2015 Yılı Sabit Fiyatları ile ABD Doları)	World Bank, 2024

Çalışmanın ekonometrik analiz kısmında değişken sembollerinin başında yer alan “d” harfi değişkenin farkının alındığını ifade ederken “l” harfi ise değişkenin logaritmasının alındığını ifade etmektedir. BRICS ve MIST ülkelerinde kamu kesimi büyüklüğü ile işsizlik arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için yapılan çalışmada işsizlik oranı bağımlı değişken, kamu harcamalarının GSYH içindeki payı bağımsız değişken ve büyüme oranını temsilen GSYH ise kontrol değişkeni olarak modele dahil edilmiştir.

3.2. Yöntem

BRICS ve MIST ülkelerinde kamu kesimi büyüklüğü ile işsizlik arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için yapılan çalışmada panel veri analizi kullanılmıştır. Ayrıca kurulan modellerde trend anlamlı çıktığı için analizlerde sabitli ve trendli modeller dikkate alınmıştır.

3.3. Yatay Kesit Bağımlılığı Analizi

Çalışmada yapılan analizlerde öncelikli olarak ele alınan değişkenlerde ve modelde yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı araştırılmıştır. Bu bağlamda yapılan yatay kesit bağımlılığı testinin sonucu dikkate alınarak hangi birim kök ve eşbütünleşme testlerinin seçileceğine karar verilecektir.

Tablo 2: BRICS Ülkeleri İçin Değişkenlerin Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri

BRICS Ülkeleri						
Değişkenler/ Testler	lunemp		lexpen		lgdp	
	Test ist.	p-value	Test ist.	p-value	Test ist.	p-value
LM	21.372**	0.019	38.131*	0.000	46.827*	0.000
CD _{LM}	2.543*	0.005	6.290*	0.000	8.235*	0.000
CD	-2.737*	0.003	-3.217*	0.001	-2.459*	0.007

Notlar: Maksimum gecikme uzunluğu 2 olarak alınmıştır. **, * sırasıyla %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 3: MIST Ülkeleri İçin Değişkenlerin Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri

MIST Ülkeleri						
Değişkenler/ Testler	lunemp		lexpen		lgdp	
	Test ist.	p-value	Test ist.	p-value	Test ist.	p-value
LM	16.072**	0.013	19.120*	0.004	64.850*	0.000
CD _{LM}	2.907*	0.002	3.787*	0.000	16.989*	0.000
CD	-3.598*	0.000	-3.939*	0.000	-3.631*	0.000

Notlar: Maksimum gecikme uzunluğu 2 olarak alınmıştır. **, * sırasıyla %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 4: BRICS Ülkeleri İçin Panelin Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri

BRICS Ülkeleri		
Testler	Test ist.	p-value
LM	47.320*	0.000
CD _{LM}	8.345*	0.000
CD	3.208*	0.001

Not: *, %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 5: MIST Ülkeleri İçin Panelin Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri

MIST Ülkeleri		
Testler	Test ist.	p-value
LM	9.429	0.151
CD _{LM}	0.990	0.161
CD	-0.892	0.186

Tablo 2 ve Tablo 4'te Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen LM testi, Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD_{LM} testi, Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD testine göre, BRICS ülkelerinde hem değişkenler hem de panel için "yatay kesit bağımlılığı yoktur" şeklinde kurulan hipotez reddedilmiş olup ele alınan değişkenlerde ve panelde yatay kesit bağımlılığının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda BRICS ülkeleri için yapılacak olan durağanlık ve eşbütünleşme testleri için ikinci nesil testler kullanılacaktır. Diğer yandan Tablo 3 ve Tablo 5'te Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen LM testi, Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD_{LM} testi, Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD testine göre, MIST ülkelerinde değişkenler için yatay kesit bağımlılığının olduğu sonucuna ulaşılırken panel için ise yatay kesit bağımlılığının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda MIST ülkeleri için yapılacak olan birim kök testleri için ikinci nesil testler kullanılacak olup eşbütünleşme testleri için ise birinci nesil testler kullanılacaktır.

3.4. Homojenlik Testi Analizi

Kurulan modellerin homojenlik testleri Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilmiş olan testler ile analiz edilmiştir.

Tablo 6: BRICS Ülkeleri İçin Panelin Homojenlik Testleri

BRICS Ülkeleri		
Testler	Test ist.	p-value
Δ	8.874*	0.000
Δ_{adi}	9.486*	0.000

Not: *, %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 7: MIST Ülkeleri İçin Panelin Homojenlik Testi

MIST Ülkeleri		
Testler	Test ist.	p-value
Δ	2.852*	0.002
Δ_{adi}	3.049*	0.001

Not: *, %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 6 ve Tablo 7’de yapılan homojenlik testlerine göre “panel homojendir” şeklinde kurulan hipotezler hem BRICS ülkeleri hem de MIST ülkeleri için reddedilerek çalışmanın modellerinin heterojen olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.5. Panel Durağanlık Analizi ve Panel Birim Kök Analizi

Çalışmada değişkenler için yapılan yatay kesit bağımlılığı testleri sonuçlarına göre lunemp, lexpen ve lgdp değişkenlerinin her üçünde de hem BRICS hem de MIST ülkelerinde yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu yüzden ikinci nesil durağanlık veya birim kök testlerinin kullanılması gerekmektedir.

Tablo 8: İkinci Nesil Durağanlık Testleri

BRICS Ülkeleri						
Test	lunemp		lexpen		lgdp	
	Test ist.	p-value	Test ist.	p-value	Test ist.	p-value
PS- W_{PC}	7.034*	0.000	3.827*	0.000	4.590*	0.000
PS- P_{PC}	42.852*	0.000	27.026*	0.003	30.692*	0.001
PS- P_{MPC}	7.346*	0.000	3.807*	0.000	4.627*	0.000
PS- Z_{PC}	-4.922*	0.000	-2.985*	0.001	-3.687*	0.000

Notlar: “PS- W_{PC} ” ve PS- Z_{PC} testleri Nazlioglu vd. (2021) tarafından geliştirilen testleri ifade ederken “PS- P_{PC} ” ve “PS- P_{MPC} ” testleri ise Bai ve Ng (2005) tarafından geliştirilen testleri ifade etmektedir. Uzun dönemli varyans tahmin metodu olarak “Bartlett” alınmıştır. Maksimum faktör sayısı 3 olarak alınarak Bai ve Ng (2002)’nin IC_p kriteri tarafından tanımlanmıştır. *, %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 9: İkinci Nesil Durağanlık Testleri

BRICS Ülkeleri						
Test	dlunemp		dlexpen		dlgdp	
	Test ist.	p-value	Test ist.	p-value	Test ist.	p-value
PS- W_{PC}	-0.239	0.594	-0.309	0.621	0.591	0.277
PS- P_{PC}	7.224	0.704	6.938	0.731	11.200	0.342
PS- P_{MPC}	-0.621	0.733	-0.685	0.753	0.268	0.394
PS- Z_{PC}	-0.066	0.474	0.053	0.521	-0.945	0.172

Notlar: “PS- W_{PC} ” ve PS- Z_{PC} testleri Nazlioglu vd. (2021) tarafından geliştirilen testleri ifade ederken “PS- P_{PC} ” ve “PS- P_{MPC} ” testleri ise Bai ve Ng (2005) tarafından geliştirilen testleri ifade etmektedir. Uzun dönemli varyans tahmin metodu olarak “Bartlett” alınmıştır. Maksimum faktör sayısı 3 olarak alınarak Bai ve Ng (2002)’nin IC_p kriteri tarafından tanımlanmıştır.

Tablo 8 ve Tablo 9'da yer alan Nazlioglu vd. (2021) tarafından geliştirilen "PS- W_{PC} " ve "PS- Z_{PC} " testleri ile Bai ve Ng (2005) tarafından geliştirilen "PS- P_{PC} " ve "PS- P_{MPC} " testlerinin sonuçlarına göre lunemp, lexpen ve lgdp değişkenlerinin düzeyde durağan olmadıkları birinci farklarında durağan oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda durağanlık analizleri sonucunda lunemp, lexpen ve lgdp değişkenlerinin I(1) oldukları belirlenmiştir.

Tablo 10: İkinci Nesil Birim Kök Testleri

MIST Ülkeleri						
Test	lunemp		lexpen		lgdp	
	Test ist.	p-value	Test ist.	p-value	Test ist.	p-value
BN PANIC (2004)	1.121	0.131	0.459	0.323	-0.425	0.665
BN (2010)						
PA	0.164	0.565	1.305	0.904	1.431	0.924
Pb	0.175	0.570	2.065	0.981	2.397	0.992
WL PANICCA (2009)						
Zc	-1.568***	0.058	-1.076	0.141	-0.229	0.409
RW (2016)						
PA	-0.429	0.334	-0.528	0.299	0.979	0.836
Pb	-0.404	0.343	-0.495	0.310	1.324	0.907
PMSB	-0.258	0.398	-0.277	0.391	1.850	0.968

Notlar: Bilgi kriteri olarak Schwarz Bilgi Kriteri kullanılmış olup maksimum gecikme uzunluğu 2 olarak alınmıştır. PANIC test için ortak faktör sayısını ifade eden maksimum faktör sayısı 3 olarak alınmış ve Bai ve Ng (2002)'nin IC_p kriteri tarafından tanımlanmıştır. ***, %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 11: İkinci Nesil Birim Kök Testleri

MIST Ülkeleri						
Test	dlunemp		dlepen		dlgdp	
	Test ist.	p- value	Test ist.	p- value	Test ist.	p- value
BN PANIC (2004)	16.421*	0.000	2.199**	0.014	4.317*	0.000
BN (2010)						
PA	-12.803*	0.000	-21.487*	0.000	-3.981*	0.000
Pb	-6.203*	0.000	-9.897*	0.000	-2.518*	0.006
WL PANICCA (2009)						
Zc	-7.309*	0.000	-2.243**	0.012	-3.082*	0.001
RW (2016)						
PA	-13.249*	0.000	-13.402*	0.000	-11.008*	0.000
Pb	-6.383*	0.000	-6.743*	0.000	-5.383*	0.000
PMSB	-1.718**	0.043	-1.729**	0.042	-1.702**	0.044

Notlar: Bilgi kriteri olarak Schwarz Bilgi Kriteri kullanılmış olup maksimum gecikme uzunluğu 2 olarak alınmıştır. PANIC test için ortak faktör sayısını ifade eden maksimum faktör sayısı 3 olarak alınmış ve Bai ve Ng (2002)'nin Bai ve Ng (2002)'nin IC_p kriteri tarafından tanımlanmıştır. **, * sırasıyla %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 10 ve Tablo 11’de yer alan Bai ve Ng (2004) tarafından geliştirilen BN PANIC (2004) testi, Bai ve Ng (2010) tarafından geliştirilen BN (2010) testleri, Westerlund ve Larsson (2009) tarafından geliştirilen “WL PANICCA (2009)” testi ve Reese ve Westerlund (2016) tarafından geliştirilen “RW (2016)” testleri sonuçlarına göre $lunemp$, $lexpen$ ve $lgdp$ değişkenlerinin düzeyde değil, birinci farklarında birim kök içermedikleri ve bu bağlamda $lunemp$, $lexpen$ ve $lgdp$ değişkenlerini $I(1)$ oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

3.6. Eşbütünleşme Analizi

Çalışmada BRICS Ülkelerinde panel için yapılan yatay kesit bağımlılığı testine göre panelde yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda söz konusu ülke grubunda alınan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığı 2007 yılında Westerlund and Edgerton tarafından geliştirilen ikinci nesil bir test olan LM eşbütünleşme testi kullanılarak araştırılmıştır.

Yatay kesit bağımlılığını dikkate alan LM eşbütünleşme testi, değişen varyansa ve otokorelasyona izin vermekte olup küçük örneklemelerde de başarılı sonuçlar vermektedir. Bu yüzden LM eşbütünleşme testi önemli eşbütünleşme testlerinden biridir (Westerlund ve Edgerton, 2007: 186-188).

Tablo 12: LM Eşbütünleşme Testi

BRICS Ülkeleri		
Test	Test ist.	boot.p-value
LM	7.794*	0.000

Notlar: LM eşbütünleşme testinde uzun dönem varyans tabmincisi için $int(4(T/100)^(2/9))$ bant genişliği kullanılmıştır. Modelde yatay kesit bağımlılığı olduğu için bootstrap olasılık değerleri dikkate alınmıştır. LM testleri trend içeren serilerde daha iyi sonuç vermektedir. Olasılık değerleri 1000 tekrarlı bootstrap simülasyonu ile elde edilmiştir. *, %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.*

Tablo 12’de verilen eşbütünleşme testi sonucuna göre “eşbütünleşme vardır” şeklinde kurulan H_0 hipotezi reddedilmiş ve değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuç, Abrams Eğrisi Hipotezi’nin BRICS ülkelerinde geçerli olmadığını ortaya koymaktadır.

Çalışmada MIST ülkelerinde panel için yapılan yatay kesit bağımlılığı testine göre panelde yatay kesit bağımlılığı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda söz konusu ülke grubunda alınan değişkenler arasında

eşbütünleşme ilişkisinin varlığı birinci nesil bir test olan Pedroni (1999, 2004) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testleri kullanılarak araştırılmıştır.

Tablo 13: Pedroni Eşbütünleşme Testleri

MIST Ülkeleri			
	Test	Test ist.	p- value
Pedroni (1999, 2004)	Group rho-ist.	1.961375	0.9751
	Group PP-ist.	1.291216	0.9017
	Group ADF-ist.	-0.168071	0.4333

Notlar: Bilgi kriteri olarak Schwarz Bilgi Kriteri kullanılmış olup maksimum gecikme uzunluğu 2 olarak alınmıştır. Newey-West otomatik bant genişliği seçimi ile Bartlett yöntemi kullanılarak uzun dönemli varyans tahmincisine dayalı olarak istatistikler elde edilmiştir. Panelimiz heterojen olduğu için Group değerlerini dikkate aldık.

Tablo 13'te verilen eşbütünleşme testi sonucuna göre “eşbütünleşme yoktur” şeklinde kurulan H_0 hipotezi reddedilememiş ve değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuç, Abrams Eğrisi Hipotezi'nin MIST ülkelerinde geçerli olmadığını ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Kamunun ekonomideki büyüklüğünün ne olması gerektiği ile ilgili iktisadi ekoller arasında farklı görüşler hakimdir. Nitekim Fizyokrat, Klasik ve Neoklasik iktisatçılar kamunun ekonomideki büyüklüğünün sınırlı düzeyde kalmasını savunmuşlardır. Ancak 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran ile birlikte ortaya çıkan Keynesyen iktisat kamunun ekonomide aktif rol alması gerektiğini savunmuştur. Keynesyen iktisattan sonra ortaya çıkan Monetarist, Yeni Klasik ve Reel Konjonktür yaklaşımları ise kamunun ekonomideki büyüklüğünün sınırlandırılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Kamunun uygulamış olduğu politikalar ekonomi üzerinde de etkilere yol açmaktadır. Söz konusu bu etkinin boyutu kamunun ekonomideki boyutuna bağlı olarak değişmektedir. Bu bağlamda bazı araştırmacılar ekonomide kamu hacminin büyüklüğünün ekonomideki en önemli problemlerden biri olan işsizliği artırdığını ileri sürmektedirler. Söz konusu çalışmaların ilki Abrams (1999) tarafından yapılmış ve bu çalışmada kamu sektörü büyüklüğünün doğrudan işsizliği artırdığı belirtilmiştir. Özellikle 1999 yılında Abrams'ın yaptığı çalışmadan sonra kamu kesimi büyüklüğü ile işsizlik arasındaki ilişki birçok araştırmacı tarafından araştırılmaya başlanmıştır. Söz konusu

dönemde kamu kesimi büyüklüğü artmasına rağmen işsizlik oranlarında azalma olmaması iktisatçıları bu değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırmaya yönlendirmiştir. Nitekim daha sonra yapılan çalışmalarda bu ilişki Abrams Eğrisi Hipotezi olarak adlandırılmıştır.

Yapılan bu çalışmada BRICS ve MIST ülke grupları için 1991- 2021 dönem aralığında Abrams Eğrisi Hipotezi'nin geçerliliği panel veri analizi kullanılarak araştırılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak değişkenlerde ve panellerde yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre BRICS ülke grubunda hem değişkenlerde hem de panelde yatay kesit bağımlılığının olduğu sonucuna ulaşılrken MIST ülke grubunda ise değişkenlerde yatay kesit bağımlılığının olduğu panelde ise yatay kesit bağımlılığının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Daha sonra kurulan modellerin homojen mi yoksa heterojen mi olduğuna karar verebilmek için homojenlik testi yapılmış ve her iki ülke grubunun panellerinin heterojen olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik testlerinin sonuçlarına göre durağanlık veya birim kök analizleri yapılmış ve hem durağanlık hem de birim kök testlerine göre ele alınan değişkenlerin $I(1)$ olduklarına karar verilmiştir. Daha sonra ele alınan değişkenler $I(1)$ oldukları için panel eşbütünleşme analizi yapılmış ve hem BRICS hem de MIST ülke gruplarında ele alınan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan analizler sonucunda BRICS ve MIST ülke gruplarında Abrams Eğrisi Hipotezi'nin geçerli olmadığı diğer bir deyişle kamu kesimi büyüklüğünün işsizliği etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda bu ülke gruplarında işsizlik sorununu kalıcı olarak çözebilmek için istihdamı artırmaya yönelik politikalara ağırlık verilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Abrams, B. A. (1999). "The Effect of Government Size on the Unemployment Rate". *Public Choice*, 99, 395-401.
- Afonso A., Sen, H., Kaya A. (2018). "Government Size, Unemployment, and Inflation Nexus in Eight Large Emerging Market Economies". REM Working Paper Series, REM Working Paper 038-2018.
- Altunakar, Ş. ve Buyrukoglu, S. (2020). "Türkiye'de Abrams ve Armeş Eğrilerinin Geçerliliği". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (76), 1862-1878.
- Aslan, A. ve Kula, F. (2010). "Kamu Sektör Büyüklüğü İşsizlik İlişkisi: Abrams Eğrisi'nin Türkiye Ekonomisi İçin Testi". *Maliye Dergisi*, 159, 55-166.
- Aysu, A. ve Dökmen, G. (2011). "An Investigation on the Relationship between Government Size and Unemployment Rate: Evidence from OECD Countries". *Sosyoekonomi*, 16, 179-190.
- Bai, J. ve Ng, S. (2002). "Determining the number of factors in approximate factor models". *Econometrica*, 70(1), 191-221.
- Bai, J. ve Ng, S. (2004). "A PANIC Attack on Unit Roots and Cointegration, *Econometrica*", 72, 1127-78.
- Bai, J. ve S. Ng (2005). "A New Look at Panel Testing of Stationarity and the PPP Hypothesis," In: Andrews, D.W.K., Stock, J.H. (Eds.), *Identification and Inference for Econometric Models. Essays in Honor of Thomas Rothenberg*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Bai, J. ve Ng, S. (2010). "Panel Unit Root Tests with Cross-section Dependence: A Further Investigation". *Econometric Theory*, 26 (4), 1088-1114.
- Başoğlu, A., Kaya, H., F. (2020). Government Size and Unemployment Re-Visiting Abrams Curve Hypothesis: The Evidence from Turkey. *Theory and Research in Social, Human and Administrative Sciences*, Gece Kitaplığı, Ankara.
- Bayrakdar, S. (2014). Kamu Büyüklüğü ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği, (Basılmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Breusch, T. ve Pagan, A. (1980). "The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics." *Review of Economic Studies*, 47 (1), 239-253.
- Christopoulos, D. K. ve Tsionas, E. G. (2002). "Unemployment and Government Size: Is there any Credible Causality?". *Applied Economics Letters*, 9(12), 797-800.
- Christopoulos, D. K., John L. ve Efthymios, G. T. (2005). "The Abrams Curve of Government Size and Unemployment: Evidence from Panel Data". *Applied Economics*, 37, 1193-1199.

- Demekas, D.G. ve Kontolemis, Z.G. (2000). "Government Employment and Wages and Labour Market Performance". *Oxf. Bull. Econ. Stat.* 62, 391-414 (2000). <https://doi.org/10.1111/1468-0084.00177>.
- Durkaya, M. ve Ceylan, S. (2016). "İşsizliğin Azaltılmasında Kamu Kesimi Büyüklüğünün Rolü", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53, s.23-40.
- Erdoğan, A., Erdoğan S. ve Erdaş, H. (2018). "Kamu Büyüklüğünün Türkiye Ekonomisine Yönelik VAR Analizi". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 55, s. 119-131.
- Fedeli, S. ve Forte, F. (2012). "Public Debt and Unemployment Growth: The Need for Fiscal and Monetary Rules. Evidence from OECD Countries (1981-2009)". *Economia Politica*, 29(3), 409-438.
- Feldmann, H. (2006). "Government Size and Unemployment: Evidence from Industrial Countries". *Public Choice*, 127(3-4), 443-459.
- Feldmann, H. (2009). "Government Size and Unemployment: Evidence from Developing Countries". *The Journal of Developing Areas*, 43(1), 315-330.
- Feldmann, H. (2010). "Government Size and Unemployment in Developing Countries". *Applied Economics Letters*, 17(3), 289-292.
- Holden, S. ve Sparrman, V. (2018). "Do Government Purchases Affect Unemployment?". *The Scandinavian Journal of Economics*, 120(1), 124-158.
- Kanca, O. C. ve Bayrak, M. (2015). "Kamu Harcamaları Bileşenleri ile İşsizlik Arasındaki İlişki (Türkiye Örneği)". *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 1(2), s. 55-74.
- Murwirapachena, G., Choga, I, Maredza, A. ve Mavetera, N. (2013). "Fiscal Policy and Unemployment in South Africa: 1980-2010". *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 4(6), 579-587.
- Nazlioglu, S., Payne, J. E., Lee, J., Rayos-Velazquez, M. ve Karul, C. (2021). "Convergence in OPEC carbon dioxide emissions: evidence from new panel stationarity tests with factors and breaks". *Economic Modelling*, 100, 105498.
- Nepram, D., Singh, S. P. ve Jaman, S. (2021). "The Effect of Government Expenditure on Unemployment in India: A State Level Analysis". *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(3), 763-769.
- Olofsson M. (2013). *Government Spending and Unemployment: An Empirical Study on Sweden – 1994-2012*, Degree Master Project, Högskolan Dalarna.
- Özer, M. O. (2020). "Kamu Harcamaları ve İşsizlik Oranı Arasındaki İlişki: Abrams Eğrisinin Türkiye İçin Sınanması". *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(20), 307-322.
- Özmen, İ., Bali, S. ve Bekun, F. V. (2024). "Is Abrams Curve a Myth or Reality? Evidence from Two Baltic Countries". *Quality & Quantity*, 58(3), 2709-2733.

- Pedroni, P. (1999). "Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors". *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 61, 653–670.
- Pedroni, P. (2004). "Panel Cointegration: Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests with an Application to the PPP Hypothesis: New Results". *Econometric Theory* 20, 597–627.
- Pesaran, H. (2004). "General diagnostic tests for cross section dependence in panels". *Cambridge Working Papers in Economics Working Paper*, 435.
- Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008). "Testing slope homogeneity in large panels". *Journal of Econometrics* 142, 50–93.
- Rahmat, M. and Saecidi, K. (2017). "The Effect of Government Development Expenditures on Unemployment Rate in the Provinces". *International Journal of Economics and Financial Issues*. 7(5): 71-77.
- Reese, S. ve Westerland, J. (2016). "PANICCA: Panic on Cross-Section Dependence: A Further Investigation." *Econometric Theory*, 26 (4), 1088-1114.
- Sa, Y. (2011). "Government Size, Economic Growth and Unemployment: Evidence from Advanced and Developing Economy Countries (A Time Series Analysis, 1996-2006)". *International Review of Public Administration*. 16(2): 95-116.
- Şahin M. ve Özenç, Ç. (2007). "Kamu Harcamaları ile Makro Ekonomik Değişkenler Arasındaki Nedensellik İlişkileri". *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 200–225. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/comuybd/issue/4113/54142>.
- Uçal, H. (2021). "Abrams Eğrisinin Seçilmiş Avrupa Ülkeleri İçin Analizi", *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, (Issn:2630-631X) 7(52): 2887-2892.
- Yürük, B. ve Acaroğlu, H. (2021). "Türkiye’de Kamu Harcamaları ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin Asimetrik Nedensellik Analizi". *Journal of Economy Culture and Society*, (63), 93-110.
- Wang, S. ve Abrams, B. A. (2011). "The Effect of Government Size on The Steady-State Unemployment Rate: A Dynamic Perspective". *Alfred Lerner College of Business & Economics, Working Paper Series No. 2011-12*.
- Westerlund, J. ve Edgerton, D. (2007). "A panel bootstrap cointegration test". *Economic Letters*, 97, 185-190.
- Westerlund, J. ve Larsson, R. (2009). "A Note on the Pooling of Individual PANIC Unit Root Tests". *Econometric Theory*, 25(6), 1851-1868.
- World Bank (2024). *World Development Indicators*. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>, Erişim Tarihi: 10.08.2024.

Küresel Sorunlar ve Çözümler: Uluslararası Ekonomik, Mali, Siyasi Kuruluşların Etkinliğine Yönelik Reform Önerileri¹

Nida Günsan²

Haluk Yergin³

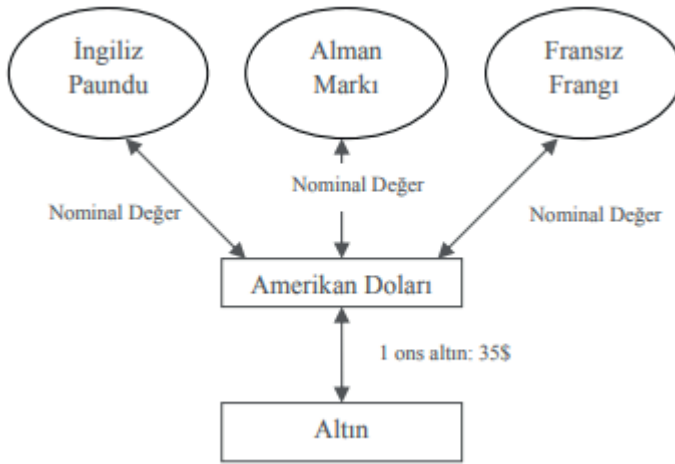
Özet

II.Dünya Savaşı'nın ardından, küresel düzenin ihtiyaçlarına uygun iktisadi ve siyasi alanda reformlar gerçekleştirilmiştir. BM ve BMGK uluslararası arenadaki gerilimlere çözüm bulmak amacıyla kurulmuştur. İktisadi ve ticari düzenlemeler için IMF ve GATT kurulmuştur. Fakat o günün şartlarına göre yapılandırılan bu kurumlar, günümüzde küresel sorunlara çözüm bulmakta yetersiz kalmaktadır. Örneğin, IMF, Uzak Doğu Asya mali krizi sırasında uyguladığı politikalar nedeniyle ciddi eleştiriler almıştır. Nitekim Stiglitz'in IMF'nin uyguladığı politikalarla ilgili eleştirileri günümüzde de devam etmektedir. GATT ve daha sonra DTÖ küresel serbest ticareti teşvik etmek amacıyla müzakereler düzenlemiş ancak ulusalcı akımların eleştirilerine maruz kalmıştır. Dünyada hızla tırmanan jeopolitik gerilimler, iklim değişikliği, savaşlar, salgın hastalıklar gibi pek çok problem karşısında BM'ye önemli sorumluluklar düşmektedir. BMGK ise, dünyada yaşanan çatışma alanları için çözüm üretmemekte ve mevcut yapısı ile sorunların kaynağı olmaktadır. Bu sebeple uluslararası mali, ekonomik uluslararası mali, ekonomik ve siyasi kuruluşlar adaletli, eşit, kapsayıcı, duyarlı çözümler üretmelidir. Bu doğrultuda çalışmada küresel, siyasi, ticari ve ekonomik-finansal kuruluşlar ele alınmış ve reform önerilerinde bulunulmuştur.

- 1 Bu çalışma, 16-18 Ekim tarihinde TESAM Ekonomik, Siyasal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi tarafından düzenlenen, "21. Yüzyılda Uluslararası Sistemin Geleceği Fırsatlar, Zorluklar ve Yeni Dinamikler" kongresinde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.
- 2 Dr., Bir kuruma bağlı değildir, nidagnsn93@gmail.com, ORCID ID:0000-0001-7014-3099
- 3 Prof.Dr., Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi, halukyergin@yyu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8168-9115

1. Giriş

Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı arasında, dünya ekonomisi en karanlık dönemlerinden birini yaşamış ve bu dönemde 1929 Ekonomik Buhranı ortaya çıkmıştır. Etkisi uzun bir süre devam eden 1929 Ekonomik Buhranı, dünya ekonomisinde önemli izler bırakmıştır. Bu buhran ile birlikte, dünya ticaretinde korumacı politikalar uygulanmaya başlanmıştır (Işık ve Duman, 2012: 74-75). Uluslararası para sisteminin olmaması, altına endeksli olsa bile dış ticarete ulusal paraların ödeme aracı kullanılmaması ve dış ticarete açık ve fazla veren ülkeleri denetleyen bir mekanizmanın olmaması gibi nedenlerle korumacılık yapıldı (Akın, 2017: 125-126). İkinci Dünya Savaşı tamamlana kadar tüm dünyada korumacılık faaliyetleri yaygınlaştı. Savaş bittikten sonra, harap durumda olan dünya ekonomisini toparlamak adına ABD'nin Bretton Woods kasabasında 44 ülkenin katılımıyla konferans düzenlendi. Konferansta, yeni uluslararası para sisteminin kurulması için ABD tarafından White'ın, İngiltere tarafından ise Keynes'in görüşleri dinlenmiştir. Bretton Woods anlaşması Anglosakson anlaşması olarak da bilinir. Çünkü 44 ülke temsilcisinin bir araya gelmesiyle olsa da ana aktörler daha önce dünya ticareti ve finansının lideri olan ancak artık borçlu ve muhtaç durumda bulunan İngiltere ile bu ülkeden alacaklı olan ABD'dir (Gökcan, 2022). Şekil 1'de Bretton Woods Sisteminin işleyişi gösterilmektedir.

Şekil 1: Bretton Woods Sistemi'nin İşleyişi

Kaynak: Akdoğan, 2020: 97.

Görüşmeler sonucunda White'ın planı kabul edilmiştir. Ayrıca, konferans sonunda IMF, Dünya Bankası ve GATT/WTO olmak üzere üç önemli kurum kurulmuştur. Bretton Woods, özellikle ekonomik kalkınma açısından eşitsizliklerin olduğu dünyada tasarlanmıştır. Tarihsel sürece bakıldığında, Bretton Woods Konferansı'ndan sonra ortaya çıkan kurumlar, güçlü devletler tarafından yönetilmekte ve diğer ülkelere karşı baskı aracı haline gelmektedir (Polat ve Akduru, 2021: 79). Günümüz şartlarında bu kurumlar, dünyada artan küresel sorunlara cevap vermekte yetersiz kalmaktadır. Dünya Ekonomik Formu (WEF) Küresel Sorunlar Raporu'nda önümüzdeki 2 ve 10 yıl içinde (kısa ve uzun vadede) önem derecesine göre küresel sorunlar belirlenmiştir.

Tablo 1: Kısa ve Uzun Vadede Küresel Sorunlar

2 Yıl İçinde	10 Yıl İçinde
Yanlış bilgilendirme ve dezenformasyon	Aşırı hava olayları
Ekstrem hava olayları	Dünya sistemlerinde kritik değişim
Toplumsal kutuplaşma	Biyoçeşitlilik kaybı ve ekosistem çöküşü
Siber güvenlik	Doğal kaynak sıkıntısı
Devletlerarası silahlı çatışma	Yanlış bilgilendirme ve dezenformasyon
Ekonomik fırsat eksikliği	Yapay zekâ teknolojilerinin olumsuz sonuçları
Enflasyon	Zorunlu Göç
Zorunlu Göç	Siber Güvenlik
Ekonomik durgunluk	Toplumsal kutuplaşma
Çevre ve Hava Kirliliği	Çevre ve Hava Kirliliği

Kaynak: WEF, 2024.

Tablo 1'de, kısa ve uzun vadede dünyada ortaya çıkabilecek küresel sorunlara değinilmiştir. Uluslararası alanda devlet sayısı artıka ve yeni teknolojilerle insanlık donatıldıkça, devletlerin etki alanları giderek genişlemiş ve bu alanlarda paylaşım ve kullanım için yeni kurallar oluşturulması şart olmuştur. Ayrıca, insan eliyle yaratılan ve dünyamızın yapısını etkileyen sorunlar için yeni kurallar getirilmesi gereklidir (Köni, 2024: 37). Dünyanın konjonktüründe meydana gelen bu değişimlere karşı, IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, BMGK'da dahil olmak üzere eşit ve kapsayıcı reformların yapılması önemlidir. Bu bağlamda, çalışmada değişim ve dönüşüm geçiren yeni dünya düzeninde dünya ekonomisine yön veren kurumlarda yapılması gereken reformların gerekliliğine değinilmiştir.

2. II. Dünya Savaşı Sonrası Küresel Düzen

Küresel yönetimin temelleri, İkinci Dünya Savaşı sonunda atılmıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasında, küresel yönetimde ortaya çıkacak olan değişimler için girişimlerde bulunulmuştur. Birinci Dünya Savaşı, dünyada kaynak ve pazarların iktisadi paylaşımı nedeniyle ortaya çıkmıştır. Savaşın masraflarını karşılayabilmek için devletler, sahip oldukları altın stokundan daha fazla para bastı. Devletlerin sahip oldukları altın stokundan daha fazla altın basması, altın stoklarının tükenmesine neden oldu. Savaş sonrasında altın standardına dönülmek istendi. Fakat, basmış oldukları fazla parayı, altın stokları tükenmesine rağmen, ekonomideki resesyon sebebiyle, piyasadan çekmek de istemiyorlardı. Rusya'daki 1917 Bolşevik Devrimi'nin etkisiyle kendi ülkelerinde de sosyal ve ekonomik sıkıntılardan kaynaklı siyasi sorunlardan çekinen Batılı devletler, "komşuyu zarara sokma" politikalarını benimsemişler ve bu kapsamda ulusal paralarının değerini düşürerek ihracatlarını, cari hesap fazlası oluşturarak da altın rezervlerini artırmaya yönelmişlerdir. Bu durum, kur savaşlarına neden olmuştur (Göker ve Göker, 2023: 131).

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Avrupa ve Asya'nın büyük bölümü ile Afrika'nın bazı bölgeleri harabeye dönmüştü. Savaş, şehirleri ve kasabaları dümdüz etmiş, köprüleri ve demiryollarını yok etmiş, kırsal bölgeleri yakıp yıkmıştı. Ayrıca hem askeri hem de sivil hayatta derin izler bırakmıştır. Dünya Savaşı için harcanan para, insan hayatı ve çekilen acıların yanı sıra, önceki tüm savaşların toplamından daha fazlaydı. 1945 yılına gelindiğinde, tükenmiş ülkeler yeniden yapılanma çabalarını boşa çıkaran enflasyon, borç, ticaret açıkları, ödemeler dengesi açıkları, tükenen altın ve dolar kaynakları gibi pek çok ekonomik sorunla karşı karşıya kaldı (IMF, 2024). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya, köklü değişiklikler olmuştur. Avrupa artık dünyadaki liderliğini kaybetti ve Avrupa'daki güç Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'ne geçmiştir (Balkaya, 2013: 7).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, dünyada bozulan ekonomik düzeni toparlamak için 1944 yılında ABD New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında 44 ülkeden oluşan temsilciler bir araya geldi. Görüşmede öne sürülen iki plan vardı: Birincisi White Planı, ikincisi ise Keynes Planı. White ve Keynes'in planları yeni bir parasal sistemin kurulmasında hem fikir olsa da, uygulama şekilleri farklıydı. Keynes'in düşüncesi şu şekildeydi: "Keynes Planı, sabit ama gerekirse ayarlanabilir döviz kurları, belirli kalıcı sermaye kontrolleri ve merkez bankaları için rezerv varlıklar olarak yapay olarak yaratılmış uluslararası bir para birimi olan "bancor" ile küresel bir para sistemi öneriyordu. Altın herhangi bir rol oynamamalıdır; resmi

uluslararası rezervler bancor'da tutulmalıdır. Bancor, uluslararası bir kurum olan “takas birliği” tarafından yaratılmalı ve bu kurum gerektiğinde ülkelere döviz kurlarını savunmaları için yardım etme yetkisine sahip olmalıdır” (Herr, 2024: 14). White Planı, yeni bir para birimi yaratmaktan ziyade, ABD doları için daha büyük bir rol öngörüyordu. Konferans sonunda kabul edilen plan, White'ın planı olmuştur. Bretton Woods toplantısının ardından, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası olmak üzere iki önemli kurum ortaya çıkmıştır (Rahimova, 2023:66). IMF, ülkelerin para, finans ve kur politikalarını denetleyerek, ekonomik faaliyetlerin gelişmesine uygun sürdürülebilir bir ortam yaratılarak dünya genelinde yaşam standardının yükselmesini amaçlamaktadır. *Dünya Bankası* ise, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki yaşam kalitesinin artırılması için ekonomik kalkınmayı finanse etmek ve sosyal gelişmeyi desteklemeyi amaçlamaktadır (HWN, 2024).

3. Uluslararası Ekonomik, Mali, Siyasi Kuruluşların Kısa Tarihi ve Değişimleri

Uluslararası ekonomik, mali ve siyasi sistemi yönetebilmek için bazı küresel kurumlar ortaya çıkmıştır. Küresel düzenin işleyişinde, uyguladıkları politikalar ile etkili olan bu kurumlara bazı temel konularda yetki verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan IMF, Dünya Bankası, GATT/WTO, birbirlerini tamamlayıcı bir şekilde sürdürülebilir ekonomik iyileşme ve büyümeyi, tam istihdamı sağlayarak ekonomik refahı artıracığı; aynı zamanda ekonomik kapasite ve becerileri yeniden tesis edip ve geliştireceği düşünülmüştür (Stiglitz, 2017: 191-192).BMGK ise uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için yetkili kılınmıştır.

3.1 Bretton Woods İkizleri: Uluslararası Para Fonu (IMF) / Dünya Bankası'nın Kısa Tarihi Günümüzdeki Yeri

Bretton Woods ile ortaya çıkan önemli uluslararası organlardan biri de IMF ve Dünya Bankası'dır. Dünya Bankası IMF ile aynı üyelik şartlarına ve benzer bir yapıya sahiptir. Üyeler satın aldıkları hisse oranında, politikalara ilişkin oy hakkına sahiptir. Dünya Bankası'nın başlangıçta esas amacı İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın yeniden dizaynı için finansal düzenek sağlamaktı. Ancak kısa sürede sermaye rezervlerinin bu iş için yetersiz olduğu anlaşıldı. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri yeniden imar fonlarını uluslararası bir organizasyon aracılığıyla aktarmak yerine, doğrudan kendi kontrolü altında tutmayı siyasi açıdan tercih ediyordu. Böylece Avrupa'nın yeniden imarı yeni hazırlanan Marshall Planı'na kaydırıldı; Dünya Bankası

da sanayileşmiş ülkelerin kalkınmasında destek olmaya yöneldi (Gerber, 2017: 20).

IMF ise 1944 yılında kurulmuştur ve 1945 yılında faaliyete geçmiştir. IMF ve Dünya Bankası birbirinin ikiz kardeşi olarak kabul edilmektedir. Her ikisinin üyeleri aynı ülkelerdir. IMF'ye üye olmuş ülkeler Dünya Bankası'na da üye olmuş sayılmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması, Yugoslavya'nın parçalanması, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri'nin ayrı devletler haline gelmeleri ve baştan beri Fon'un dışında kalan İsviçre'nin üyeliğe katılmasıyla, 1990'ların ilk yarısında IMF'nin üye sayısı hızla artmıştır. Bugün üye ülkelerin sayısı 190'dır (Seyidoğlu, 2020:857). Ülkelerin IMF'ye üye olabilmeleri için IMF ana sözleşmesini parlamentolarında onaylamaları ve kendilerine düşen kotayı IMF'ye ödemeleri gerekmektedir (Çörtük, 2006: 9). IMF, üye ülkelere ödemeler dengesi problemi yaşamamaları halinde mali destek sağlar. Bunu yaparken de çeşitli borç verme araçları kullanır. Ancak IMF'nin mali destekleri büyük ölçüde üye ülkede bütçenin sıkıştırılmasına yönelik nicel performans kriterleri ve yapısal reformlar içeren politikaların hayata geçirilmesine bağlıdır (Cangöz, 2024).

3.2 Günümüzde IMF'nin Yaşadığı Değişim

IMF, küresel bir kurum olarak, uluslararası para sistemindeki etkinliğini sürdürmede, önemli zorluklarla karşı karşıyadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Bretton Woods Sistemi'nde uluslararası para sisteminde merkezi bir rol oynamasına rağmen, özellikle birden fazla uluslararası para biriminin ve küreselleşmiş bir finansal sistemin ortaya çıkması gibi çevresel değişikliklere uyum sağlamak zorunda kalmıştır. ABD dışındaki ülkelerin toparlanması ve büyümesi ve gelişmiş ekonomilerin finansal sistemi ve sınır ötesi sermaye akışlarını serbestleştirilmesiyle birlikte, uluslararası para sistemi, hükümetlerin ve IMF'nin rolünü azaltan derin bir dönüşüm geçirmiştir (Akira, 2024). IMF, kurulduğundan günümüze kadar küresel ekonominin ihtiyaçlarına yönelik politikalar geliştirmiştir. Ekonomik sıkıntı yaşayan ülkelere kredi imkanları tanımıştır. Ancak, dünyanın konjonktüründe meydana gelen gelişmeler ışığında kürese ekonomide önemli kırılmalar yaşanmaktadır. IMF'nin kurulduğu zamandaki küresel düzen ile günümüzdeki küresel düzen arasında farklılıklar bulunmaktadır. IMF kurulurken, temel hedefi uluslararası ekonomik sisteme entegre olmaları için çalışmak olmuştur. Günümüzde ise bu hedef, küresel ekonominin istikrarı için ülke ekonomilerinin istikrara kavuşmalarını sağlamaya dönüşmüştür (Karakas ve Adak, 2013).

Küresel ekonomik istikrarı korumak amacıyla kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF), Bretton Woods sisteminin çöküşünden sonra küresel bir kriz

yaratıcısı haline geldi. Milenyumdan önceki son yirmi yılda, IMF tarafından yönlendirilen ekonomik programlar ve politikalar, gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin kırılma eğilimini artırmıştır. Bu ülkelerden bazıları, örneğin 1994'te Meksika'da ve 2001'de Türkiye, IMF öncülüğündeki programlar tam ölçekli ekonomik krizlerin yolunu açmıştır (Özgür, 2009: 84).

Stiglitz'in IMF ve Dünya Bankası için iki endişesi vardır: Birincisi, programların gizlilik içinde hazırlanması ve hazırlanırken farklı görüşlerin programa dahil edilmemesi. İkincisi, bu programların tüm dünyada uygulanmaması (Palast, 2014: 261).

IMF'nin küresel ekonomide uygun olup olmadığına bakılmaksızın tüm ülkelere uyguladığı neoliberal iktisat politikalarının sorgulanmazlığı, IMF'de ilk olarak yapılması gereken reformdur. Dünyada değişim ve dönüşümlerin yaşandığı günümüzde, günümüz şartlarına uygun olarak tekrardan Bretton Woods konferansı gibi bir konferans düzenlenmesi önemlidir. Dünyada önde gelen iktisatçıları bir araya gelerek, tüm ülkelerin çıkarlarını ön planda tutarak daha kapsamlı ve eşit politika önerilerinde bulunabilirler (Tekin vd., 2018).

IMF, küresel gelişmeleri izleyerek, analiz ederek, uluslararası toplumu bilgilendirerek ve tüm üyelerinin çıkarlarını göz önünde bulundurarak hareket ederek iş birliğine dayalı çözümlere ulaşmalarına yardımcı olabilir. Diğer uluslararası kuruluşlarla (DTÖ gibi) sınır ötesi kısıtlamalar ve bunların gerekçeleri hakkında bilgi paylaşımında bulunabilir. Bu ve benzeri görüşmeler uluslararası güvenlikle ilgili politika önlemlerinin çerçevesini çizer (IMF, 2023).

3.3 GATT (Gümrük Tarifleri ve Ticaret Genel Anlaşması) / DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü)'nün Kısa Tarihi ve Günümüzdeki Yeri

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın mali düzeninin yeniden kurulması, ekonominin yeniden inşasının desteklenmesi önemli hale gelmiştir. Bretton Woods Konferansı'nın tavsiyelerinden biri, 1 Temmuz 1944'ten 22 Temmuz 1944'e kadar, "Uluslararası Para Fonu" ve "Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası" ile birlikte yeni uluslararası ekonomik düzenin temel direkleri olacak olan ITO'nun kurulmasıydı. 1946 yılında, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık'ın daveti üzerine, çok sayıda ülke Londra'da Dünya Ticareti ve İstihdamının Genişletilmesi Konferansı için bir araya geldi (Santana, 2017: 4). 10 Ocak 1948 tarihinde yürürlüğe giren ve dünya ticaretine ilişkin kurallar koyan çok taraflı bir sözleşme olan GATT'ın amacı dünya ticaretinin serbestleştirilmesidir (Mordeniz, 2005 :45). Şekil 2'de GATT anlaşmasının taraflar arasında imzalandığı an gösterilmektedir.

Şekil 2: GATT'ın Taraflar Arasında İmzalandığı An

Kaynak: Santana, 2017.

GATT uluslararası ticaretin düzenlenmesinde ilk adımdır. GATT ile uluslararası rekabeti ve ticareti bozan ya da engelleyen birtakım engelleri kaldırılmıştır. GATT ile sekiz görüşme (rounds) yapılmıştır. GATT'ın kurulması ile dört kez konferans dört tane ticaret anlaşması(round) yapılmıştır. Bunlar (Karaca, 2003: 84):

- 1947 Cenevre Konferansı
- 1949 Ancey Konferansı
- 1951 Torquay Konferansı
- 1956 Cenevre Konferansı
- 1960-1961 Cenevre "Dillian Round"
- 1964-1967 Cenevre "Kennedy Round"
- 1973-1979 Cenevre "Tokyo Round"
- 1986-1993 Punta de Este "Uruguay Round"

GATT'ın dört temel ilkesi şunlardır (Üçer, 2016:5):

1. En Çok Ayrılan Ülke İlkesi: Bu ilke GATT'ın en temel ilkesidir. Bu ilkeye göre GATT'a üye olan ülkelere hiçbirinde ayrımcılık yapılmaması gerektiğini belirtmektedir.
2. Ulusal Muamele İlkesi: İç pazara ilişkin düzenleme ve uygulamalar yönünden ithal ve yerli mallar arasında ayrımcılık olmamasını öngörmektedir. Ulusal muamele ilkesi bir mal ya da hizmetin pazara girmesi ile uygulanır.
3. Gümrük Vergilerinin İndirilerek Konsolide Edilmesi: GATT'da öncelikli olarak gümrük tarifelerinin indirilmesi üzerinde durulmuştur. Her üye ülkenin taviz listesinde oranlar belirlenmiş ve ülkelere uygulamada söz konusu oranların üzerine çıkamaması gerektiği belirtilmiştir.
4. Tarifeler Yoluyla Koruma: Ticarete koruma tarifeler yöntemiyle yapılmalıdır. GATT'a üye ülkeler, sanayilerini sadece gümrük tarifeleri ile koruyacaklardır.

GATT'tan istenilen sonuç alınmadığı için uluslararası kredi kuruluşları, ülkelere verdikleri kredilerin geri ödemesinde problemler yaşamaya başlamıştır. Bu duruma çözüm bulmak amacıyla 1994 yılında liberal fikir öncüleri Washington Konsensüsü ile bazı önerilerde bulundular. Buna göre borcu olan ülkeler; gümrük vergilerini düşürür ve ekonomilerini dışa açarak, kendi ülkesinde üretmek yerine ithal ederse dünya ekonomisi kalkınacak ve herkes istediğini elde edebilecekti. Böylelikle, 1986 yılında başlayan ve 1993 yılında tamamlanan Uruguay Round'u ile GATT 125 ülkenin kararıyla yerini Dünya Ticaret Örgütü'ne bırakmıştır (Şener, 2017; Dalar, 2006). DTÖ, GATT'ın anlaşma metninde yazan ilkeleri kapsamakla beraber dünya ekonomisinde ticarete yönelik alınması gereken kararların sayısını artırarak daha geniş perspektiften ele almaktadır. Tablo 2'de Dünya Ticaret Örgütü ve GATT arasındaki temel farkların neler olduğu verilmiştir.

Tablo 2: Dünya Ticaret Örgütü ve GATT Arasındaki Temel Farklar

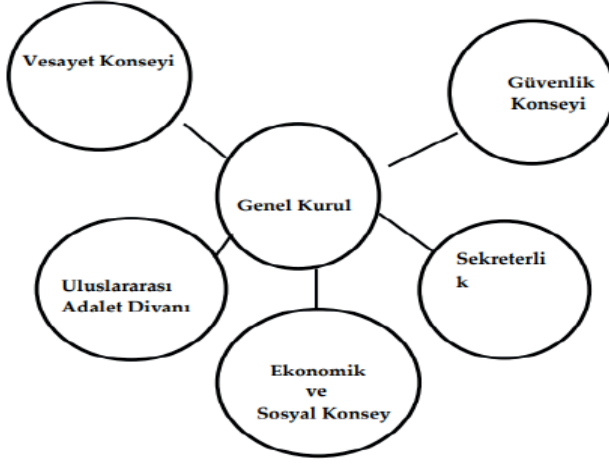
DTÖ	GATT
Süreklilik arz eden bir kurumdur.	GATT geçici olarak kurulmuştur. 40 yıl faaliyet göstermiştir.
DTÖ mal ticaretinin ile birlikte, hizmetler ticareti ve fikri mülkiyet haklarını da içerisine alır.	GATT kuralları sadece mal ticaretini kapsarken
Çoğunluğu çok taraflı anlaşmalardır	Kısmen çok taraflı anlaşmalardır
Uluslararası anlaşmazlıklar karşısında daha çözümcü bir yapıdadır.	Uluslararası anlaşmazlıklar karşısında biraz daha pasif kalmaktadır.

DTÖ, GATT sisteminden farklı olarak daha kurumsal ve fonksiyonel olarak dünya ticareti ve yatırımı konusunda belirleyici olmaktadır. Ancak, GATT kuruluşundan yerini DTÖ'ye bırakana kadar ticaretin serbestleşmesi, tarifelerin azaltılması konusunda önemli başarılar elde etmişken; DTÖ uyuşmazlıkların çözümü dışında uluslararası ticaretin gelişmesi konusunda özellikle de Doha Görüşmeleri sonrasında kayda değer bir başarı elde edememiştir. Bu noktada, DTÖ'nün kurumsal eksiklikleri; Doha müzakerelerinin başarısız olması, imtiyazlı ticaret anlaşmalarının ve bölgesel ticaret anlaşmalarının sayısındaki artış, küresel ticaret politikalarıyla olan tutarsızlık, en çok kayırılan ulus kaidesindeki ve kurallara dayalı küresel ticari düzendeki erozyon olarak sıralanmaktadır. Bu sebeple günümüzde DTÖ aldığı eleştiriler ve gelişmemiş ülkelere karşı olan demokratik eksikliği sebebiyle kurumsal şeffaflık ve sorumluluk gibi reformlar üretme yoluna girmektedir (Özlük, 2018: 377).

3.4 Birleşmiş Milletler Genel Konseyi (BMGK) Kısa Tarihi ve Günümüzdeki Yeri

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünyadaki ulusal güvenliği ve barışı sağlamak için kurulan Birleşmiş Milletler'in ilk hedefi tüm dünyada sulhu ve huzuru sağlamak olmuştur. BM'nin amaçlarının belirtildiği sözleşmesinin 1.bölümünün 1.maddesine göre, BM'nin ilk amacı, 'uluslararası barış ve güvenliği korumaktır' bu hedef doğrultusunda uluslararası barışı engelleyecek ya da tehdit oluşturacak herhangi bir girişim karşısında tedbir almaktır (Güdek Gölçek, 2019: 467).

BM'nin milletler arası dostluk ilişkilerini geliştirmek, insan haklarına saygı göstermek gibi hedefleri de vardır. Birleşmiş Milletlerin bu hedeflere ulaşmak için altı önemli organı vardır (Sağlam, 2014 :3). Şekil 3'te Birleşmiş Milletler'in temel organları gösterilmektedir.

Şekil 3. Birleşmiş Milletlerin Temel Organları

Kaynak: Aydemir, 2018: 585.

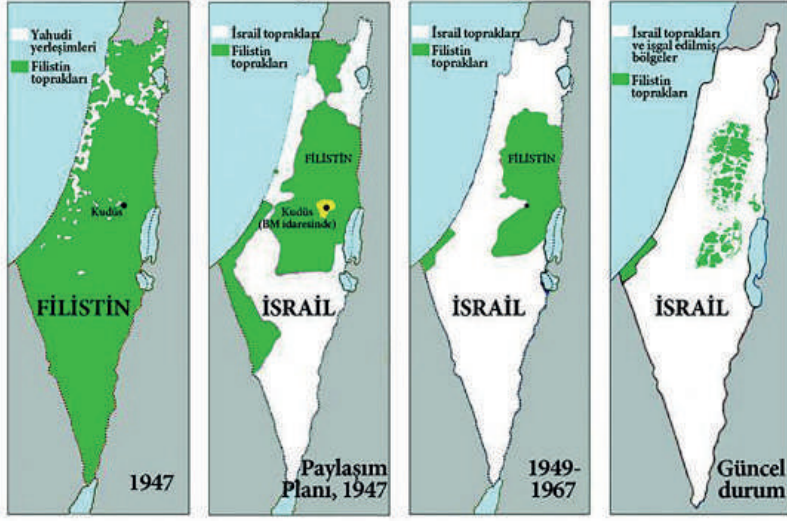
BM'nin önemli bir organı olan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası barışı ve güvenliği sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Ülkeler arasında herhangi bir anlaşmazlık ya da kriz durumunda sorunu daha demokratik ve adil bir şekilde çözmek için görevli kılınmıştır. BM Güvenlik Konseyi'nde alınan kararlar, devletleri bağlayıcı niteliktedir. Bu kararlara uyulmadığı takdirde, Güvenlik Konseyi, yaptırım sağlaması amacıyla özel yetkilerle donatılmıştır (Topuz ve Arafat, 2023: 358).

15 üyeden oluşmaktadır fakat bu 15 üyenin 5'i daimî üyedir. Bir konuda karar alırken dokuz oy yeterlidir ancak daimî üyelerden biri veto ederse karar çıkmamaktadır. Uluslararası barış ve güvenliğin devamını sağlamak, uluslararası barışı tehdit eden anlaşmazlıklara karşı önlem almak, sorun çıkaran taraflara yaptırımda bulunmak, kurula katılacak olan yeni üyeleri değerlendirmek ve tavsiyelerde bulunmak gibi görev ve sorumlulukları bulunmaktadır (Altınır, 2014: 5). Birleşmiş Milletler'in yapısı çalışma yöntemi artık günümüzdeki dünya konjonktüründe meydana gelen değişimler ile örtüşmemektedir. Bu sebeple artan küresel sorunların akabinde dünyada BM için reform yapılmasına yönelik konsensüs vardır.

Güvenlik konseyi İkinci Dünya Savaşı'nın kazananlarından bir araya gelmiştir. Ancak konseyin o günün şartlarına göre kurulan yapısı bugünün günümüz dünyasının değişen dengeleri ile örtüşmemektedir. Birleşmiş Milletler kurulduğu günden günümüze kadar uluslararası barışı sağlamak için çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur, lakin konseyde veto etme hakkına sahip olan

5 daimî ülke artık 21.yüzyılın politik güçler dengesine denk düşmemektedir (Demirel, 2013: 136-137). Nitekim 7 Ekim 2023'te başlayan İsrail, Filistin Savaşı'nda bu duruma yakından tanımak olmaktadır. Savaş tüm kurallarını hiçe sayarak içlerinde kadın ve çocuklarında bulunduğu binlerce insanın ölümüne neden olmaktadır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ise, Orta Doğu'yu kan gölüne çeviren savaş karşısındaki çözümsüzlüğü ile dikkat çekmektedir. Orta Doğu'da kronik bir sorun olarak devam eden Filistin sorunu için BM Genel Kurulu 1947 yılından itibaren aldığı karar ile çözüm üretmeye çalışsa da, İsrail'in kural tanımazlığı ve BM'nin sorunu çözmedeki istikrarsızlığı nedeniyle Filistin sorunu tam anlamıyla çözülememektedir (Yılmaz ve Alagöz, 2023: 121).

1948 yılında kurulan İsrail devleti ile Orta Doğu'daki problemler gün geçtikçe artmaya başlamıştır. Tarihsel sürece bakıldığında BMGK, Filistin ile ilgili bazı kararlar almıştır tamamen tarafsız kalmamıştır. 1967 yılına gelindiğinde İsrail'e işgal ettiği topraklardan çekilmeleri için 242 sayılı kararı çıkarmıştır. İsrail ve Ortadoğu'daki Arap ülkeleri arasında bir gerilim söz konusu olduğunda bu karar sürekli hatırlatılır. 242 sayılı karar ile BMGK'nın bölgede işgalci girişimlerin yapılmayacağı, barışın sağlanacağı ve Özgür bir Filistin devletinin kurulacağını teminatını verdi. 338 sayılı (savaşan devletler arasında barışın ilan edilmesi) karar da bu hususta önem arz etmektedir. Günümüzdeki gelişmelere bakıldığında İsrail'in bu kararı çok geçerli saymadığını gösteriyor. Bu kararı geçerli kılmakta ise BMGK'nın ısrarı pek görülüyor. İsrail'in bu kural tanımazlığının perde arkasında ise ABD'nin olduğu aşikardır. Bölgede barışın sağlanması için alınan kararları örtbas ederek uluslararası hukuk düzenini zedelendiği ve saygınlığını yitirdiği açıkça görülmektedir. Alınan kararlarda ve uygulanan eylemlerde hukuktan ziyade devletin gücünün ön plana çıktığını görebilmekteyiz (Demiralp, 2024: 19-20; Özkoç, 2009 :174).) Şekil 4'de 1947'den günümüze işgal atındaki Filistin toprakları gösterilmektedir.

Şekil 4: 1947'den Günümüze Filistin Toprakları

Kaynak: Pazan, 2023.

İsrail'in Filistin topraklarını işgal etmesi ve yerleşimci bir politika izlemesinin sonuçları her geçen gün acı sonuçlar doğurmaktadır. Filistin halkı barış, adalet ve özgürlük için mücadele ederken, İsrail kural tanımayarak en kötü biçimde eylemlerine devam etmektedir (Babahanoğlu, 2024: 181). Filistin topraklarının özgürlüğüne kavuşması ancak İsrail işgalinin sona ermesiyle mümkün olacaktır. Bütün dünya devletleri Filistin Devleti'ni resmen tanısa bile, ABD himayesindeki Siyonist rejim eylemlerine devam ettikçe sahadaki Filistin sorunu çözüme kavuşmayacaktır (Ataman, 2024). BMGK'nın çözüme kavuşturamadığı başka bir sorun ise Keşmir sorunudur. BMGK içindeki görüş farklılıkları soruna çözüm yaratamamaktadır. Fakat konseydeki 5 daimî üye veto yetkisine sahip olsa da, hem kendi çıkarları için hem de kendi çıkarlarına ortak olan diğer ülkelerin yararına veto yetkilerini kullanmamaktadır. Bağımsız ve tarafsız bir tavır sergilemesi geren BM kuruluşundaki temel amacı ile çelişmektedir. Ayrıca uluslararası hukukun ve örgütün saygınlığına da ket vurmaktadır (Erdal, 2018: 103).

BMGK'nın uluslararası arandaki cereyan eden sorunlara karşı diplomatik açıdan aldığı kararların sonuçsuz olması nedeniyle BM'nin reforma tabi tutulması gerçeğini tüm çıplaklığı ile gözler önüne sermektedir (Canbey, 2024: 160).

Birleşmiş Milletler daha demokratik bir yapıya kavuşması için reform önerileri sunulmaktadır. Bunlardan en önemlisi 5 daimî ülkenin (ABD,

İngiltere, Fransa, Rusya, Çin) veto yetkisine son vermek ve diğer ülkelere de karar yetkisi tanımaktır. Bu reform önerisinin uygulanması zor olsa da imkânsız değildir. Ancak böyle bir karar iki önemli sonuç doğuracaktır. Birincisi karar mekanizmasında bir aksaklık olması, ikincisi; İkinci Dünya Savaşı'nın galipleri olan 5 daimî ülkenin veto yetkilerinden feragat etmek istemeyecekleri (Balcı, 2023: 92).

4.SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı, özellikle Avrupa'da büyük yıkımlara yol açtı.İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde ekonomik, ticari ve siyasal güç ABD'nin eline geçmişti. Geçmiş dönemlerde uygulanamayan küresel sistemler nedeniyle artan düzensizliğin önüne geçmek amacıyla ticari, finansal ve siyasal boyutta yeni sistemler oluşturulmaya başlandı. Siyasal boyutta; BM ve BMGK, ticari boyutta; geçici bir anlaşmayla kurulan GATT ve finansal boyutta ise Dünya İmar ve Kalkınma Bankası ve özellikle IMF yeni bir denge olarak oluşturuldu. Birinci Dünya Savaşı sonrası, savaş öncesi uygulanmakta olan küresel sistemler tamamen çöktü.

IMF; uygulamış olduğu düzenlemeler ve özellikle Washington Konsensüsü uygulamalarının tavsiye adı altında kredi için başvuran ülkelere dayatılması ve genel politika önerileri, kuruluşun kendi içinden bile yoğun eleştiri gelmesini kaçınılmaz kılmıştır. Kuruluşun kotaları ve kota ölçütünde oy kullanma imkânı küresel yönetim anlayışında sorunların kaynaklarından biri olmuştur.

GATT/WTO: Küresel boyutta ticaretin önündeki tüm engellerin kaldırılması ve liberal ticaretin temini için geçici anlaşmayla kurulan GATT, çoklu müzakerelerle, uluslararası ticaretin önündeki dış ticaret araçlarını ele almıştır. Önce daha az ülke ve sadece gümrük vergileri ele alınırken daha sonra ülke sayıları ve konular artmış ve genişlik ve derinlik bakımından daha kapsamlı konular ele alınmıştır. Yapılan müzakerelerde (round) özellikle sanayileşmiş ve ekonomik bakımdan gelişmiş ülkeler lehine kararlar çıkması küresel gelir dağılımında giderek daha az adil bir görünüm oluşmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra ABD başkanı Trump döneminde uygulanan ulusalcı politikalar ve bu politikalar sonucunda gümrük tarifelerinin yükselmesi küresel ticaret için hem tehlike arz etmiş hem de tartışmalara neden olmuştur.

BMGK; İkinci Dünya savaşının galiplerine göre düzenlenmiş ve o günkü şartlar çerçevesinde oluşturulmuştu. Aradan geçen yaklaşık 80 yıl o dönem şartlarını tamamen değiştirdi. BMGK bugünkü yapısıyla dünya için sulh ortamı yaratılmasından çok uzak bir görünüm sergilemektedir. Bu durumda olası tartışmalı çatışma alanlarında sorunların daha çok derinleşmesine

yol açmaktadır. Savaşın galibi bu ülkelerin karar vermesi antidemokratik bir uygulama olmakla beraber yaşanan insanlık dramları karşısında kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri bu kurumlarda köklü reformların yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Kaynakça

- Akın, F. (2017). İkinci Dünya Savaşı sonrası yenedünya düzeni ve Türkiye. *İş ve Hayat*, 3(5), 119-135.
- Akdoğan, E. C. (2020). Uluslararası Para Sisteminin Geçmişi, Bugünü ve Geleceği. *ÇÜHFD*, 5(1), 91-120.
- Akduru, H. E., & Polat, H. (2021). Bretton Woods sonrası dönemde küreselleşme ve neoliberalizm hareketlerinin ekonomik krizlere etkisi. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 76-82.
- Akira, Ariyoshi. (2024). IMF in the International Monetary System-Globalization and Fragmentation. *Public Policy Review*, (20),2, 1-31.
- Altınar, B. (2014). Birleşmiş milletler: amacı, gelişimi, etkinliği, uluslararası güvenliğe katkısı ve geleceği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-9.
- Ataman, M. (2024). Avrupa Devletlerinin Filistin’i Tanıma Kararının Anlamı Etkisi Erişim Adresi: <https://www.setav.org/avrupa-arastirmalari/avrupa-devletlerinin-filistinini-tanima-kararinin-anlami-ve-etkisi> Erişim Tarihi: 03.06.2024.
- Aydemir, E. (2018). Birleşmiş Milletler Kamu Diplomasisi ve Üçüncü Dünya. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 583-601.
- Balkaya, İ. S. (2024). İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kurulan Dünya Düzeni ve Türkiye. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(6 Issue 2), 149-164. DOI : 10.9761/jasss_629
- Balcı, A. (2023). “Birleşmiş Milletler: Yapısı, İşlevleri ve Etkisi”, Uluslararası Örgütler: Tarih, Kuram ve Örnekler. F. Cicioğlu., H. M. Boyraz (Ed.), *Uluslararası Örgütler: Tarih, Kuramlar ve Örnekler* (ss. 81-94). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.
- Babahanoğlu, V. (2024). İsrail’in “Yerleşimci” Politikası ve Filistin’e Yansımaları: Gazze Saldırıları. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(1) 175-196.
- Cangöz, M.C. (2024). IMF’mi geliyor?. Erişim Adresi: https://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/7366/IMF+mi+geliyor_ Erişim tarihi: 21.04.2024.
- Canbey, M. İsrail-Filistin Savaşı’nda uluslararası kuruluşların göstermiş olduğu diplomasi performansının incelenmesi: BM örneği. *Ombudsman Akademik*, (Özel sayı 2), 132-162.
- Çörtük, O. (2006). Türkiye IMF İlişkileri ve İlişkilerin Hesap Bazında İşleyişi. (*Uzmanlık Yeterlilik Tez*). Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü
- Dalar, M. (2006). Dünya Ticaret Örgütü: Bağlantı Sorunu Açısından Bir Dönüşümün Analizi, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (25), 2, 125-157.

- Demirel, N. (2013). Birleşmiş Milletler güvenlik konseyinde reform Arayışları. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 4(12).
- Demiralp, O. (2024). Filistin sorunu ve uluslararası yargı. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, (25), 17-26.
- Erdal, S. (2018). Çözumsuzlüğün Adı: 'Birleşmiş Milletler'e Rağmen Keşmir'. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 38(1), 85-106.
- Gerber, J. (2017). Uluslararası iktisat. (N. Tuncer Trregrossa, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Gelir İdaresi Daire Başkanlığı(2009). GATT Bilgilendirme Rehberi. Erişim Adresi: <https://www.verginet.net/Dokumanlar/2009/haber/gatt95.pdf> Erişim Tarihi: 01.10.2024.
- Gökcan, T.(2022). Bretton Woods Sistemi. Erişim Adresi: <https://www.maliki-lavuz.com/bretton-woods-sistemi/> Erişim Tarihi: 30.11.2022.
- Göker, M., & Goker, I. E. K. Küresel Ekonomik Yönetişimde Finans ve Ticaret: IMF-GATT/DTÖ İş Birliğı ve Kur Rejimi-Ticaret Bağlantısı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (60), 129-151. DOI:10.30794/pausbed.1384293
- Güdek Gölçek, Ş. (2019). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin reform sorunsalı. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(4).
- Herr, H. (2024). Gold's overly long farewell as money. *Working Paper*. 237, 1-22.
- HWN (2024). Uluslararası Para Fonu (IMF) – Tarihçesi ve Çalışmaları. Erişim Adresi: <https://www.healthworldnews.net/uluslararasi-para-fonu-imf-tarihcesi-ve-calismalari/>
- IMF (2023). Geoeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism. Erişim Adresi: <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2023/01/11/Geo-Economic-Fragmentation-and-the-Future-of-Multilateralism-527266>
- IMF(2024). The Post War World. Erişim Adresi: https://www.imf.org/external/np/exr/center/mm/eng/mm_dr_01.htm
- Işık, N., & Duman, E. (2012). 1929 Ekonomik Buhramı ve 2008 Küresel Krizi'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 73-101.
- Karakaş, M., & Adak, M. (2013). Küreselleşen Dünya Ekonomisi ve IMF'nin Değişen Rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(18), 157-180. Doi: 10.11122/ijmeh.2013.9.18.96
- Karaca, N. (2003). GATT'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne. *Maliye Dergisi*, 144, 84-99.

- Köni, H.(2024). Yol Ayrımındaki ABD Küresel Politika ve Değişen Dengeler. İstanbul: Nobel Yayınevi.
- Mordeniz, H. (2005). Uluslararası Anlaşmalar, Tarım Politikaları ve Gıda Sana-yiine Yansımaları. *Akademik Gıda*, 3(2), 44-46.
- Özgür, M. E. (2009). The crisis is back, so is the IMF. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(9), 83-96.
- Özkoç, Ö.(2009). Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin- İsrail Sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(3), 167-195.
- Özlük, D. (2018). GATT ve dünya ticaret Örgütü'nün uluslararası politik ekono-mideki rolü. *Turkish Studies*, 13(7), 367-381.
- Palast, G.2014). Dört Aşamalı IMF Lanetlemesi. Trc. Ali Tartanoğlu. *Mülkiye Dergisi*, 25(228), 257-262.
- Pazan, İ. (2023). İsrail Nasıl Kuruldu? Erişim Adresi: <https://www.linkedin.com/pulse/israil-nasil-kuruldu-dr-ibrahim-pazan/> Erişim Tarihi: 21.10.2023.
- Rahimova, K. (2023). Bretton Wood Accords and Fomation of IMF and WB. *Scientific Work International scientific journal*. 17(4), 65-69.
- Santana, R.(2017). 70th anniversary of the GATT: Stalin, the Marshall plan, and The provisional application of the GATT 1947. *Trade, Law and De-velopment*, 9(2),1-20.
- Sağlam, Z. (2014). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi için reform taleple-ri. *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, 1-13.
- Seyidoğlu, H.(2020). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama. İstanbul: Güzem Cab Yayınları.
- Stiglitz, J.E. (2017). *Küresel kriz parasal ve mali reform önerileri*. (Eda Aksan, Çev.). Ankara: Akılçelen Kitaplar.
- Şener, D. (2017). Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşmasının Tür-kiye Ekonomisine Olası Etkilerinin Değerlendirilmesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(31), 163-177.
- Tekin, M., Soba, M., & Akıncı, Ö. S. (2018). IMF'nin Yönetimsel Reformlarını Engellenen Etmenler ve Çözüm Önerileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(36), 147-171.
- Topuz, Z. Ç., & Arafat, M. (2023). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Karar-larının Filistin-İsrail Barış Sürecine Etkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergi-si*, 78(2), 357-380.
- Üçer, P. (2016). *Dünya Ticaret Örgütü Doha görüşmeleri*. (Yayımlanmamış Yük-sek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yılmaz, A. N., & Alagöz, V. (2023). Birleşmiş Milletler 'in Filistin Politika-sı. *Journal of Economics and Political Sciences*, 3(2), 113-124.
- WEF(2024). The Global Risk Report 2024. Cologny/Geneva Switzerland. Eri-şim Adresi: https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2024.pdf

ABD Ekonomisinde Ekonomik Politika Belirsizliğinin Belirleyicileri: Para Politikası, Hükümet Harcamaları ve Ulusal Güvenlik Etkileri

Hayriye Taşcı¹

Özet

Bu çalışma, ekonomik politika belirsizliğinin (EPU) ABD ekonomisi üzerindeki etkilerini incelemektedir. Çalışmada, ekonomik politika belirsizliklerinin yatırımcıların ve tüketicilerin karar alma süreçleri üzerindeki olumsuz etkileri, ekonomik büyüme, istihdam ve genel ekonomik istikrar üzerindeki derin etkileri ile birlikte ele alınmaktadır. Araştırma, ekonomik politika belirsizliği ile para politikası, hükümet harcamaları ve ulusal güvenlik arasındaki ilişkileri analiz etmektedir.

Yapılan literatür taraması, ekonomik politika belirsizliğinin yüksek olduğu dönemlerde ekonomik büyümenin yavaşladığını ve işsizlik oranlarının arttığını göstermektedir. Ayrıca, sıkı para politikalarının ekonomik belirsizliği artırabileceği, gevşek para politikalarının ise belirsizliği azaltabileceği sonucuna varılmıştır. Çalışma, ekonomik belirsizliğin azaltılmasının ekonomik büyümeyi teşvik edebileceğini ve istihdamı artırabileceğini önermektedir.

Veri analizi, ekonomik politika belirsizliğinin, para politikası, hükümet harcamaları ve ulusal güvenlik gibi değişkenlerin istatistiksel özelliklerini ortaya koymakta ve bu değişkenlerin zaman içindeki dinamiklerini incelemektedir. Çalışmada, ekonomik politika belirsizliğinin, makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini anlamak için önemli bir gösterge olduğu vurgulanmaktadır. Ekonomik belirsizliğin yönetimi için politika önerileri sunarak, ekonomik istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

1 Öğr. Gör. Dr., Gaziantep Üniv. SBMYO/Dış Ticaret, Orcid: 0000-0002-6402-3151

GİRİŞ

Ekonomik politika belirsizliği, bir ülkenin ekonomik politikalarının gelecekteki yönü ve etkileri hakkında belirsizliklerin varlığıdır. Bu belirsizlik çeşitli faktörlerden kaynaklanabilir ve ekonomik karar alma süreçlerini etkileyerek, ekonomik büyüme, istihdam ve genel ekonomik istikrar üzerinde derin etkiler yaratabilir. Hatta, yatırımcıların ve işletmelerin karar alma süreçlerini olumsuz etkileyebilir. Özellikle, ekonomik politika belirsizliği dönemlerinde, işletmeler gelecekteki maliyetler, talep ve düzenleyici değişiklikler hakkında net bir öngöründe bulunmakta zorlanabilirler. Bu durum, yatırımların azalmasına, istihdamın düşmesine ve ekonomik büyümenin yavaşlamasına yol açabilir (Benassy-Quere vd., 2018).

Ekonomik politika belirsizliği (EPU) ile para politikası arasındaki ilişki, makroekonomik istikrar ve ekonomik büyüme açısından kritik bir öneme sahiptir. Ekonomik politika belirsizliği para politikasını doğrudan etkileyebilir. Para politikası, önce yatırımcıların ve tüketicilerin karar alma süreçlerini daha sonra da ekonomik aktiviteyi etkiler. Yüksek belirsizlik dönemlerinde, yatırımcılar genellikle daha temkinli davranır, bu da yatırımların azalmasına ve dolayısıyla ekonomik büyümenin yavaşlamasına yol açabilir.

Para arzının kontrol edilmesi, enflasyon ve ekonomik dalgalanmaların önlenmesinde önemlidir. Para politikası, ekonomik büyümeyi desteklemek ve istikrarlı bir ekonomik ortam sağlamak için etkili bir araçtır. Ayrıca, merkez bankaları, ekonomik aktiviteyi yönlendirmek için faiz oranlarını ayarlamak, belirsizlik dönemlerinde ise istikrarı sağlama kapasitesine sahiptir. Bu bağlamda, para politikasının etkinliği, ekonomik istikrarın sağlanmasında hayati bir unsur olarak öne çıkmaktadır (Friedman, 1968). Başlangıçta ABD için tasarlanan EPU endeksi, hızla 15 ülkede kullanılmaya başlanmış ve ekonomik belirsizliğin son krizle olan ilişkisi üzerine geniş bir şekilde çalışılmıştır. Küresel ekonomik koşullar, ticaret politikaları ve jeopolitik eğilimler ABD ekonomisindeki belirsizliği artırmaktadır (Çizmeşiya vd., 2017).

Mali harcamaların, ekonomik aktiviteler üzerinde çarpan etkisi vardır ve ekonomik koşullara bağlı olarak değişebilir. Bu bağlamda ekonomik politika belirsizliğinin yüksek olduğu dönemlerde hem yatırımcıların hem de tüketicilerin karar alma süreçleri olumsuz etkilenir. Hükümet harcamaları ekonomik belirsizliği azaltma ve ekonomik aktiviteyi teşvik etme potansiyeline sahiptir. Bu sebeple, durgunluk dönemlerinde, mali harcamaların etkisi daha belirgin hale gelirken, belirsizlik dönemlerinde hükümetin harcama politikalarını daha dikkatli şekillendirmesi gerekmektedir (Gorodnichenko & Auerbach, 2013). Ayrıca bu harcamaların, şoklar üzerindeki etkisini

daha iyi anlamak bağlamında zamanlamasının dikkatli planlanması gerekmektedir. Tüm bunlar, mali politikaların etkinliğini artırmak için zamanlama stratejilerinin önemini vurgulamaktadır (Ramey, 2011). Mali disiplini sağlamak, hükümet harcamalarının ve vergi politikalarının daha tutarlı ve öngörülebilir bir şekilde yürütülmesine yardımcı olur. Bu durum, ekonomik döngüler sırasında mali politikaların daha etkili bir şekilde uygulanmasını sağlar. Mali politikaların belirli kurallar çerçevesinde yürütülmesi, hükümetlerin popülist veya kısa vadeli çıkarlar doğrultusunda hareket etmesini engelleyebilir (Fatas & Mihov, 2003).

Mali politika şoklarının, özellikle hükümet harcamalarının artışı veya azalışı ekonomik belirsizliği artırabilir. Bu belirsizlik yatırımcıların ve tüketicilerin karar alma süreçlerini olumsuz etkiler ve ekonomik büyümeyi yavaşlatır. Ulusal güvenlik harcamalarının da bu dinamikler içinde önemli rol oynadığı bilinmektedir. Özellikle ulusal güvenlik harcamalarının artması, ekonomik belirsizliği artırabilir. Bu tür harcamalar genellikle siyasi ve sosyal istikrarsızlık dönemlerinde yükselir (Caldara, & Kamps, 2008).

1. LİTERATÜR TARAMASI

Ekonomik politika belirsizliği, modern ekonomilerin karşılaştığı önemli bir sorun olarak, yatırımcıların ve işletmelerin karar alma süreçlerini derinden etkilemektedir. Bu bölümde, ekonomik politika belirsizliği, belirleyicileri ve makroekonomik etkileri üzerindeki çalışmaları incelenecektir.

(Baker vd., 2016), tarafından yapılan çalışma politika belirsizliğini ölçmek için geliştirilmiş bir gösterge sunmaktadır. Çalışmada ekonomik politika belirsizliğini ölçmek için oluşturulan endeks ile ekonomik büyüme, işsizlik oranı, enflasyon gibi makroekonomik değişkenler incelenmiştir. EPU endeksi, ekonomik büyüme ve diğer ekonomik büyüme ve diğer makroekonomik göstergelerle ilişkilendirilmiştir. Çalışma ekonomik politika belirsizliğinin yüksek olduğu dönemlerde ekonomik büyümenin yavaşladığı ve işsizlik oranlarının arttığını göstermektedir. Ekonomik politika belirsizliğini azaltmanın, ekonomik büyümeyi teşvik edebileceğini ve istihdamı artırabileceğini önermektedir. (Gürkaynak & Ötker-Robe, 2006) tarafından yapılan çalışmada, merkez bankası faiz oranları gibi para politikası araçları, ekonomik belirsizliği etkileyen ana değişken olarak kullanılmıştır. Ayrıca; ekonomik büyüme, işsizlik ve enflasyon gibi makroekonomik değişkenler de incelenmiştir. Sıkı para politikalarının ekonomik belirsizliği artırabileceği, gevşek para politikalarının ise belirsizliği azaltabileceği onucuna varmışlardır. Ekonomik belirsizliği yüksek olduğu dönemlerde yatırımcıların ve tüketicilerin karar alma süreçlerinin olumsuz

etkilendiği ve bu durumun ekonomik aktiviteyi yavaşlattığı gözlemlenmiştir. İstikrarlı bir para politikası ekonomik belirsizliği azaltabilir ve ekonomik büyümeyi teşvik edebilir. (Aastveit vd., 2017), tarafından yapılan çalışmada finansal piyasalardaki belirsizlik ve volatilitiyi ölçmek için çeşitli finansal göstergeler kullanılmıştır. Çalışma, para politikasındaki değişikliklerin ekonomik belirsizliği etkilediğini göstermektedir. Sıkı para politikasının ekonomik belirsizliği artırabileceği, gevşek para politikalarının ise belirsizliği azaltabileceği sonucuna varılmıştır. (Benassy-Quere vd., 2018), ulusal güvenliği ölçmek için, askeri harcamalar, terörizm olayları, iç güvenlik harcamalarını içeren sosyal istikrar göstergeleri; gelir dağılımı, yoksulluk oranı ve sosyal hizmet harcamaları gibi unsurları içermektedir. Araştırma ulusal güvenlik harcamalarının ekonomik büyümeyi hem olumlu hem de olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur. Çalışma ayrıca; hükümetin ulusal güvenlik harcamalarını artırırken, ekonomik büyümeyi destekleyecek politikaları da göz önünde bulundurmaları gerektiği sonucuna varmıştır. (Gorodnichenko & Auerbach, 2013)'in yaptığı çalışmada devletin yaptığı harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenmiştir. GSYİH, işsizlik oranı ve diğer makroekonomik göstergeler, ekonomik aktiviteyi ölçmek için kullanılmıştır. Durgunluk dönemlerinde mali harcamaların ekonomik aktivite üzerindeki etkisinin daha büyük olduğu bulunmuştur. Çalışma mali politikaların döngüsel duruma göre ayarlanması gerektiğini vurgulamaktadır. (Romer & Romer, 2010), federal vergi oranlarındaki değişiklikler ile vergi yasalarındaki değişiklik ve bunların ekonomik etkileri üzerine odaklanılmıştır. Ayrıca tüketim ve yatırım harcamaları da ek değişkenler olarak kullanılmıştır. Araştırma, vergi değişikliklerinin ekonomik aktivite üzerinde önemli etkileri olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın amacı, ekonomik politika belirsizliği, para politikası, ulusal güvenlik ve hükümet harcamaları arasındaki ilişkileri incelemektir. Ekonomik politika belirsizliği, yatırımcıların ve tüketicilerin karar alma süreçlerini etkileyen önemli bir faktördür ve bu belirsizlik, ekonomik büyüme, istihdam ve genel ekonomik istikrar üzerinde derin etkiler yaratabilir. Bu bağlamda, hükümet harcamalarının ve para politikasının, ekonomik belirsizlik dönemlerinde nasıl şekillendiği ve bu faktörlerin ulusal güvenlik üzerindeki etkileri araştırılacaktır. Çalışma iki temel hipotez etrafında şekillenecektir.

Çalışmanın genel hipotezi aşağıdaki gibidir.

H_0 : Ekonomik politika belirsizliği, para politikası, ulusal güvenlik ve hükümet harcamaları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_1 : Ekonomik politika belirsizliği, para politikası, ulusal güvenlik ve hükümet harcamaları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Bu hipotezlerin test edilmesi, ekonomik politika belirsizliğinin makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini anlamak için kritik öneme sahiptir. Literatürde, ekonomik belirsizlik ile hükümet harcamaları ve para politikası arasındaki ilişkilere dair sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışma, mevcut literatüre katkıda bulunarak, ekonomik belirsizliğin hükümet harcamaları ve para politikası üzerindeki etkilerini daha iyi anlamayı hedeflemektedir

2. VERİ SETİ VE YÖNTEM

2.1. VERİ SETİ

Bu çalışma, ekonomik politika belirsizliği üzerinde, para politikası, ulusal güvenlik ve hükümet harcamaları etkisini aylık olmak üzere 479 gözlem aralığıyla incelemeyi hedeflemektedir. Çalışmada kullanılan yöntemler ve analizler aşağıda detaylandırılmıştır. Değişkenlere ait tanımlamalar Tablo 1'de sunulmaktadır. Çalışmada kullanılan değişkenlerin güncel olmasına özen gösterilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlerin Tanım ve Kaynakları

Değişken Kodu	Değişkenler	Tanımı	Veri kaynağı
EPU	Ekonomik Politika Belirsizliği	Ekonomik aktörlerin (yatırımcılar, tüketiciler, işletmeler vb.) gelecekteki ekonomik koşullar ve hükümet politikaları hakkında sahip olduğu belirsizlik düzeyi endeksi	https://www.policyuncertainty.com/categorical_epu.html
MP	Para Politikası	Merkez bankası tarafından uygulanan, para arzını ve faiz oranlarını kontrol etmeye yönelik stratejiler	https://www.policyuncertainty.com/categorical_epu.html
GS	Hükümet Harcamaları	Hükümet harcamaları, devletin mal ve hizmet satın alımları, sosyal yardımlar, altyapı yatırımları gibi çeşitli harcama kalemlerini kapsar	https://www.policyuncertainty.com/categorical_epu.html
NS	Ulusal Güvenlik	Ülkenin iç ve dış tehditlere karşı korunmasını sağlamak amacıyla yürütülen politika ve strateji harcamalarını kapsar	https://www.policyuncertainty.com/categorical_epu.html

2.2. YÖNTEM

Çalışmada kullanılan yöntem, ekonomik politika belirsizliği (EPU) ile diğer makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için istatistiksel analizler ve VAR (Vector Autoregression) modeli gibi zaman serisi tekniklerini içermektedir. Öncelikle, veri setinin temel özelliklerini incelemek için tanımlayıcı istatistikler kullanılmaktadır. Çalışmada VAR modeli kullanılarak ekonomik politika belirsizliği ile diğer değişkenler (para politikası, hükümet harcamaları, ulusal güvenlik) arasındaki dinamik ilişkiler incelenmiştir. Daha sonra bir değişkenin diğerine Granger nedenli olarak etkisi olup olmadığını anlamak için Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

3. AMPİRİK BULGULAR

3.1. TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER

Bir veri setinin temel özelliklerini özetlemek ve anlamak için kullanılan istatistiksel bir yöntemdir. Veri setlerini daha anlaşılır hale getirerek verilerin genel eğilimlerini ve dağılımını özetler. Sonuç olarak verinin anlaşılmasını kolaylaştırarak analiz süreçlerini destekler.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	EPU	MP	GS	NS
Ortalama	4.574758	4.397031	4.287333	4.376882
Medyan	4.541367	4.381120	4.274423	4.337175
Maksimum	6.220615	6.011122	6.454053	6.631031
Minimum	3.618081	2.807866	1.753927	3.167040
Standart sapma	0.413256	0.596564	0.804926	0.573202
Çarpıklık	0.433069	-0.013505	0.095469	0.606794
Basıklık	3.452501	2.569931	2.808591	3.698202
Jarque-Bera	19.05925	3.706041	1.458843	39.12392
Anlamlılık	0.000073	0.156763	0.482188	0.000000
Observations	479	479	479	479

Tablo 2’de verilen sonuçlar, ekonomik politika belirsizliği (EPU), para politikası (MP), hükümet harcamaları (GS) ve ulusal güvenlik (NS) değişkenlerinin temel özellikleri özetlenmektedir. EPU en yüksek ortalamaya sahipken, GS en düşük ortalamaya sahiptir. EPU yine en yüksek medyana sahipken, GS en düşük medyan değerine sahiptir. Bu durum, EPU’nun diğer değişkenlere göre daha yüksek bir merkezi eğilime sahip

olduğunu göstermektedir. GS'nin minimum değeri, diğer değişkenlere göre oldukça düşüktür. GS'nin en yüksek standart sapmaya sahip olması, bu değişkenin daha fazla dalgalanma gösterdiğini ve daha geniş bir dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. EPU, GS ve NS sağa çarpık bir dağılıma sahipken, MP normal dağılıma yakın bir yapıya sahiptir. EPU ve NS, normal dağılımdan daha basık bir dağılıma sahipken, MP ve GS daha az basık bir dağılım göstermektedir. MP ve GS için ise normal dağılıma yakın oldukları görülmektedir. Tüm değişkenler için 479 gözlem bulunmaktadır. Bu, analizlerin güvenilirliği açısından yeterli bir veri seti sunmaktadır.

3.2. BİRİM KÖK TEST SONUÇLARI

Tablo 3'de sunulan birim kök testi sonuçları, değişkenlerin zamanla bir ortalamaya veya varyansa sahip olup olmadığını göstermektedir. ADF testinin p-değeri 0.05'ten büyük olduğu durumda sıfır hipotezi reddedilememektedir ve zaman serisinin durağan olmadığı sonucuna varılmaktadır. Bu durumda seri birim kök içermektedir. Böylece seriler değişen bir varyansa ve ortalamaya sahip olabilmektedir (Dickey & Fuller, 1979)

Değişkenlerin durağanlık durumunu değerlendirmek için Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi kullanılarak serilerin birim kök içerip içermediğine bakılmıştır.

Tablo 3. ADF (Augmented Dickey Fuller) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF Test İst.	Kritik Değerler			Anlamlılık Düzeyi
		1%	5%	10%	
	Sabitli ve Trendli Model				
EPU	-3.163612	-3.977745	-3.419432	-3.132308	0.0932
MP	-4.057791	-3.977745	-3.419432	-3.132308	0.0077
GS	-3.265258	-3.977959	-3.419536	-3.132369	0.0734
NS	-3.135609	-3.977830	-3.419474	-3.132332	0.0993

Tablo 3'deki birim kök test sonuçlarını yorumlarken her bir p- değerinin sıfır hipotezi birim köklüdür, yani seri durağan değildir ile alternatif hipotezi seri birim köklü değildir, yani durağandır şeklinde değerlendirilmektedir. EPU değişkeninin ADF test istatistiği, 1% ve 5% kritik değerlerinin üzerinde, ancak 10% kritik değerinin altında kalmaktadır. Bu durum, EPU'nun durağan olmadığına dair sıfır hipotezinin reddedilemediğini göstermektedir. Anlamlılık değeri 0.0932'dir. Bu da %10 seviyesinde anlamlılık gösterdiğini ifade etmektedir. Bu, ekonomik politika belirsizliğinin, zamanla değişen

bir ortalamaya veya varyansa sahip olduğunu ve dolayısıyla ekonomik belirsizliklerin zaman içinde dalgalanabileceğini göstermektedir. MP değişkeninin ADF test istatistiği, tüm kritik değerlerin altında kalmaktadır. Bu durum, sıfır hipotezinin (birim kök varlığı) reddedildiğini ve MP'nin durağan bir seri olduğunu göstermektedir. Anlamlılık değeri 0.0077'dir. Yani, %1 ve %5 seviyelerinde anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu da para politikasının zaman içinde istikrarlı bir yapıya sahip olduğunu ve belirli bir ortalama etrafında dalgalanmadığını göstermektedir. GS değişkeninin ADF test istatistiği, 1% ve 5% kritik değerlerinin üzerinde, ancak 10% kritik değerinin altında kalmaktadır. Bu durum, GS'nin durağan olmadığına dair sıfır hipotezinin reddedilemediğini göstermektedir. Anlamlılık değeri 0.0734, %10 seviyesinde anlamlılık gösterdiğini, ancak %5 seviyesinde anlamlı olmadığını belirtmektedir. Bu hükümet harcamalarının zamanla değişkenlik gösterdiğini ve belirli bir düzene sahip olmadığını ifade eder. NS değişkeninin ADF test istatistiği, 1% ve 5% kritik değerlerinin üzerinde, ancak 10% kritik değerinin altında kalmaktadır. Bu durum, NS'nin durağan olmadığına dair sıfır hipotezinin reddedilemediğini göstermektedir. Anlamlılık değeri 0.0993, %10 seviyesinde anlamlılık gösterdiğini, ancak %5 seviyesinde anlamlı olmadığını belirtmektedir. Ulusal güvenlik oranlarının zaman içinde dalgalanabileceğini ve değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

3.3. VAR (Vector Autoregression)

VAR (Vector Autoregression), çoklu zaman serisi verilerini analiz etmek için kullanılan bir istatistiksel modeldir (Sims, 1980). VAR modelleri geçmiş verilere dayanarak gelecekteki değerleri tahmin etmek için kullanılır. Dinamik ilişkilerin incelenmesi, tahmin yapılması, şokların etkilerinin değerlendirilmesi gibi önemli bilgiler sunarak bilinçli kararlar alınmasına yardımcı olur.

Tablo 4. VAR (Vector Autoregression)

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-1090.2	NA	0.0012	4.64647	4.68175	4.660349
1	-460.49	1246.129	0.0001	2.04031	2.21674	2.109717
2	-410.04	98.97456	0.0001	1.89402	2.211591*	2.018951*
3	-387.17	44.48334	0.0001*	1.864838*	2.32355	2.04529
4	-371.77	29.69543*	0.0001	1.86737	2.46722	2.103346
5	-366.09	10.83652	0.0001	1.91123	2.65222	2.202729
6	-355	21.00717	0.0001	1.93207	2.8142	2.279092
7	-343.35	21.86028	0.0001	1.95055	2.97383	2.353099
8	-339.51	7.154682	0.0001	2.00216	3.16658	2.460229

Tablo 4'deki test sonuçları, Lag 2'nin en iyi gecikme sırası olduğunu göstermektedir. AIC ve SC kriterleri burada en düşük değerlere ulaşmakta ve modelin uygunluğunu en iyi şekilde sağlamaktadır. Diğer gecikme sıraları (özellikle 3 ve üzeri) modelin uygunluğunu azaltmaktadır. Bu nedenle, VAR modeliniz için en uygun gecikme sırası 2 olarak seçilebilir.

3.4. GRANGER NEDENSELLİK TESTİ

Granger nedensellik testi, iki zaman serisi arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek için kullanılır. Bu testin temel amacı, iki değişken arasındaki ilişkiyi anlamak ve hangi değişkenin diğerine etki ettiğini belirlemektir. P-değeri < 0.05 : Bu durumda, sıfır hipotezi (yani, birinci zaman serisinin ikinci zaman serisini Granger nedenli olarak etkilemediği) reddedilir. Bu, birinci zaman serisinin, ikinci zaman serisinin gelecekteki değerlerini tahmin etmede anlamlı bir bilgi sağladığını gösterir. P-değeri ≥ 0.05 : Bu durumda, sıfır hipotezi kabul edilir (Granger, 1969). Yani, birinci zaman serisinin ikinci zaman serisini Granger nedenli olarak etkilemediği sonucuna varılır. Bu, iki zaman serisi arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisi olmadığı anlamına gelir.

Tablo 5. Granger Nedensellik Test Sonuçları

Nedensellik	obs	F-Statistic	Prob.
$MP \rightarrow EPU$	476	0.94192	0.4202
$EPU \rightarrow MP$	476	3.21800	0.0226
$NS \rightarrow EPU$	476	0.15678	0.9253
$EPU \rightarrow NS$	476	4.83267	0.0025
$GS \rightarrow EPU$	476	0.54191	0.6538
$EPU \rightarrow GS$	476	6.51141	0.0003
$NS \rightarrow MP$	476	5.00007	0.0020
$MP \rightarrow NS$	476	2.57557	0.0533
$GS \rightarrow MP$	476	0.90479	0.4386
$MP \rightarrow GS$	476	1.98139	0.1159
$GS \rightarrow NS$	476	0.47177	0.7021
$NS \rightarrow GS$	476	4.24618	0.0056

Tablo 5'de verilen, test sonuçlarına göre, ekonomik politika belirsizliği (EPU) ile diğer değişkenler para politikası (MP), hükümet harcamaları (GS), ulusal güvenlik (NS) arasındaki ilişkilerin biraz karmaşık olduğunu göstermektedir. Özellikle, ekonomik politika belirsizliğinin hem para

politikası hem de hükümet harcamaları üzerinde anlamlı etkisi bulunurken, ulusal güvenliğin ekonomik politika belirsizliği üzerindeki etkisi anlamlı değildir. Bu durum, ekonomik politika belirsizliğinin, diğer ekonomik ve güvenlik değişkenleri üzerinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ

ABD, dünya ekonomisinde önemli bir aktör olduğundan burada ortaya çıkan ekonomik belirsizlikler yalnızca iç piyasayı değil, aynı zamanda küresel ekonomik istikrarı da etkileyebilir. Özellikle, ABD'nin para politikası ve hükümet harcamaları, diğer ülkelerin ekonomik politikalarını ve yatırım kararlarını doğrudan etkilemektedir. Ekonomik politika belirsizliğinin yüksek olduğu dönemlerde, yatırımcıların ve tüketicilerin karar alma süreçlerinin olumsuz etkilenmesi, ABD ekonomisinde de gözlemlenmiştir. Örneğin, 2008 finansal krizi sırasında, belirsizlikler yatırımcıların risk alma iştahını azaltmış ve ekonomik aktiviteyi yavaşlatmıştır. Bu durum, işsizlik oranlarının artmasına ve ekonomik büyümenin yavaşlamasına yol açmıştır. Bu çalışma, ekonomik politika belirsizliğinin ABD ekonomisi üzerindeki etkilerini incelemektedir.

Çalışma, ABD ekonomisinde ekonomik politika belirsizliğinin (EPU) para politikası, hükümet harcamaları ve ulusal güvenlik gibi makroekonomik değişkenler üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. EPU'nun yüksek olduğu dönemlerde, yatırımcıların ve tüketicilerin karar alma süreçlerinin olumsuz etkilendiği ve bu durumun ekonomik aktiviteyi yavaşlattığı gözlemlenmiştir. Yapılan Granger nedensellik testleri, ekonomik politika belirsizliğinin para politikası ve hükümet harcamaları üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, belirsizliğin artmasıyla birlikte hükümetin harcama politikalarının ve merkez bankasının para politikalarının değişebileceğini göstermektedir. Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi sonuçları, EPU ve diğer değişkenlerin durağanlık durumunu değerlendirmiştir. EPU değişkeninin ADF test istatistiği, belirli kritik değerlerin altında kalmış ve bu durum, ekonomik politika belirsizliğinin zaman içinde değişkenlik gösterdiğini ortaya koymuştur.

Hem çalışmada hem de literatürde, ekonomik politika belirsizliğinin (EPU) para politikası, hükümet harcamaları ve ulusal güvenlik gibi makroekonomik değişkenler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu vurgulanmaktadır. Örneğin, Baker ve arkadaşlarının (2016) çalışmasında, EPU'nun ekonomik büyüme, işsizlik oranı ve enflasyon gibi makroekonomik göstergelerle ilişkisi incelenmiş ve belirsizliğin yüksek olduğu dönemlerde ekonomik büyümenin yavaşladığı sonucuna varılmıştır.

Ekonomik politika belirsizliğinin, yüksek olduğu dönemlerde yatırımcıların ve tüketicilerin karar alma süreçlerinin olumsuz etkilendiği belirtilmektedir. Bu durum, Gürkaynak ve Ötker-Robe (2006) tarafından yapılan çalışmada da desteklenmektedir; burada ekonomik belirsizliğin, yatırımcıların ve tüketicilerin karar alma süreçlerini olumsuz etkilediği ve ekonomik aktiviteyi yavaşlattığı ifade edilmiştir.

Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi ile yapılan durağanlık analizi, çalışmanın önemli bir parçasıdır. Literatürde de ekonomik belirsizliğin zaman içindeki değişkenliği üzerine yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, Aastveit ve arkadaşları (2017) tarafından yapılan çalışmada, ekonomik belirsizlik ve para politikası arasındaki ilişki incelenmiş ve bu belirsizliğin zamanla değişebileceği sonucuna varılmıştır.

Sonuç olarak, ekonomik politika belirsizliği, ABD ekonomisi için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Yatırımcıların ve tüketicilerin karar alma süreçlerini olumsuz etkileyen bu belirsizlik, ekonomik büyüme, istihdam ve genel ekonomik istikrar üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. Bu nedenle, ekonomik belirsizliğin azaltılması, hem ABD ekonomisi hem de küresel ekonomi için kritik bir öneme sahiptir. Ekonomik politika belirsizliğinin etkilerini anlamak ve yönetmek, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve istikrar için gereklidir.

Bu benzerlikler, ekonomik politika belirsizliğinin makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini anlamak için mevcut literatürün önemli bir temel sağladığını göstermektedir. Çalışma, literatürdeki bulguları destekleyerek, ekonomik politika belirsizliğinin, ekonomik aktivite üzerindeki olumsuz etkilerini ve bu belirsizliğin para politikası ve hükümet harcamaları üzerindeki etkilerini daha derinlemesine incelemektedir.

Ayrıca, literatürdeki çalışmaların çoğu, ekonomik belirsizliğin yatırımcı ve tüketici davranışları üzerindeki etkilerini vurgularken, bu çalışmanın da benzer bir yaklaşım benimsemesi, ekonomik belirsizliğin makroekonomik istikrar üzerindeki rolünü daha iyi anlamak için kritik öneme sahiptir.

Kaynakça

- Aastveit, K. A., Natvik, G. J., & Sola, S. (2017). Economic uncertainty and the influence of monetary policy. *Journal of International Money and Finance*, 76, 50-67. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2017.05.003>
- Baker, S. R., Bloom, N., & Davis, S. J. (2016). Measuring Economic Policy Uncertainty*. *The Quarterly Journal of Economics*, 131(4), 1593-1636. <https://doi.org/10.1093/qje/qjw024>
- Benassy-Quere, A., Coeuré, B., Jacquet, P., & Pisani-Ferry, J. (2018). *Economic Policy: Theory and Practice*. Oxford University Press.
- Caldara, D., & Kampos, C. (2008). "What are the Effects of Fiscal Policy Shocks? A VAR Analysis.
- Čižmešija, M., Lolić, I., & Sorić, P. (2017). Economic policy uncertainty index and economic activity: What causes what? *Croatian Operational Research Review*, 563-575.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366a), 427-431. <https://doi.org/10.1080/01621459.1979.10482531>
- Fatas, A., & Mihov, I. (2003). The Case for Restricting Fiscal Policy Discretion. *The Quarterly Journal of Economics*, 118(4), 1419-1447.
- Friedman, M. (1968). *The Role of Monetary Policy*. The American Economic Review.
- Gorodnichenko, Y., & Auerbach, A. J. (2013). 2. Fiscal Multipliers in Recession and Expansion. A. Alesina & F. Giavazzi (Ed.), *Fiscal Policy after the Financial Crisis* (ss. 63-102). University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/9780226018584-004>
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods. *JSTOR*, 37(3), 424-238.
- Gürkaynak, R. S., & Ötoker-Robe, İ. (2006). *The Impact of Monetary Policy on Economic Uncertainty*. 30(9), 1551-1570.
- Ramey, V. A. (2011). Identifying Government Spending Shocks: It's all in the Timing*. *The Quarterly Journal of Economics*, 126(1), 1-50. <https://doi.org/10.1093/qje/qjq008>
- Romer, C. D., & Romer, D. H. (2010). The Macroeconomic Effects of Tax Changes: Estimates Based on a New Measure of Fiscal Shocks. *American Economic Review*, 100(3), 763-801. <https://doi.org/10.1257/aer.100.3.763>
- Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and reality. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 1-48.

Finansal Gelişmenin Turizm Gelirleri Üzerine Etkisi: Kırılğan Beşli Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi

Tuğba Konuk¹

Özet

Dünya genelinde turizm sektörünün makro ekonomi açısından itici bir güç olduğu söylenebilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde turizm sektöründeki bu itici gücün ekonomik büyüme ve kalkınma üzerine etkisi olduğu dahası turizm gelirlerindeki bir artışın ülkelerin ekonomik büyümeleri üzerinde önemli bir artış yarattığı belirtilebilmektedir. Ekonomide bu kadar güçlü bir yere sahip olan turizm sektörünün de etkilendiği çok sayıda ekonomik gösterge bulunmaktadır. Bu göstergelerden biri de hiç kuşkusuz ülkelerin sahip olduğu finansal gelişmişlik düzeyidir. Ülkelerde finansal gelişme arttığı zaman turizm odaklı yatırımlar artacağı ve dolayısıyla turizm odaklı finansal sektörler desteklenerek turizm gelirlerinde artış sağlanacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda ülke ekonomileri için bu denli önem arz eden turizm sektörünün diğer göstergelerle etkileşiminin araştırılması büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı 1995-2020 yılları verileri ele alınarak Kırılğan Beşli ülkelerinde finansal gelişmenin turizm gelirleri üzerine etkisini araştırmaktır. Bu doğrultuda Panel Regresyon Analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre finansal gelişmenin turizm gelirleri üzerine etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Başka bir ifadeyle finansal gelişmede meydana gelen artışlar turizm gelirlerini olumlu etkilemektedir.

1. Giriş

Gelir sağlama açısından ele alındığında Turizm sektörü önde gelen sektörler arasında yer almaktadır. Küresel anlamda turizm ekonomi açısından önemli bir birleşendir. Dünya genelinde Turizm faaliyetleri gelir sağlama, ödemeler bilançosu açıklarını azaltması, istihdam yaratması ve ekonomik

1 Dr., Bağımsız Araştırmacı, Orcid:0000-0002-7381-4131, e-mail: yilmaz-tuba@outlook.com

büyümeyle artırması açısından ekonomilere önemli katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla turizm sektörü Dünya genelinde hızlı bir şekilde gelişmektedir.

Yapılan araştırmalarda turizm faaliyetleriyle birçok ekonomik gösterge arasında karşılıklı ilişki olduğu görülmektedir. Özellikle son yıllarda turizm gelirleri ve finansal gelişme arasındaki ilişki araştırılmaya başlanmıştır. Finansal gelişmenin turizm gelirleri üzerine etkisinin üzerinde durulmaya başlanmıştır. Ülkelerin içerisinde buldukları finansal durum ve sahip olunan finansal gelişmişlik düzeyinin turizm sektörü üzerinde olumlu etki yaratacağı düşünülmektedir.

Finansal gelişme turizm talebini olumlu etkilemektedir. Artan finansal kaynaklar daha yüksek turizm faaliyetleri ortaya çıkarabilmektedir (Kazi vd., 2024). Finansal gelişmenin turizm gelirleri üzerindeki etkisi önem arz etmektedir. Şöyle ki finansal kaynaklara erişimin artması ile daha fazla ziyaretçiyi çekebilecek altyapı yatırımları kolaylaşabilmektedir. Güçlü finansal sistemlere sahip ülkeler hava alanları ve oteller gibi büyük ölçekli projeleri finanse etme konusunda daha iyi bir konuma sahiptir ve bu projeler turizm sektörünün büyümesine katkıda bulunabilir (Atamtürk, 2007). Burada finansal sistemin istikrarlı olması sonucunda hem ekonomik büyümede artış hem de turizm gelir akışları ve genişlemesi sonucu turizm gelirlerinde artış yaşanabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı finansal gelişmenin turizm gelirleri üzerine etkisini araştırmaktır. Bu bağlamda Kırılğan Beşli olarak isimlendirilen Hindistan, Brezilya, Endonezya, Türkiye ve Güney Afrika ülkeleri ele alınmıştır. 1995-2020 yıllık verileri ile panel veri analizi uygulanmıştır. Alan yazında turizm gelirleri ile ekonomik büyüme ve finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran birçok çalışma bulunmaktadır. Fakat finansal gelişmenin turizm gelirleri üzerine etkisini araştıran çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Bu çalışmanın özgün bir çalışma olarak literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Beş bölümden oluşan çalışmada ilk olarak giriş kısmında kavramsal olarak açıklamalar yapılmıştır. İkinci bölümde literatür taramasına yer verilecek üçüncü bölümde kullanılan ekonometrik model ve veri seti açıklanacak, dördüncü bölümde ampirik bulgulara yer alacak beşinci bölümde ise sonuca yer verilecektir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Finansal gelişme ve turizm ile ilgili çalışmalar genellikle finansal gelişmenin ve turizmin ekonomik büyüme üzerine etkisini araştırmışlardır. Finansal gelişmenin Turizm üzerine etkisini inceleyen çalışmaların gerek teorik gerek

ampirik olarak sınırlı olduğu düşünülmektedir. Bu etkiyi ele alan çalışmalar şu şekildedir:

Başarır ve Çakar (2015), Türkiye, Fransa, İspanya, İtalya ve Yunanistan için gerçekleştirdikleri çalışmalarında 1995-2010 dönemini ele almışlardır. Çalışmada turizm, finansal gelişme, enerji tüketimi ve karbon emisyonu değişkenleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre kısa dönemde finansal gelişme ve turizm arasında çift yönlü nedensellik olduğu görülmüştür.

Katircioğlu vd. (2017), çalışmada 1960-2015 yıllık verileri kullanılarak Türkiye için analiz gerçekleştirilmiştir. ARDL sınır testi ile yapılan analizler sonucunda turizm ve finansal gelişme arasında uzun vadeli bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Ohlan (2017), çalışmasında 1960-2014 yılları verilerini kullanmıştır. Hindistan için turizm, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için Eşbütünleşme testi ve Granger Nedensellik testi uygulamıştır. Analiz sonuçlarına göre değişkenler arasında eşbütünleşme olduğu sonucuna varılmıştır. İlaveten nedensellik testi sonucuna göre turizm den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özcan ve Ilgaz (2018) tarafından yapılan çalışmada finansal gelişmen turizm gelirleri üzerine etkisi araştırılmıştır. Çalışmada 1995-2014 yılları verilerini kullanmışlardır. Çalışmada Akdeniz Ülkeleri ele alınmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre Tunus'da turist sayısının finansal gelişmenin nedeni olduğu, Fransa ve Slovenya'da finansal gelişmenin turizm gelirlerinin nedeni olduğu görülmüştür. İlaveten Arnavutluk ve Fas'ta turizm gelirlerinin finansal gelişmenin nedeni olduğu sonucuna varılırken Arnavutluk'ta turizm harcamalarının finansal gelişmenin nedeni olduğu sonucuna varılmıştır.

Manga ve Ballı (2019), çalışmalarında turizm, ekonomik büyüme, ticari açıklık ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 1963-2016 döneminin ele alındığı çalışmada Türkiye için ARDL Sınır testi ve Varyans Araştırması analizleri uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre finansal gelişmişlik düzeyi ekonomik büyüme üzerinde en çok etkili olan değişkendir.

Syeda vd. (2019), çalışmalarında Bangladeş için 1995-2016 yıllarını ele alarak finansal gelişme ve turizm arasındaki ilişkiyi Johansen Eşbütünleşme Analizi ve Granger Nedensellik analizi yöntemleriyle araştırmışlardır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre turizm gelirleri ve finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerine olumlu etki yarattığı görülmektedir. Granger

nedensellik analizi sonucuna göre kısa dönemde ekonomik büyümeden turizm gelirlerine doğru nedensellik olduğu görülmüştür.

AYAYDIN vd. (2019), 1963-2015 yıllık verilerinin ele alındığı çalışmada Türkiye için Turizm, finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir. Eşbütünleşme ve Nedensellik analizi yapılan çalışmada turizm gelirleri, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Turizm gelirleri ve finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna varılmıştır. Ayrıca finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

ÖNDER ve AĞIR (2021), çalışmalarında 1995-2019 yılları verilerini ele alarak Yükselen Piyasa ekonomileri için panel nedensellik analizi gerçekleştirerek turizm ve finansal gelişme ilişkisini araştırmışlardır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre Filipinler, Güney Afrika ve Pakistan'da finansal gelişmeden turizm gelirlerine doğru Nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. İlaveten Pakistan ve Filipinler'de turizm gelirlerinden finansal gelişmeye doğru nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

USAMA vd. (2021), 1995-2017 yılları verilerini kullanarak en çok turist çeken 20 ülke için yaptıkları çalışmada finansal gelişmenin turizm gelişimini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır.

AL KABIR ve BARI (2023), Seçili Güney Asya ülkeleri için 1995-2019 yılları verilerini kullandıkları çalışmalarında LM Bootstrap ve Durbin-Hausman Eşbütünleşme testine ilaveten Nedensellik analizi gerçekleştirmişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre finansal gelişmenin turizm sektörünü geliştirdiği görülmüştür. İlaveten turizm ve finansal gelişme arasında çift yönlü nedensellik olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 1: Literatür Taraması Özeti

Yazarlar	Dönem	Ülke	Sonuç
Başarır ve Çakır (2015)	1995-2010	Türkiye, Fransa, İspanya, İtalya, Yunanistan	Finansal Gelişme ve Turizm arasında çift yönlü nedensellik
Katircioğlu vd. (2017)	1960-2015	Türkiye	Turizm ve finansal gelişme arasında uzun vadeli bir ilişki
Ohlan(2017)	1960-2014	Hindistan	Turizm, Finansal Gelişme ve Ekonomik büyüme arasında Eşbütünleşme, Turizmden ekonomik Büyümeğe doğru Nedensellik
Özcan ve Ilgaz (2018)	1995-2014	Akdeniz Ülkeleri	Turizm gelirleri, Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında Eşbütünleşme, finansal gelişmeden ekonomik büyümeğe doğru Nedensellik
Manga ve Ballı (2019)	1963-2016	Türkiye	Değişkenler arasında Eşbütünleşme
Syeda vd. (2019)	1995-2016	Bangladeş	Turizm gelirleri ve finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerine olumlu etkisi, ekonomik büyümeden turizme doğru nedensellik
Ayaydın (2019)	1963-2015	Türkiye	Turizm Gelirleri ve Finansal Gelişme ekonomik büyümeyi pozitif etkilemekte, finansal gelişmeden ekonomik büyümeğe nedensellik
Önder ve Ağır (2012)	1995-2019	Yükselen Piyasa Ekonomileri	Bazı ülkelerde finansal gelişmeden turizme doğru bazılarında turizmden finansal gelişmeye nedensellik
Usama vd. (2021)	1995-2017	En çok turist çeken 20 ülke	Finansal gelişmenin turizmi olumlu etkilemesi
Al Kabir ve Bari (2023)	1995-2019	Seçili Güney Asya Ülkeleri	Finansal gelişme ve Turizm arasında çift yönlü nedensellik

3. Ekonometrik Model ve Veri Seti

Bu çalışmada finansal gelişmenin turizm gelirleri üzerine etkisini analiz edebilmek için 1995-2020 yılları verileri ele alınmıştır. Analize dâhil edilen ülke grubu Kırılğan Beşli olarak isimlendirilen Hindistan, Brezilya, Endonezya, Türkiye ve Güney Afrika ülkeleridir. Çalışmada Panel Veri Regresyon Analizi kullanılmıştır. Modelde kullanılan bağımlı değişken ve bağımsız değişkenlerin logaritması alınmıştır. Verilere Dünya Bankası (World Development Indicators)'ndan ulaşılmıştır. Analizde kullanılan veriler ve kaynaklarına Tablo 2.'de yer verilmiştir. Ayrıca tablo 3.'de analize dahil edilen ülke grubu gösterilmektedir.

Tablo 2: Değişkenlerin Tanımlanması

Değişkenler	Açıklama	Veri Yıl Aralığı ve Kaynağı
LT	Logaritmik Uluslar arası Turizm ve Seyahat Gelirleri	Dünya Bankası, WDI, 1995-2020
LPA	Logaritmik Para Arzı	Dünya Bankası, WDI, 1995-2020
LKR	Logaritmik Özel Sektöre Sağlanan Yurtiçi Kredi	Dünya Bankası, WDI, 1995-2020

Tablo 3: Analizde yer alan Kırılğan Beşli Ülkeleri

1	Hindistan
2	Brezilya
3	Endonezya
4	Türkiye
5	Güney Afrika

Logaritmik dönüşümleri yapılan denklem aşağıda 1 nolu eşitlikte gösterilmektedir:

$$LLT_i = \beta_0 + \beta_1 LPA_i + \beta_2 LKR_i + v_i \quad (1)$$

Çalışmada kullanılan modelde Kırılğan Beşli ülkeleri ele alınmıştır. Bu modelde yer alan “i”, birim boyutunu, “t” zaman boyutunu göstermektedir.

i=(1...5) ve (t= 1995...2020)

LT: Uluslar arası Turizm ve Seyahat gelirlerinin Logaritması.

LPA: Para Arzının Logaritması.

LKR: Özel Sektöre Sağlanan Yurtiçi Kredilerin Logaritmasıdır.

4. Ampirik Bulgular

Panel veri modellerinde klasik modelin geçerli olup olmadığı başka bir ifadeyle modelde birim ve/veya zaman etkisinin bulunup bulunmadığı bazı testler aracılığıyla analiz edilerek ortaya konulabilmektedir. F Testi ve Breush Pagan LM Testi bu testlerdendir. Bu çalışmada LM ve F testinden yararlanarak analizler gerçekleştirilmiştir. Bu testler serilerin birimlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemektedir. Şayet seriler birimlere göre

farklılık göstermiyorsa klasik modelin geçerli olduğu kabul edilmektedir. F testinin temel ve alternatif hipotezi ise şu şekildedir (Yerdelen Tatoğlu, 2020).

H_0 : Birim ve/veya zaman etkiler sıfıra eşittir.

H_1 : Birim ve/veya zaman etkiler sıfırdan farklıdır.

Panel veri regresyon analizlerinde klasik model mi geçerli tesadüfi etkiler modeli mi belirleyebilmek için Breusch- Pagan LM testi kullanılabilir.

H_0 : Birim ve/veya zaman etkinin varyansı sıfıra eşittir.

H_1 : Birim ve/veya zaman etkinin varyansı sıfırdan farklıdır.

Şeklinde kurulmaktadır. Yani H_0 temel hipotezinde “birim ve/veya zaman etki yoktur” da denilebilmektedir. H_0 temel hipotezinin red edilmesi sonucunda oluşturulan modelde birim ve /veya zaman etkilerinin olduğuna karar verilmektedir. LM ve F testi sonucunda eğer modelde birim ve/veya zaman etkilerinin olduğu tespit edilirse bu etkilerin sabit (Fixed) etki mi ya da Tesadüfî (Rassal) etki mi olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Modelde sabit etkiler ve tesadüfi etkiler tutarlı ise burada etkinlik açısından hangisinin daha etkin olduğunu gösteren analiz Hausman Testidir ve hipotez şu şekilde kurulmaktadır:

H_0 : Açıklayıcı değişkenler ile hata terimi arasında korelasyon yoktur.

H_1 : Açıklayıcı değişkenler ile hata terimi korelasyonludur (Yerdelen Tatoğlu, 2020).

Finansal gelişmenin turizm gelirleri üzerine etkisi modeli için klasik model, sabit etkiler modeli ya da tesadüfi etkiler modelinin arasından en uygun modelin hangisi olduğuna karar verebilmek için sonuçlar aşağıda Tablo 4.’de özetlenmiştir.

Tablo 4: Panel Veri Regresyon Analizi Tahminci Testleri

	İstatistik Değerleri	Olasılık (Prob)Değerleri
F Testi	61.42*	0.000
LM Testi	389.48*	0.000
Hausman Testi	0.01*	0.9971

Not: %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 4.’de F, LM. ve Hausman test sonuçlarına yer verilmektedir. Tablo 4.’e göre F testinin bulgularına göre olasılık (prob) değeri 0.05’den küçük yani $p=0.000 < 0.005$ olduğu için H_0 temel hipotezi reddedilerek birim ve/

veya zaman etkinin varlığı kabul edilmiştir. Başka bir ifadeyle %5 anlamlılık seviyesinde Finansal gelişme göstergelerinin Turizm gelirleri üzerine etkisi modelinde birim ve /veya zaman etkinin varlığının anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Kısaca bu analiz sonucunda Klasik model olan Havuzlanmış EKK modelinin bu model için geçerli olmadığı belirtilebilir.

Finansal gelişmenin Turizm gelirleri üzerine etkisinin incelendiği modelde Bresuch –Pagan LM (1980) testi analiz sonuçları incelendiğinde χ^2 test istatistiğinin 389.48 olduğu görülmektedir. Ayrıca Prob(olasılık) değerinin 0,05'ten küçük yani $p=0.000 < 0.05$ olduğu için H_0 temel hipotezi reddedilmektedir. Bu durumda % 5 anlamlılık seviyesinde birim ve /veya zaman etkinin varlığı anlamlı olduğu görülmektedir. Böylece LM testi analizi sonucuna göre klasik modelin geçerli olmadığı belirtilebilmektedir.

F testi ve Breusch- Pagan LM testi analiz bulgularına göre oluşturulan modelde havuzlanmış EKK yönteminin geçerli olmadığı görülmektedir. F, LM testi bulgularında birim ve/veya zaman etkinin tespiti sonucunda, etkinin sabit etki mi ya da rassal (tesadüfi) etkimi olduğunu analiz etmek için Hausman Testi kullanılmıştır. Tablo 4.'de açıklandığı gibi prob(olasılık) değeri % 5 anlamlılık düzeyinden büyük ($p=0.99 > 0.05$) olduğu görülmektedir. Dolayısıyla H_0 temel hipotezi reddedilmemektedir. Finansal Gelişmenin Turizm Gelirleri Üzerine Etkisi modeli için uygun analiz yönteminin tesadüfi(rassal) etkiler modeli olduğu görülmektedir.

Finansal Gelişmenin Turizm Gelirleri üzerine etkisi modelinde Tesadüfi (rassal) etki regresyon analizi yapılması gerektiğine karar verilmiş ve Heteroskedasite, Otokorelasyon, Birimler arası korelasyon problemlerinin var olup olmadığını sınamak için varsayım testleri yapılmıştır. Tesadüfi etkiler modelinde heteroskedasitenin varlığını sınamak için Levene (1960), Brown ve Forstye (1974) analizleri yapılmıştır. Bu analizlerin sonuçlarına Tablo 5.'de yer verilmektedir.

Tablo 5: Heteroskedasite Test Sonuçları

	χ^2	Prob. Değeri
W0	4.2204*	0.003
W50	3.0923*	0.018
W10	4.0753*	0,003

* Not: %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 5. tesadüfi etkiler modelinde heteroskedasite test sonuçlarına yer verilmiştir. Heteroskedasite sonucuna göre prob (olasılık) değerleri 0.05'ten küçük ($p=0.003 < 0.05$) olduğu için H_0 "heteroskedasite yoktur" şeklinde kurulan temel hipotez reddedilmiş ve birimlere göre heteroskedasite probleminin olduğu tespit edilmiştir.

Tesadüfi etkiler modelinin etkinliğinde Otokorelasyon probleminin olup olmadığı Durbin Watson Testi ve Baltagi-Wu (1999) En İyi Değişmez LBI Testi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Tablo 6.'da sonuçlara yer verilmektedir.

Tablo 6.: Otokorelasyon Test Sonuçları

ModifiedBhargavavd.Durbin Watson	0.5101
Baltagi -Wu LBI	0.7205

Tablo 6'da Tesadüfi etkiler modelinde Otokorelasyon test sonuçlarına yer verilmiştir. Tablo 6'da gösterilen her iki test içinde elde edilen kritik değerlerin 2'nin altında olduğu görülmektedir ve H_0 "Otokorelasyon yoktur" şeklinde kurulan sıfır hipotezi reddedilmiştir. Bu yüzden tesadüfi etkiler modelinde otokorelasyon probleminin olduğu görülmektedir.

Pesaran ve Friedman testleri Birimler arası korelasyonun varlığını sınamak için kullanılmıştır. Tesadüfi etkiler modelinde birimler arası korelasyon bulguları Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7: Birimler Arası Korelasyon Test Sonuçları

	χ^2	Prob. Değeri
PesaranTesti	8.402*	0.0000
Friedman Testi	69.985*	0.0000

Not: %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir

Tablo 7'de Modele ait birimler arası korelasyon test sonuçları yer almaktadır. Tabloya göre her iki test içinde bakıldığında 0.05 anlamlılık düzeyinde $p=0.000 < 0.05$ olduğun için H_0 "birimler arası korelasyon yoktur" şeklinde kurulan temel hipotezin reddedildiği görülmektedir. Dolayısıyla tesadüfi etkiler modelinde birimler arası korelasyonun varlığının olduğu sonucu yapılan Pesaran ve Friedman Testleri ile elde edilmiştir.

Finansal gelişmenin Turizm Gelirleri Üzerine Etkisini araştırdığımız modelimizde heteroskedasite, birimler arası korelasyon ve Otokorelasyon

problemi bulunmaktadır. Dolayısıyla yapılan tahminler tutarlılığını ve etkinliğini kaybetmektedir. Finansal Gelişmenin Turizm Gelirleri Üzerine Etkisinin Driscoll – Kraay dirençli tahminci ile tahmin edilmesi gerekmektedir. Driscoll-Kraay tahminci sonuçlarına Tablo 8’de yer verilmektedir.

Tablo 8: .Driscoll- Kraay Dirençli Tahminci Sonuçları

	Katsayı	DriscollKraaySt	t	P> t
LPA	1.4084	0.5226	2.69	0,012
LKR	0.4225	0.2414	1.75	0.092
Sabit	6.7200	0.8050	8.35	0,000
Prob(Olasılık)	0,000			

Not: %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir

Tablo 8.’de yer alan Driscoll- Kraay dirençli tahminci sonuçlarına göre KIRILGAN BEŞLİ (HİNDİSTAN, BREZİLYA, ENDONEZYA, TÜRKİYE, GÜNEY AFRİKA) ülkeleri için 1995-2020 yılları arası verileri kullanılarak elde edilen Finansal Gelişmenin Turizm gelirleri Üzerine Etkisi modeli için LPA ve LKR değişkenleri istatistiksel olarak anlamlıdır. ($P>|t|$ değeri 0.000)

Driscoll-Kraay dirençli tahminci sonuçlarından elde edilen bulgularda Finansal Gelişme değişkenlerinden LPA değişkeninde ortaya çıkan % 1’lik bir artışın LT değişkeninde %1.4084 oranında artış meydana getirdiği görülmektedir. İlâveten %10 anlamlılık düzeyinde LKR değişkeninde meydana gelen %1’lik bir artış LT değişkeninde %0.4225 oranında artış meydana getirmektedir.

Yapılan dirençli tahminci sonucunda Finansal Gelişmenin Turizm Gelirleri üzerinde %5 anlamlılık seviyesinde etkisi istatistiksel olarak anlamlı pozitif olarak bulunmuştur. Çalışmadan elde edilen bulguların literatürde yer alan Başarır ve Çakır(2015), Katırcıoğlu vd. (2017), Önder ve Ağır(2021) ve Usama vd. (2021)’in çalışmalarıyla uyumlu olduğu görülmektedir.

5. Sonuç

Finansal gelişme, çeşitli mekanizmalar aracılığıyla turizm gelirlerini etkileyebilmektedir. Bankalar ve ödeme sistemleri dâhil olmak üzere sağlam finansal alt yapıya sahip olunması turistlerin işlemlerini sorunsuz bir şekilde yapabilmelerini kolaylaştırarak harcama kapasitelerini artırabilmekte böylelikle turizm gelirleri artabilmektedir.

Finansal hizmet ve araçların genişletilmesi, kaynakların daha verimli kullanılması finansal derinleşme olarak tanımlanabilir. Finansal derinleşme sayesinde turizm ile ilgili yatırımlar için kredi kullanılabilirliğinde artış sağlanabilir. Ayrıca ödeme sistemleri geliştirilebilir ve turistik işlemler kolaylaşabilir bu sayede de turizm gelirlerinde artış sağlanabilmektedir (Das ve Rishi, 2010; Cai ve Gu, 2010). Krediyeye erişimin kolaylaşması sayesinde oteller tatil köyleri gibi turizm altyapısını geliştirecek kolaylaştıracak ve turizm sektöründeki küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişimini sağlayacak alanlara yatırım yapılarak ekonomik kalkınmaya destek verilebilmektedir (Mayabi, 2013) . Turizm büyümesinin kritik birleşenlerinden bir tanesi de alt yapı yatırımlarıdır. Finansal gelişme hava alanları, limanlar ve ulaşım ağları gibi altyapıya yatırımları kolaylaştırabilmektedir. Böylece finansal gelişme ile turizm gelirlerinde artış sağlanarak ve ekonomik kalkınma desteklenebilmektedir (Serven ve Calderon, 2004).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları turizm geliştirme projelerinin finansmanında önemli bir rol oynayabilmektedir. Şöyle ki finansal kalkınma istikrarlı ve cazip bir yatırım ortamı sağlayarak daha fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekebilmektedir (Alam vd., 2015). Finansal gelişmenin sağlanması ile turizmde pazarlama ve tanıtım yatırımlarında artış sağlanabilmektedir (Madasu, 2013). Sürdürülebilir turizm, çevresel, sosyal ve kültürel etkileri en aza indirebilmektedir. Finansal gelişme, sürdürülebilir turizm uygulamalarına yatırımı kolaylaştırabilmektedir. Böylece ekoturizmin ve sorumlu seyahatin büyümesi yoluyla turizm gelirlerinin artması sağlanabilir (Farajiad vd., 2010).

Bu çalışmanın amacı finansal gelişmenin turizm gelirleri üzerine etkisini ortaya koymaktır. Çalışmada Kırılgan Beşli olarak isimlendirilen (Hindistan, Brezilya, Endonezya, Türkiye, Güney Afrika) ülkeleri ele alınmıştır. 1995-2020 yılları verileri kullanılarak finansal gelişmenin turizm gelirleri üzerine etkisinin araştırılması için Panel Veri Analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre finansal gelişmenin turizm gelirleri üzerine etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Başka bir ifadeyle finansal gelişmede meydana gelen bir artış turizm gelirlerini de artırmaktadır. Finansal gelişme değişkeni olarak kullanılan LPA ve LKR değişkenlerinde meydana gelen %1'lik bir artışın turizm gelirlerini sırasıyla %1.4084 ve %0.4225 oranında artırmaktadır.

Elde edilen bulgular sonucunda finansal gelişmenin turizm gelirleri üzerine etkisinin olumlu olduğu ifade edilebilmektedir. Burada üzerinde durulması gereken konu finansal gelişmenin artırılmasına yönelik politikaların uygulanması sonucunda turizm gelirlerinde de artış sağlanabileceğinden bu

alanlara yatırımların yönlendirilmesi önem arz etmektedir. Finansal gelişme için eğitim programları düzenlenerek finansal okuryazarlığın artırılması sağlanabilir. Dijital bankacılık sistemlerini geliştirmek için fintech yatırımları artırılabilir. Yatırımcıları ve girişimcileri desteklemek adına vergi teşvikleri sağlanabilir. Finans sektöründe şeffaflık ve güven artırıcı düzenlemeler sağlanarak finansal gelişmenin artmasına katkı sağlanabilir. Ayrıca finansal altyapıyı güçlendirebilmek için uluslararası kuruluşlarla işbirlikleri yapılabilir. Böylelikle finansal gelişmenin sağlanabilmesi ile turizm gelirlerindeki artış sağlanabilir.

Kaynaklar

- Aftab, Alam., Omair, Mujahid, Malik., Manzoor, Ahmed., Kamisan, Gaadar. (2015). Empirical Analysis of Tourism as a Tool to Increase Foreign Direct Investment in Developing Country: Evidence from Malaysia. *Mediterranean journal of social sciences*, 6(4):201-201. doi: 10.5901/MJSS.2015.V6N4S3P201
- Atamtürk, B. (2014). Gelişmekte Olan Ülkelerde Ve Türkiye’de Finansal Serbestleşmenin İç Tasarruflar Üzerine Etkisi. *Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2).
- Ayaydın, H., Baltacı, N., Pala, F., Barut, A. (2019). Türkiye’de Turizm, Finansal Gelişme Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 8(15), 69-84.
- Başarı, Çağatay ve Yasin Nuri Çakır (2015), Causal Interactions Between CO2 Emissions, Financial Development, Energy and Tourism, *Asian Economic and Financial Review*, 5(11), 1227-1238.
- Burak, Atamtürk. (2007). Gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye’de finansal serbestleşmenin iç tasarruflar üzerine etkisi. 23(2) doi: 10.14780/IIBD.14384
- Farajirad, A.A.R., Aghajani, Somayeh. (2010). The relationship between tourism and environment. 1(1):37-48.
- Henry, K., Mayabi. (2013). Effect of Access to Credit on Growth of Small and Micro Enterprises in Kenya: Case of Boutiques in the Nairobi Central Business District.
- Katırcıoğlu, S., Katırcıoğlu, S. ve Altınay, M. (2017). Interactions between tourism and financial sector development: Evidence from Turkey. *The Service Industries Journal*, 38(9-10), 519-542.
- Kazi, Mezbah, Uddin, Ahamad., Noushin, Farjana, Huda, Chowdhury. (2024). Tourism and financial development: evidence from nonlinear ARDL approach. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 1-21. doi: 10.1080/19407963.2024.2377149
- Luis, Servén., Cesar, Calderon. (2004). The Effects of Infrastructure Development on Growth and income. *Research Papers in Economics*.
- Manga, M. ve Ballı, E. (2019). Turizm, Ekonomik Büyüme, Ticari Açıklık ve Finansal Gelişme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 56(647), 9-22.
- Ohlan, R. (2017). The relationship between tourism, financial development and economic growth in India. *Future Business Journal*, 3(1), 9-22.
- Önder ve Ağır (2021). Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Turizm ve Finansal Gelişme İlişkisi, Ed. Selman Bayrakçı, Zekeriye Yetiş, Selim Güleç. NEU Yayınları-Konya.

- Özcan ve Ilgaz (2018), Turizm ve Finansal gelişme İlişkisi: Akdeniz Ülkeleri Örneği, 5th International Congresson Political, Economic and Social Studies (ICPESS), 26-29 Ocetber Niğde-Turkey.
- Pardhasaradhi, Madasu. (2013). Social media marketing and promotion of tourism. *Management Insight*, 9(1).
- Ram, Upendra, Das., Meenakshi, Rishi. (2010). Are Trade Openness and Financial Development Complementary. *Social Science Research Network*, doi: 10.2139/SSRN.2431656
- Syeda, Sumaiya, Habib., Md., Shahanawaz, Sharif., Mohammad, Amzad, Hossein. (2019). 2. Nexus between Economic Growth, Tourism Revenue and Financial Development in Bangladesh: A Time Series Analysis. *Business and Economic Research*, doi: 10.5296/BER.V9I3.15068
- Tatoğlu, Y.F., (2020). Panel veri ekonometrisi, Beta Yayını.
- Usama, Al-mulali., Sakiru, Adebola, Solarin., Hassan, F., Gholipour. (2021). Relationship between financial development and inbound tourism: A revisit. *Journal of Public Affairs*, 21(3) doi: 10.1002/PA.2233
- World Data Bank 2024. <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=World-Development-Indicators>, (05.11.2024).

Uluslararası İktisada Dayalı Güncel Araştırmalar ve Uygulamalar

Editör:

Prof. Dr. Haktan SEVİNÇ